

Kyyhkysiä ja kummituksia - kotiseudun tarinoita Joroisista

Osa 2

Herrojen alkuperä Markus Pyörälä

Tarinah mukaan itse paholainen lähetettiin viemään herraja Viipurista Lappiin, jonne heidät oli määrätty karkotettavaksi.

Matkan varrella, Joroisten Penkkimäessä, pirun kantamus kuitenkin antoi periksi, ja herrat pääsivät pakoan, piiloutuen kuka minnekin...

...ja sinne jäivät!

LEADER

SavonLuotsi

Euroopan unionin
osarahoittama

JORO
NEN
MUSIIKKIPÄIVÄT
MUSIC FESTIVAL

Aluksi.....	3
AMINOFFIN AARTEITA	4
SWARTZIN SISARUSTEN ALASKAN MATKA	7
VÄTTILÄN LAHJAKKAAT BOHEEMIT.....	8
BIO-BILA – AIKANSÄ HELMI	12
BIO-BILAN ROOLI KANSAN KULTTUURIKANAVANA.....	15
BRASKIN MAALLISIA JA TAIVAALLISIA MIETTEITÄ	17
FRUGÅRDIN TIE KULTTUURIPERINTÖKOHTEEKSI.....	21
KYYHKYSEN KERTOMAA	25
HARALD, KÄYTÄNNÖLLINEN KIRKONMIES.....	28
HARALD, MYSTINEN METSÄSTÄJÄ	30
HARALDIN EEPPIINEN EPIKRIISI.....	32
HARALD-PAPIN URATARINA.....	34
HARALD-SARJAKUVA	36
KARL WILHELM MALM (14.8.1772-18.8.1826)	37
KATARIINAN RUUKKI	40
KUN KAUPPIAS KARTANON OSTI	48
SYNKKÄ YKSINPUHELU	51
TIGERSTEDTIN TARINA.....	53
VESI VANHIN VOITEHISTA - KOTIOPETTAJA LINDFORSIN PÄIVÄKIRJASTA.....	54
USKOLLISTA PALVELIJAA LÄMMÖLLÄ MUISTAEN	60
VALVATUKSEN LASKU	65
HAAPANIEMEN KADETTIEN KASVATTAJA - SAMUEL MÖLLER	68
PANNUKAKKUA JA ULLAKKOTEATTERIA	72
CHARLOTTAN KUUSI KIRJETTÄ YSTÄVÄLLE	75
SAUKKO-KOIRAN SEIKKAILUT	84
Lisätehtäviä	86
Herrojen alkuperä.....	86

Aluksi

Kulttuuritarinat soimaan oli alueellinen kehityshanke, jonka aikana kerättiin historiatietoa ja tarinoita Joroisten Musiikkipäivien toiminta-alueen kartanoista, muista merkittävistä kohteista, henkilöistä ja paikallishistoriasta yleisesti.

Historiaa hyödyksi-hankkeessa on toteutettu talkootyönä Joroisten yläkoululaisille tarkoitettu kooste kerätyistä tarinoista. Kooste on toteutettu yhteistyössä lukutaitokoordinaattorin kanssa. Tarinat ovat omiaan luomaan vahvaa paikallisylpeyttä ja edistämään lukutaitotyötä.

Kaikki hankkeen tarinat on julkaistu Creative Commons BY-ND -lisenssin ehdoin, jonka mukaan tarinoita voi käyttää vapaasti myös kaupallisesti. Teoksen sisältöä ei saa kuitenkaan muokata ja tekijän nimi tulee mainita julkaisun yhteydessä.

Lukuintoa!

Joroisten Musiikkiyhdistys ry

Joroisten yhtenäiskoulun lukukoordinaattori

AMINOFFIN AARTEITA

Hilkka Lappalainen

Fredrik Gustaf Aminoff (1779–1858) oli yksi laajan, alkujuuriltaan venäläisen aatelissuvun jäsen, joka vaikutti Joroisissa ja tunnettiin hyvin koko Savossa. Hän oli sotilasarvoltaan majuri ja palveli Suomen sodassa Savon prikaatissa majoitusmestarina. Sodan jälkeen hän erosi palveluksesta ja ryhtyi maanviljelijäksi ja sahayrittäjäksi. Aminoff asui Braseborgin kartanossa (nykyisin Joroisniemi) vuodesta 1844 kuolemaansa saakka. Ja vaikka sotilasura loppuikin, muistot Suomen sodan sotasankareista olivat hänelle elämänsä ajan tärkeitä ja rakkaita. Niinpä majurin työhuoneen seinällä riippuivat Sandelsin, von Döbelnin ja Adlercrutzin muotokuvat kultakehyksissä, ja kun lapsenlapset tulivat tervehtimään häntä aamuisin ja iltaisin, piti näille tauluille kumartaa.

Aminoff oli kahdesti naimisissa, ensimmäinen vaimo oli Maria Sofia Ehrnroth, jonka kanssa hänellä oli kaksi tytärtä, Sofia ja Fredrika. Toinen vaimo oli Maria Charlotta o.s. von Born, heillä ei yhteisiä lapsia ollut.

Aminoff oli mahtava herra, omalaatuinen, ylpeä, itsepäinen ja oikullinen mies, kiivaskin.

Hän oli innokas hevosemies ja kasvatti kymmeniä arabialaisia lämminverisiä Joroisten ratsutiloillaan Braseborgissa ja Stendalissa. Aminoffilla oli tallissaan oma nojatuoli, jossa hän istuskeli ja seurasi hevostensa hoitoa. Parhaimmillaan hevosia kuuluu olleen kolmekymmentä, perunkirjaan on merkitty varsoineen kaksikymmentä, niistä kolme englantilaista rotua. Muutakin karjaa toki oli, navettaan mahtui sata lehmää ja yhtä monta puista maitopyttyä on merkitty perukirjaankin. Lampaita vuonineen oli perukirjaan laskettu kuutisenkymmentä ja keritsimiä viidet.

Aminoff piti avarista näköaloista ja hakkautti sen vuoksi kaikki metsät pois talojensa ympäriltä. Yksi syy avariin maisemiin lienee ollut myös helpompi tilojen valvominen, pihapiiriin ei salaapäin noin vain tultu.

Aminoffin aikaan Braseborg oli Joroisten seuralämän keskus, kartanon yläkerrassa oli koko rakennuksen pituinen, ylellisesti ja komeasti kalustettu juhlasali vieraita varten. – Oman väen käytössä ollut alakerta oli sen sijaan sisustettu vaatimattomasti. Kartanossa vietettiin siis loisteliasta ja iloista kartanoelämää kutsuineen, tanssiaisineen ja teatterinäytöksineen.

Ehkäpä juuri tuollaisissa tanssiaisissa tytär Fredrika tapasi oululaisen sepän pojan Carl Löfgrenin, joka oli vt. tuomarina Rautalammin tuomiokunnassa, johon Joroinenkin kuului. Aminoffkin mieltäytyi nuoreen tuomariin ja suostui naimakauppaan, mutta ”sillä jyrkällä ehdolla”, että saisi hänet adopteerata ja

niin korottaa aatelissäätyyn. Kun Löfgren ei tähän suostunut, Aminoff raivostui ja ajoi pellolle mokoman aatelisarvoa halveksivan miehen. Eikä mitenkään leppynyt, eikä antanut suostumustaan tyttärensä naimakauppaan! Fredrika sai kuitenkin naimaluvan erillisen anomuksen kautta hallitsijan armosta, ja pariskunta muutti Viipuriin, jonka hovioikeudesta Löfgren sai kanslistin viran.

Leppyyhän se Aminoffkin sitten ajan päästä ja lähetti tallirengin viemään Viipuriin kauniin hevosvaljakon ja kiesit. Lupasipa hoitaa niistä aiheutuvat kulutkin, kun Löfgren oli ilmoittanut ettei pysty palkallaan hevosia pitämään. Appiukko lahjoitti kaiken lisäksi vielä rahat kaupunkitalon ja maatilankin ostoon. Ja välit olivat kuulemma mitä lämpimimmät!

Aminoffilla oli paljon omaisuutta Joroisissa ja sen ulkopuolellakin, oli kartanoita ja maatiloja, sahoja ja myllyjä sekä melkoiset määrät arvopapereita, venäläisiä ja Saimaan kanavan 'obligatsioneja'. Häntä pidettiin Savon rikkaimpana miehenä ja kutsuttiinkin Joroisten kuninkaaksi. Braseborgin ja Stendalin ratsutilojen lisäksi hän omisti Joroisissa Ala-Hovin ja Ala-Immolan tilat. Leppävirralla Oravinkosken sahasta puolet oli hänen, ja siellä oli yksi tilakin. Rantasalmella oli verotalo ja Kolkontaipaleella vielä jauhomylly. Nämä tiedot löytyvät perukirjasta. Muutamia vuosia aiemmin hän oli myynyt Juhanalan kartanon sahoineen ja oli aiemmin omistanut muitakin sahoja ja maatiloja. Hän omisti Rantasalmella myös Rouhialan kartanon, mutta lienee senkin ennättänyt myydä ennen kuolemaansa.

Kerrotaan, että Aminoff ei ollut pihi, mutta hän ei koskaan antanut rahaa sitä pyytämään tulleele heti, vaan sanoi aina, että tule huomenna uudestaan. Seuraavana päivänä pyytäjä sai kiiltävän hopearahan. Tästä kehkeytyi tarina, että Aminoff painoi kartanonsa yläkerran ikkunattomassa huoneessa öisin väärää rahaa.

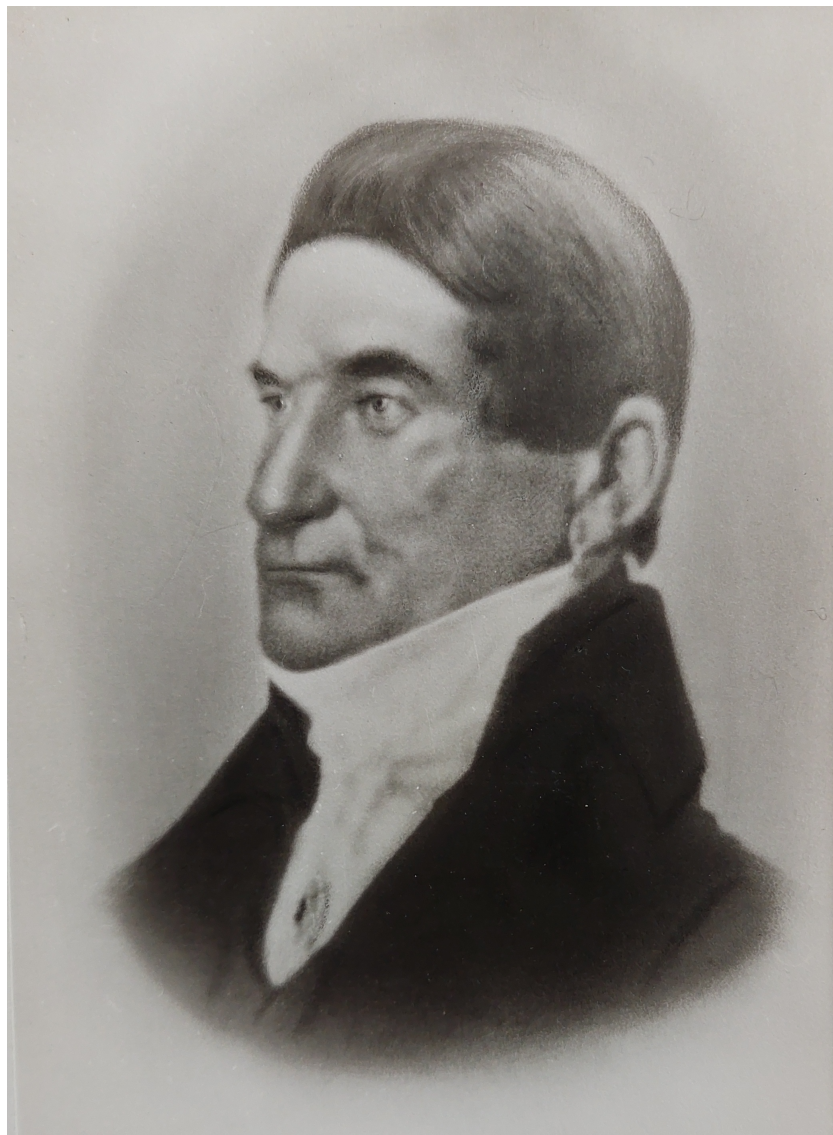
Kun majuri Aminoff sitten sairastui, hän lähetti tallirenginsä hakemaan vävyään Viipurista. Matka kesti muutaman päivän ja sinä aikana potilas oli menettänyt puhekykynsä ja käynyt niin heikoksi, ettei kyennyt enää kirjoittamaan. Tuskissaan hän oli vain viittoillut pellon suuntaan ja seuraavana yönä kuollut. Suunnassa, johon Aminoff viittoili, oli pellolla vanha, kauan käyttämättä ollut kellari. Arveltiin, että Aminoffin salainen aarreaitta ehkä oli kellarissa. Niinpä kellari hajoitettiin ja ympäristökin tutkittiin, mutta mitään ei löydetty.

Rahaa kyllä löytyi kartanon salalaatikoista, perukirjan mukaan oli kiliseviä kolikoita, hopearahaa ja kuparikolikoita. Ja koko perukirjasta, joka kuoleman jälkeen laadittiin, tuli monikymmensivuinen kaikkine huone- ja tarvekaluineen, eläimineen, viljatynnyreineen ja muine ruokatarvikkeineen, puhumattakaan kankaista, vaatteista, peruukeista, koruista ynnä muista yksin kappalein lasketuista tavaroista, niin ehjistä kuin rikkinäisistäkin.

Mutta vielä tänäkin päivänä majuri Aminoffin aarre on tietämättömissä. Lapset ovat sitä sukupolvien ajan etsineet, ja etsintä jatkuu, joten ehkäpä se vielä jonakin päivänä löytyy.

Tehtävä:

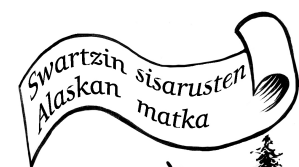
1. Mistä kartanonherra oli erityisen kiinnostunut?
2. Mikä erikoinen huonekalu Joroisniemen kartanonherralla oli tallissa?
3. Miksi Aminoffia kutsuttiin Joroisten kuninkaaksi?

Fredrik Gustaf Aminoff. Joroisniemen kartanon arkisto.

SWARTZIN SISARUSTEN ALASKAN MATKA

Joni Ahonen

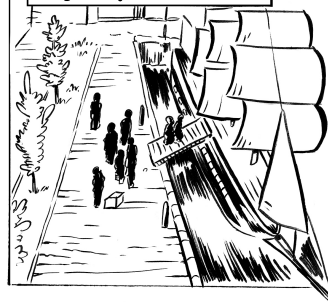
Joroisten Vättilän kartanon omistajalla Michael Swartzilla oli useita tyttäriä.

Heistä Margareta nai Venäjän 16. laivaston miehistön luutnantti Johan Bartramin vuonna 1839.

Bartram sai pian komennuksen matkustaa Alaskaan Sitkaan.

Matka alkoi Kronstadtista purjelaivalla Nikolai I. Mukaan lähti nuori vaimo Margareta ja hänen sisarensa.

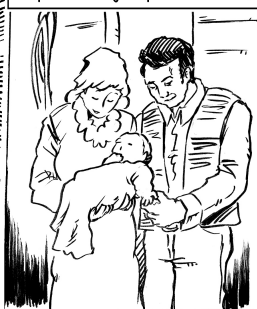
Sitkasta Bartram teki purjehdusmatkoja Kalifornian rannikolle ostamaan suolaa komppanian tarpeeseen.

Bartramin sopimuskausi Sitkassa kesti viisi vuotta. Perheen kotimatka alkoi keväällä 1845.

Laivamatkalla syntyi jopa vauva. Matka jatkui Kap Hornista Valparaísoon ja lopulta Sitkaan.

Sitka oli pieni linnoitettu kaupunki, jossa eli 1840-luvun alussa noin 1200 henkeä, joista noin 450 oli eurooppalaisia, noin 650 kreoleja ja noin 100 alkuperäiskansaa aleutteja.

Siperian halki matkattiin pitkin Lena-jokea ja sitten Irkutskiin hevosvetoisella "tarantass"-vaunulla kurjaa, kuoppaista tietä.

Talvinen matka Irkutskista Pietariin tehtiin hevosten vetämässä kurssireessä. Seurueella oli myös koiria mukana.

Yksi koirista katosi matkan aikana, mutta löysi jotenkin tiensä erämaan läpi ja ilmestyi muutaman kuukautta myöhemmin Vättilään luurangon laihana ja uupuneena.

VÄTTILÄN LAHJAKKAAT BOHEEMIT

Hilkka Lappalainen

Sieltä he katselevat maailmaa, hämärän hirsiaitan seiniltä, Vättilän kartanon entiset omistajat, ovat katselleet jo lähes 90 vuotta. Taidemaalari Torger Enckell maalasi heidät freskoon, joka oli ehkä harjoitustyö, varsinaisen freskon hän teki Varkauden kirkon sivuseinälle, missä se valaisi kirkkoa, kunnes jouduttiin pahan vesivahingon vuoksi maalaamaan piiloon.

Freskon nimi on ”Kristuksen ristiltäotto” ja siinä kuvatut ihmishahmot muistuttavat kummasti piirteiltään Enckelleitä. Itse Kristus näyttää ihan Torgerilta, muu perhe on vähempiarvoisten rooleissa. Freskon kauniit pastillisävyt ovat säilyneet hyvin varjoisassa aitassa, ja väki saa olla rauhassa rakkaan kartanonsa suojissa, vaikka se ei enää heille kuulukaan kuin lähistöllä olevan keltaisen huvilan, Villanin osalta.

Joskus koko herrasväki lähtee aitasta jaloittelemaan, nauttimaan luonnosta, ihastelemaan komeaa tammikujaa ja muistelemaan menneitä.

Vättilän kartano sijaitsee Huutokoskella, Vättilän kylässä ja hirsiaitta kartanon pihapiirissä. Kartanon, tai aiemmin puustellin, omisti 1700-luvun alkupuolelta saakka Schwartzin sotilassuku, jonka jäseniä palveli myös Haapaniemen kadettikoulussa. Mikael Henrik Schwartzin kahdeksasta lapsesta vanhin, Beata nai Elimäen kirkkoherran Robert Enckellin ja Beatan kuoltua heidän lapsensa perivät äitinsä osuuden Vättilästä vuonna 1870. Tuolloin Vättilää hoitivat Beatan sisaret Henrika ja Selma; Henrika isännöi ulkotöitä ja viljelyksiä, Selma puolestaan emännöi kartanon sisällä. Muut lapset olivat lähteneet maailmalle, mutta kaikki palasivat lopulta takaisin Vättilään ja elivät loppuelämänsä siellä. - Ja Henrika kuulemma vielä kuolemansa jälkeenkin vaeltelee tilan vainioilla ja vetää nukkuvia varpaista päärakennuksen kalmankammarissa.

Kun Schwartzin sisarukset ja muut omaiset olivat kuolleet, tuli kartano Enckellien haltuun. Lapsista Karl Enckell oli jo pitkään huolehtinut lomillaan kartanosta ja otti siitä kokonaan vastuun vuonna 1913. Hän oli jo edellisenä vuonna rakentanut kartanon läheisyyteen perheelleen keltaisen huvilan, jonka nimi on Villa. Tuo kaksikerroksinen, taitekattoinen, saumavuorattu hirsirakennus seisoo vielä tänäänkin ylväänä umpeen kasvaneen puutarhansa ympäröimänä ja sulkee syliinsä tarinoita ja muistoja boheemien asukkaidensa värikkästä, kaipuuta, iloa, surua, tiedettä ja taidetta pursunneesta elämästä.

Karl Enckell oli agronomi ja maanviljelystalouden professori – ensimmäinen muuten Pohjoismaissa alallaan. Hänellä oli toisesta avioliitostaan neljä poikaa, jotka olivat epätavallisen lahjakas poikaparvi, vaikka ankaran isän kerrotaankin sanoneen, ettei kolmesta ollut edes koiran elättäjiksi. Nämä olivat Olof, josta tuli kirjailija ja ruotsinkielisen kirjallisuuden professori, Torger, josta tuli taidemaalari ja taidegraafikko sekä Rabbe, hänestä tuli kirjailija, taidemaalari ja myös

akateemikko. Isä-Karlin mielestä pojista kykenevin oli vanhin, diplomi-insinööriksi valmistunut Jarl.Torger, toiseksi nuorin Enckellin veljeksistä oli yksi suomenruotsalaisen modernismin huomattavia edustajia maamme kuvataiteessa jo 1920-luvulla. Ikkunat olivat auki Eurooppaan ja opintomatallaan Pariisiin hän kiinnostui valosta ja sen kuvaamisesta sekä pyrkimyksestä selkeisiin, suuriin linjoihin, jotka pehmeästi kaartuvina luovat kuviin erityisen rytmin. Henkilökuvissa hänelle tärkeää oli löytää ihmisen sisäinen olemus, henki tai sielu valoisien värien avulla. Torger kuului myös 1956 perustettuun Prisma-ryhmään ja palkittiin Pro Finlandia -mitalilla 1962.

Torger vietti aikaa ja työskenteli Vättilässä, niin kuin hirsiaitan freskokin kertoo. Ja hän oli kuulema naistenmies, mustasukkainenkin tietysti, ajatteli kaikkien käyttäytyvän itsensä tavoin ja kyseli kirjeissään Pariisista vaimoltaan: ”Olethan ollut uskollinen?” samalla, kun itse hurvitteli ties missä. Tätä ensimmäistä vaimoa Märthaa kutsuttiin nimellä boheemien kuningatar ja hän toi Vättilän puutarhaan sini- ja valkovuokkoja, jotka levisivät ja kukoistavat siellä kaikki kevääät.

Torgerin toinen vaimo, Liv oli tomera nainen ja sota-aikaan, kun perhe oli Vättilässä hän päätti, että huvilan ison pyöreän pöydän paikka oli ala- eikä yläkerrassa. Mutta kuinka ollakaan, kantaessaan pöytää portaita alas hänen jalkansa lipesi ja hän kieri pöydän mukana alas sellaisella metelillä, että koko perhe juoksi ulos ja piiloutui metsään luullen venäläisten pommittavan huvilaa.

Nuorin pojista, Rabbe kuului suomenruotsalaisen kirjallisuuden modernismin ehdottomiin kärkinimiin. Hänen kirjailijanuransa kesti lähes viisikymmentä vuotta ja se käsitti useita eri tyyliä ja ilmaisumuotoja runoista proosateoksiin. Samanaikaisesti hän loi myös hienon ja mittavan uran taidemaalarina.

Ensimmäisen taidenäyttelynsä veljekset Torger ja Rabbe pitivät yhdessä 1924 ja myöhemminkin heillä oli yhteisiä mielenkiinnon kohteita kuten Quosego-ryhmä, joka julkaisi samannimistä kirjallisuuslehteä. Tähän suomenruotsalaisista modernisteista koostuvan ryhmän ydinjoukkoon kuuluivat Enckellien lisäksi mm. Gunnar Björling sekä Elmer Diktonius. Torger toimi lehden kuvittajana.

Rabben elämän mullisti rakkaus, tuo kaunis ja kamala voima, joka hyökyaallon tai maanjäristyksen lailla iskee ja muuttaa kaiken - ainakin hetkeksi kaiken - ja laittaa elämän lopullisesti uuteen järjestykseen, ja sen kanssa on sitten vain elettävä. Näin kävi Rabbe Enckellille, vaimolleen Heidille ja Rabben ystävälle Oscar Parlandille, kun Heidi ja Oskar rakastuivat. Oscar lähes riisti hengen itseltään ennen kuin sai Heidin. Tuon kolmiodraaman tuloksena Rabbe jäi yksin, mutta avioitui pian taiteilija Alice Kairan kanssa. Sekään liitto ei kestänyt, vaan hän avioitui vielä kerran ruotsalaisen taidemaalari Aina Eriksonin kanssa. Loppujen lopuksi Rabbe kykeni kasvattamaan noista elämänsä synkistä sävyistä elämänasenteen, jossa oli ”paradoksaalista voimaa ja loppumaton toivo”. Periaatteellisuus ja tahto sanoa toivat hänelle myöhemmin myös akateemikon arvon.

Vaikka tuolloin paljon muuttui, niin Vättilä oli tukena ja turvana sekä Enckellin että Parlandin perheille. Ja koska mikään ei ole niin ihmeellistä kuin elämä, sitä uskomattompaa tarinaa ei voi keksiä. Rakastuihan Oscar Parlandin nuorin veli Herman veljensä Heidi-vaimon ja Rabbe Enckellin tyttäreeseen, Birgittaan. Äiti ja tytär olivat siis lopulta naimisissa veljesten kanssa ja heistä tuli toistensa kälyt.

Parlandin perhe ja suku, jonka juuret olivat lähtöisin Englannista ja sittemmin Venäjältä, oli myös poikkeuksellinen. Oswald Parland muutti vaimonsa Marien kanssa lapsineen Suomeen Venäjän vallankumousta pakoon ja he asettuivat Kauniaisiin. Perheessä oli neljä poikaa ja kaikki olivat myös erittäin lahjakkaita. Tässäkin perheessä kolmesta pojasta tuli taiteilijoita, aikansa merkittäviä kirjailijoita. Vanhin, modernisti-klassikko Henry kuoli varhain, Ralf oli runoilija, prosaisti ja musiikkiesseisti ja Oscar psykiatrin työnsä ohella myös huomattava kirjailija. Nuorimmasta veljeksestä, Hermannista tuli rakennustatiikan professori ja luova ajattelija. Kotikielinä puhuttiin saksaa, venäjää ja englantia, mutta Suomeen muuton jälkeen oli myös opeteltava ruotsia ja suomea.

Monipuolisesti lahjakas Oscar oli nuoruudessaan harkinnut myös kuvataiteilijan uraa, joka jäi kuitenkin lääkärinopintojen takia. Elämäntyönsä psykiatrina hän teki Nikkilän sairaalan ylilääkärinä 1960–1975. Hän oli kiinnostunut myös kuvataiteiden harrastamisesta osana terapiaa, mutta hänet tunnetaan kuitenkin parhaiten kirjailijana. Hän kirjoitti esseitä, artikkeleita ja romaaneja, jotka ovat osittain omaelämäkerrallisia. Hän palasi teoksissaan usein muistojensa Karjalaan.

Parlandin kirjailijaveljekset mainitaan usein suomenruotsalaisina, mutta varsinkaan Herman ei hyväksynyt sitä ollenkaan, vaan suuttui. - Hehän olivat venäläissaksalais-englantilaisia kotitautaltaan. Toisaalta, jos joku unohti mainita Henry Parlandin puhuessaan suomenruotsalaisista modernisteista, Herman loukkaantui syvästi veljensä puolesta.

Birgitta Enckell ja Herman Parland menivät naimisiin toisen maailmansodan jälkeen ja halusivat tehdä häämatkansa Vättilään. Tuolloin kartanossa asui evakkoperheitä eikä nuori pari halunnut häiritä heidän rauhaansa käyttämällä samoja ovia ja kulkureittejä, vaan he kulkivat hienotunteisesti ikkunan kautta huoneeseensa ja ulos. Siinähan sitä olikin tarpeeksi jännitystä yhdelle häämatkalle ja toisille riitti kummastelemista nuoren parin touhuissa. Vaikka Hermanin edesottamuksista tuo oli vielä vaatimatonta.

Vättilästä tuli varsinkin Hermanille hyvin rakas paikka, koska se muistutti hänen lapsuudenkotiaan Tikkalaa Viipurin lähellä, Vättilässä hän tunsi olevansa turvassa tutussa paikassa. Siellä lainehtivat myös samat vedet - kuten hän sanoi - olivathan vesillä olo ja onkiminen hänen lempipuhiaan. Herman rakensi Vättilän rantaan t-mallisen laiturin, josta tuli varsinainen vaaran paikka. Nimittäin, jos seisoj laiturin toisella reunalla, laituri kippasi ja kun astui keskelle laituria, niin sivut nousivat pystyyn. Laituri nimettiin ominaisuuksiensa ansiosta "professorin laituriksi", Hermanin erityisalaa, kun oli lujusoppi.

Vättiläläiset, Enckellit ja Parlandit viettivät lapsineen Vättilässä tšehovmaisia, kaoottisia mutta ihania kesiä yli kuuden vuosikymmenen ajan. Heillä oli omat tapansa, joita muut kyläläiset ihmettelivät, mutta mitäpä niistä. ”Voihan sitä kalsongeissakin kulkea”, oli eräs isäntämies vain tuumannut, kun vastaan käveli joku vättiläläinen valkea kesäpuku yllään.

Vättilän väki paheksui ja halveksikin autoilla ja moottoriveneillä kulkevia ihmisiä.

Jos Vättilään tuli autolla, se piti piilottaa puskan taakse piiloon, niin että sitä ei näkynyt eikä se pilannut maisemaa. Polkupyörä, purje- ja soutuvene sekä julkinen liikenne, varsinkin höyryveturit, olivat sallittuja kulkuvälineitä, ja suosiossa. Vättilästä ajettiin Joroisten kirkolle asioille polkupyörällä. Televisiota myös vastustettiin tyhmentävänä; niinpä luettiin, retkeiltiin ja keskusteltiin. Varallisuuttakaan vättiläläiset eivät juuri arvostaneet.

Herman pyöräili vanhalla pyörällään kirkolle virkattu hattu päässään. Hänellä oli myös tapana kävellä Joroisten keskustassa heilutellen kiivaasti kävelykeppiään ja syöksähdellä liikkeessä olevien autojen eteen. Selitykseksi hän kertoi, ”etteivät autoilijat välitä tippaakaan, jos ajavat ihmisen yli, mutta pelkäävät kuollakseen, että autoon tulee lommo”. Vanhemmiten hän kyllä mielellään antoi kuljettaa itseään muiden autoilla.

Herman eli 102-vuotiaaksi ja pitkään hän vietti aikaansa Vättilässä puuhastellen pitkässä parrassaan kartanolla, pyöräili kirkolle ja tietysti onki.

Ei varmasti ollut sattumaa, että kaksi luovaa ja monipuolisesti lahjakasta perhettä veti toisiaan puoleensa, olivathan molemmat aikanaan vieraita suomalaisruotsalaisessa ympäristössä. Vaikka Enckellit olivat ruotsinkielisiä, niin heidän juurensa olivat Saksassa ja suomenkielisessä Suomessa, ja Parlandit tulivat Venäjältä puhuen venäjää yhtenä äidinkielenään. He kokivat olevansa ulkopuolisia, irrallisia, eivätkä he Joroisissakaan kuuluneet kartanoiden aateliisiin, vaikka Parlandit sitä olivatkin. He olivat myöskin aikaansa edellä, edelläkävijöitä taiteissa ja kulttuurissa, outoa väkeä joka tapauksessa, niin Kauniaisissa kuin Vättilässäkin.

Siellä he kulkevat, Enckellit ja Parlandit liehuissa helmoissaan, valkeissa kesäpuvuissaan, värikkäissä huiveissaan ja hatuissaan, kävelykeppiä heilutellen, Vättilän boheemit. He raivaavat tietään Villanin viidakoksi villiintyneessä puutarhassa ja tammikujalla. Ruohoa ei ole leikattu, etteivät siilit häiriintyisi, puiden pitää antaa kasvaa ja luonnon kukoistaa, sini- ja valkovuokkojen keväällä valloittaa pihamaa ja kesällä kaikkien kasvien rehoittaa.

Kaiken yllä käy vilkas puheensorina kirjallisuuden uusista suuntauksista, kuvataiteen muodoista ja mielen moninaisuudesta, ehkäpä joku tekniikan termikin eksyy mukaan ennen kuin väki palaa takaisin aittansa seinälle.

BIO-BILA – AIKANSA HELMI

Maarit Kari

Legendaarinen elokuvateatteri Bio-Bila aloitti toimintansa Rapilan kartanossa, Joroisten kuntakeskuksen kyljessä 50-luvun alussa. Kartanon oli perinyt yrittäjäpariskunnan Martta Taskinen, sittemmin Rauvanlahti, isältään Ferdinand Taskiselta. Martta ja puolisonsa metsäinsinööri Paavo Rauvanlahti aloittivat elokuvayrittäjänä rakennuttamalla Bio-Bilan aivan Joroisten keskustaan. Topakaksi ja erikoislaatuiseksi luonnehdittu Martta-rouva suunnitteli teatterin itse ja sen piirsi Paavo Koskiaika.

Teatteri aloitti 210 permantopaikalla ja lisäksi aitiossa oli 4 paikkaa. Martta-rouva kuitenkin kuoli jo 1952, hieman alle 47-vuotiaana ja toimintaa jatkoivat Paavo yhdessä lasten kanssa. Samana vuonna teatteria remontoitiin ja laajennettiin. Permanto purettiin, betoni piettiin ja lämpöeristystä parannettiin. Istumapaikkoja tuli lisää 25 kappaletta. Lehteripaikkoja lisättiin 13. Vielä 60-luvun alussakin teatteria kunnostettiin. Asennettiin uudet koneet, äänilaitteet ja laajakangas. Teatteri maalattiin ja kioski kunnostettiin. Eteiseen asennettiin myös ”uusimuotinen” toivelaatikko yleisön hyödyksi. Toiminta kuitenkin hiipui televisioiden yleistyessä 60-luvulla, mutta ainakin Joroisten Seudun Invalidit järjesti vielä 1963 teatterissa elokuvanäytöksiä.

Rapilan kartanon päärakennusta ei enää ole. Siitä muistuttavat vain isot vanhat tammet Rapilan mäellä ja vajaa muistuttava, mutta rakennusteknisesti vielä ryhdikäs Bio-Bilan rakennus, jota käytetään nykyisin varastona. Joroisten terveyskeskuksen rakennuksia, koulu ja urheilukenttä toimivat nyt Rapilan kartanon entisillä pelloilla. Tilan pellot, 35 hehtaaria, myytiin Joroisten kunnalle vuonna 1962. Joroisten lehdessä onniteltiin kaupan toteutuessa kuntaa onnistuneista kaupoista, joilla kuntakeskukselle saatiin sijainniltaan sopivaa maata. Pahimpana uhkakuvana oli maan joutuminen ”tonttitrokareille”, tai nykyisin kai voisi sanoa: gryndereille.

Teatteria luonnehdittiin toiminnan käynnistyessä harvinaisen aistikkaaksi ja lipunmyyntiaulaa erittäin tilavaksi. Konehuonetta kehuttiin nähtävyydeksi jo itsessään. Se oli rakennettu palokestäväksi ja varustettu kaikilla lain määräämillä varolaitteilla. Muutkin henkilöt toteutuksen takana esiteltiin paikallislehdessä teatterin avajaisista kertovassa jutussa: lujuuslaskelmat oli tehnyt insinööri Kauko Ukkola ja rakennustöistä vastasi urakoitsija Juho Oravainen. Salin lämmityksestä vastaavat uunit oli valmistanut Eino Kauppinen. Ikkunoidenkin alkuperä, Veljekset Lahti, mainittiin sekä istumamukavuudesta vastaavien tuolien valmistaja Wilhelm Schauman Oy Jyväskylästä. Sähkötyöt oli tehnyt paikallinen Joroisten sähkölaitos. Teatterin sydän, elokuvakone, oli Bauer 5. Rohkeaa yrittäjäpariskuntaa onniteltiin paikallislehdessä ilolla ja

uskottiin elokuvateatterin tuovan paikkakuntalaisille hupia ja viihtyisyyttä, millainen siitä tulikin reilun vuosikymmenen ajaksi.

Rauhallinen ja pidetty kokoontumispaikka

Elokuvateatteri oli tärkeä kohtaamis- ja tutustumispaikka joroislaisille. Näytöksissä oli kaksikin väliaikaa ja teatterin yhteydessä toimi myös kiosk. Väliajat olivat varmasti tärkeitä hengähtämishetkiä myös elokuvakoneen käyttäjälle, sillä keloja piti vaihtaa tiheään, yhden kestäessä vain noin 20 minuuttia. Näytöksiä esitettiin pyhäpäivisin ja peräti kaksi kertaa viikolla. Lisäksi tiistaisin ja perjantaisin esitettiin lyhytelokuvia. Parhaimmillaan viikon aikana näytettiin 3–4 eri elokuvaa ja näytöksiäkin saattoi olla useampi päivässä. Yrittäjä Paavo Rauvanlahti huolehti yleisön tarkenemisesta lisäämällä puita pönttöuuniin myös elokuvan aikana.

Elokuvan esittämisiin ei liittynyt järjestyshäiriöitä. Elokuvissa ei liioin esitetty mainoksia. Mahdolliset rauhattomuudet ajoittuivat pikemminkin lauantai-iltoihin tanssien ja muiden juhlien yhteyteen, jolloin nautittiin myös väkijuomia eikä kaikki olleet lainkaan ihan laillista valmistusalkuperää. Eräs tarina* kertoo kyläkauppiaan häistä, minne poliisi saapui paikalle, kaatoi viinat maahan ja vei sulhasmiehenkin hääyökseen putkaan. Voi vain toivoa, ettei hääyöhön kohdistunut kestäättömiä paineita.

Lähtöön nimekkäillä elokuvilla

Avajaisten filmi on Toivo Särkän ohjaama ja Sere Salmisen, alias Serpin käsikirjoittama Katupeilin takana. Filmi oli saapunut teatteriin odottamaan aloituslupaa jo ennen toimintaluvan voimaantuloa. Samainen Särkkä ohjasi elokuvaksi myös Maiju Lassilan veijariromaaniin perustuvan Tulitikkuja lainaamassa 30-luvulla. Jo avajaisten aikaan oli tiedossa tulevassa ohjelmistossa mm. Tanssi yli hautojen, Don Juanin seikkailut, Hopeavirta, San Antonio ja Rock Hudsonin tähdittämä Taistelulentäjät.

Kulttuuriväki ja media tukena

Martta ja Paavo Rauvanlahti eivät olleet ainoita kulttuurielämän suunnannäyttäjiä Joroisissa. Elokuvateatterin penkkejä kulutti ahkerasti tavallisen kansan lisäksi alueen kartanoiden väki vieraineen. Jo 1700- ja 1800-luvuilla rakennetun ratsutilan, Joroisniemen kartanon (ent. Braseborg), väki oli innokasta teatterin asiakaskuntaa. Kartanolla itselläänkin oli riemukkaiden tanssiaisten ja teatterinäytösten historia ja erittäin hyvin säilynyt kartano toimii tänäkin päivänä Joroisten Musiikkipäivien yhtenä konserttipaikkana. Vaikka kartanon isäntä Antti Immonen epäili joidenkin elokuvien sopivuutta lapsille, koko perheellä elokuvaan kuitenkin mentiin. Esimerkki tällaisesta oli pienen intiaaniyhteisön armottomasta jahdista kertova Savumerkkejä vuorilta (1955).

Kävipä Lex Barkerin ja Johnny Weissmullerin tähdittämän Tarzan-elokuvan katsomassa myös Joroisniemen vanha isäntä Veikko Immonen. Silloin Paavo toivotti hänet tervetulleeksi oikein kättelemällä.

Elokuviin tultiin kilometrien päästä. Matkaan lähdettiin jopa potkukelkalla pakkassäällä. Aina ei kaikki sujunutkaan ihan mutkitta. Joskus saattoi löytää ovelta lapun peruuntuneesta näytöksestä: ”Ei ole vilimi tullut” tai sähkökatkos saattoi yllättää kesken näytöksen. Siihen joku savolainen vääräleuka saattoi ehdottaa elokuvan katsomista kynttilän valossa. Kaikki ikärajasäädöksetkään eivät toteutuneet aivan ohjeiden mukaan. Konehuoneessa elokuvia katsoi ainakin oma väki ilman mitään rajoitteita.

Raimo Paajanen, kotoisin Kerisalon saaren Hoviniemen kartanosta, asui koululaisena kirkonkylällä tätinsä Irma Heimolan luona. Raimo pääsi usein vapaalipulla elokuviin eturiville katsomaan elokuvia tädin miehen, maanmittausinsinööri ja itseopiskelleen elokuvakriitikko Aarne Heimolan viereen. Katselua saattoi tosin joskus häiritä Aarnen puhuminen jopa elokuvien aikana. Siitä elokuvayrittäjä Rauvanlahti joutui hänelle joskus huomauttamaan.

*Tarinan kertoi Teemu Kuusela.

BIO-BILAN ROOLI KANSAN KULTTUURIKANAVANA

Maarit Kari

Elävä kuva veti sodan jälkeen salit täyteen jo kiertävien elokuvanäytösten muodossa. Joroisissa kiertäviä näytöksiä katsottiin Säästöpankin talossa. Lisäksi paikallinen osuuspankin johtaja näytti lyhyitä filmejä kylillä pankin tilaisuuksissa. Oma elokuvateatteri juurrutti elokuvakulttuurin Joroisiin pitkäjänteisemmin.

Sodan jälkeisessä Suomessa elokuvilla oli tärkeä rooli kansallistunnon kasvattajana. Bio-Bila oli sen tärkeä kanava. Helsingin olympialaiset nähtiin dokumenttielokuvana Bio-Bilassa vuonna 1952, samoin Miss Universum Armi Kuuselan elokuva Maailman kaunein tyttö. Edvin Laineen 1955 ohjaamaa Tuntematonta sotilasta esitettiin viikon ajan kaksi kertaa päivässä, joten sen saattoi nähdä paikallislehden mukaan peräti kaksi tuhatta joroislaista. Myös Joroisten maatalousnäyttely- dokumentti esitettiin Bio-Bilassa. Myös kotimaista romantiikkaa oli tarjolla kansallisidentiteettiä vahvistamassa. Edvin Laineen vuonna 1949 ohjaamaa elokuvaa Prinsessa Ruususta, johon sävellyksen oli tehnyt Erkki Melartin, käytiin katsomassa yli maakuntarajan.

Myös ulkomaisia dokumentteja oli tarjolla. Joroislaiset saivat katselukokemuksen mm. kuningatar Elisabeth II:n kruunajaisista ja Norjan prinsessa Raghildin häistä. Tätä suurempi spehtaakkeli tuli vasta vajaat kolmekymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1981, kun Prinsessa Dianan ja prinssi Charlesin kuninkaallisia häitä saatiin seurata suorana lähetyksenä.

Elokuvatarjonnasta eritoten naisten mieleen on jäänyt mm. ranskalaisitalialainen historiallinen elokuva Monte Cristo kreivi vuodelta 1954. Mieleen painumisessa on saattanut vaikuttaa tumma ja komea Jean Marais. Satu Immonen, elokuvateatterin aktiivinen asiakas, muistaa lempifilmeistään unohtumattomana muun muassa luontoseikkailun Erämaa elää vuodelta 1953 sekä Disneyn Tonkan, intiaanihevosesta kertovan länkkäriin vuodelta 1958.

Iloisella 50-luvulla, jälleenrakentamisen vuosikymmenellä kasvoi tarve myös seksuaalikasvatukselle, moraalisääntöjen väljennyttä. Elokuva oli kätevä keinoa annostella sitä viihteen keinoin. Jotkin näytökset näytettiin vain miehille tai naisille kerrallaan. Sukupuolitaudeista opetuselokuvana oli esimerkiksi itävaltalainen Hiipivä myrkky vuodelta 1948. Ruotsalaisvalmistiseksi arveltu Siitä ei puhuta (Det talar man inte om) oli rajattu vain 16 vuotta täyttäneille. Lehden mukaan elokuva "antaa selvän vastauksen asioista, joista tähän asti on vaiettu". Seksuaalivalistuksen huippuelokuva, Rakkauden kieli, ei kuitenkaan ehtinyt enää Bio-Bilan ohjelmistoon, sillä julkaistiin vasta 70-luvulla.

Esimerkkinä rohkeista elokuvista esitettiin teatterissa mm. Bell Ami, joka kertoo makuukamarien kautta yhteiskunnassa edenneestä nuoresta miehestä. Elokuvan taustalla olevan kirjankin lukemista paheksuttiin, muistelee koulupoikana kirkonkylällä tätinsä luona asunut Raimo Paajanen.

Bio-Bilassa näytettiin myös rohkeaa draamaa, joiden katsomisoikeutta rajoitettiin iän perusteella. 1958 esitettiin Bio-Bilassa Cannesin filmijuhlilla kielletty, väkeväksi ja kiihkeäksi kuvailtu norjalaisjugoslavalainen elokuva Verinen tie. Cannesissa kiellettyjen rinnalla esitettiin paljon Cannesissa palkittuja italialaisia, saksalaisia ja ranskalaisia laatuelokuvia. Lastenelokuvia, mm. Walt Disneyn piirrettyjä, oli myös säännöllisesti ohjelmistossa. 1950-luvun kuuluisat elokuvatähdet, esim. Rita Hayworth, Gregory Peck, Gary Cooper, Vivien Leigh, Clark Gable ja Jean Gabin tulivat joroislaisille tutuiksi Bio-Bilan ansiosta. Joukkoon mahtui myös komedioita. Italialaiselokuvasta Leipurin naimahuolet elokuvauutiset lupasi, että ”katsojat nauravat itselleen 10 vuotta lisää ikää”.

Aarne Tarkaksen psykologinen trilleri Hän varasti elämän vuodelta 1962 edusti kotimaista trilleriä. Elokuvaa on verrattu Hitchcokin Psykoon. Pääosaa esitti Risto Mäkelä, mutta elokuvaa mainostettiin sivuroolin esittäjällä, seksikkäällä Rose-Marie Prechtillä. Julkaisuvuoden perusteella tämän trillerin on täytynyt olla Bio-Bilan viimeisiä suuria elokuvia.

Paikallinen aviisi, Joroisten sanomat, tuki teatterin toimintaa julkaisemalla luonnehdintoja ja taustoja elokuvatarjonnasta jo etukäteen. Elokuvauutiset kertoivat mm. tenori Mario Lanza tähdittämän Kuolemattoman Carusoon olevan taide-elokuvana verovapaa. 1950-luvulla elokuvan verotukseen vaikuttikin mm. elokuvan siveellisyys, taiteellisuus ja tekninen korkeatasoisuus sekä kotimaisuus.

Paikallislehti välitti myös yleisön toiveita. Joroislaiset olivat toivoneen ”Bergman-Rossellini” elokuvaa, jolla tarkoitettiin ilmeisesti Roberto Rossellinin ohjaamaa, Ingrid Bergmanin tähdittämää Strombolia vuodelta 1950. Elokuva oli tullut kansan tietoisuuteen mm. Kotimaa ja Maaseudun Tulevaisuus -lehtien kirjoituksista. Lehden mukaan kyseistä elokuvaa ei kuitenkaan ollut tulossa ohjelmistoon.

Vuonna 2022 on julkaistu kirja Metsän kätköissä: retki eläinten maailmaan. Samanniminen elokuva esitettiin Joroisissa jo 50-luvulla ja sitä mainostettiin yhtenä maailman parhaista eläinfilmeistä. Elokuva kiinnostikin erityisesti Joroisten metsästys- ja kalastusseuran jäseniä.

Ennen televisiota elokuvat olivat ikkuna globaaliin maailmaan. Ja väylä kansalaisten sydämiin. Onneksi oli Bio-Bila.

BRASKIN MAALLISIA JA TAIVAALLISIA MIETTEITÄ

Maarit Kari

Kustaa seurasi veljenpoikiensa, Anshelmin ja Axelin askareita torpan pihalla. Kelpo kansalaisia, mietti Kustaa ja suunnitteli jo poikasten seuraavaa oppituntia. Hyvä oli Kustaan elellä veljensä Konstantinin taloudessa poikamiehenä, torpan töitä tehden, ajatukset maailmaa syleillen. Veli Konstantin jatkoi kartanon torpparina isänsä jälkeen vaimon ja lasten kanssa. Kerisalon torppa ei ollut mikä tahansa mökki, vaan Frugårdin kartanon vanhin ja viljelmiltään suurin, ja se säilyi Braskeilla aina torpparilaitoksen lakkauttamiseen saakka 1920-luvulla. Torppaa pidettiin taidolla ja ahkeruudella.

Kustaana tunnetulle Gustaf Fredrik Braskille (1829–1906) elämä oli opettanut monenlaista sivistystä. Lapsena kotitorpalla oli usein vierastakin väkeä. Tarinoita riitti niin historiasta, maailmalta kuin Raamatustakin. Tuolloin sallittu kotipolttoinen oli omiaan kirvoittamaan kielen kantoja. Jutut upposivat älykkääseen ja uteliaaseen poikaseen eikä väkevien nauttimisessa tuolloin vielä ollut lapsen silmissä mitään moitittavaa. 12-lapsisessa katraassa riitti isä Adamilla ja äiti Marialla paljon askareita, mutta isä Adam oli myös avarakatseinen mies ja suhtautui suopeasti poikansa kiinnostukseen lukea ja kirjoittaa, vaikka vielä vuosikymmenienkin päästä suomalaisista 15-vuotiaista vain noin kolmannes oli kirjoitustaitoinen. Kustaa sai jo 11-vuotiaana Raamatun, joka suomenkielisenä painoksena oli seitsemäs. Kustaa ei ollut kiinnostuksineen sisarusarjan ainoa, vaan myös veli Konstantin, Nils ja Israel lukivat ja kirjoittivat paljon. Sisarukset tunnettiinkin seudullansa ”intelligenttiveljeksinä”. Israel menehtyi nälkävuosina jo 18-vuotiaana, mutta hänkin ehti tulla tunnetuksi sivistyneenä miehenä.

Kunpa veljenpojat saisivat varttua aikuisiksi ja rakentaa puolestaan tätä siunattua Savoa, ajatteli Kustaa. Viljelystä, historiasta, kulttuuriperinnöstä ja Raamatuista on niin paljon opittavaa! Harmi, että kaikkea rahvasta ei sivistys ja työtapojen kehittäminen kiinnosta. Taipumusta on myös laiskuuteen, epäsiisteyteen ja kortinpeluuseen. Viinakin tuppaa maistumaan, vaikka huonompina vuosina ruuastakin on puutetta, harmitteli Kustaa.

Ajattelukin on työtä

Ajattelu oli Kustaalle erityisen mieleistä. Hauskaa oli myös tuumailla arvoituksia, tutkia kaikenlaisia kirjoituksia, mietiskellä työn tekemisen käytäntöjä varsinkin veljien Konstantinin ja Nilsin kanssa – ja aikanaan myös Israelin. Joskus oli

parempi pitää turpakäräjiä ihan omalla porukalla. Kaikki kun eivät hyvällä katsoneet hengen sivistystä. Jotkut kun pitivät lukemista, sivistymistä ja säätyläisten kanssa seurustelemista jopa haitallisena - tai vähintäänkin turhana. Ja laiskuuteen opettavana.

Kustaata tämä harmitti. Hän - jos kuka - arvosti ruumiillista työtä. Siinä jos missä oli tärkeää hankkia ja soveltaa tietoa ja sivistystä. Turha sitä on toistaa samoja virheitä vuodesta toiseen ja sukupolvelta seuraavalle. Tai vetelehtiä silloin kun työ on tehtävä ja siitä saatava hyöty suurin. Torpparin konsti pysyä leivän syrjässä ja lämpimässä torpassa on onnistua viljelyssä. Kartano kyllä pitää huolen saamisistaan. Torpparille jää vain se, mitä viisaudella ja herran siunauksella jää taksvärkkipäivien ja kartanolle toimitettavien jyvien, munien ja luonnontuotteiden jälkeen. Vaurastua saa, mutta säätyään ei pidä unohtaa ja itseään ylentää, miettii Kustaa.

Hän säät ja ilmat säätää

Kaikkea ei järkeilemällä ja viisailla opeillakaan voi varmistaa. Vuodet eivät ole veljeksiä ja luonto voi laittaa kaiken uuteen järjestykseen. Milloin pakastaa kesällä, milloin pellot paistavat kuraisena ja lumettomina vielä vuoden jo vaihtuessa. Siinäkin on oma oppinsa, miettii Kustaa, ja kirjaa ylös kesän sateita, lumen alta paljastuvan laihon kuntoa ja viljan tuleentumista. Josko niistäkin kertyisi viisautta ja varautumisen varmuutta. Työ ei tekemällä lopu, mutta sitäkin voi tehdä ajatuksella. Ja tutkia tarkkaan myös sadon laatua: mikä jyvää itää jo tähkässä, mikä seuraavana vuonna. Onko jyvää painava vai kevyt. Kevytkin voi itää, mutta syötäväksi siitä ei juuri ole. Aikanaan on myös hankittava siemenet, jos omista ei ole itäjäksi.

Ajatusten runsaus oli välillä pakahduttavaa. Säähavaintoja, lasten leikkejä, viljelyksen oppeja ja Raamatun ajatuksia on ihan pakko kirjoittaa paperille. Kunpa vain saisi ajatukset kaikkien tiedoksi! Suomen julkiset sanomat ei aina suostu niitä julkaisemaan, Kuopiolainen Tapiokin oli välillä nihkeä antamaan palstatilaa. Menevät pahukset jopa lyhentämään ja muuttamaan hyviä kirjoituksia! Kustaata se harmittaa vaan ei lannista. Kirjoituksista tulee yhä pidempiä ja perusteellisempia.

Herroista on hyötyä

Herroja, virkamiehiä ja säätyläisiä ei passaa suututtaa. Tuovathan he kansan pariin sivistystä, maailman tuulia sekä luku- ja kirjoitustaitoa. Joroisten seudulla herrat myös arvostavat maanviljelyä ja harjoittavat sitä itsekkin. Varsinais-Suomessa kuuluu olevan säätyläiset ihan eri tavalla omaa sakkiaan.

Frugårdin herrojen kanssa kannattaa kaveerata siksikin, että he ovat läheisissä suhteissa Suomen kirjallisuusseuraan, ihan jäseniä. Ja hyvästi Grotenfeltin Adolf ja Gustav ovat kohdelleet, välittäneet ehdotuksia ja kirjaluonnoksia seuraan. Harmillisen vähän niitä on julkaistu. Sentään joskus on seura maksanut jopa rahaa, toisinaan tarjonnut kiinnostavaa luettavaa. Sitä ei ole koskaan liikaa. Kiinnostavia ja hyödyllisiä kirjoja kuten historian kirjoja, kansanperinnettä ja lakikirjoja. Mieluisia olivat myös Kanteletar ja Kalevala.

Paljon on meillä rahvaalla opittavaa historiastamme. Ja niin olisi maataloudestakin sekä varautumisesta huonoihin vuosiin. Hyvin on meillä Joroisissa köyhät silti hoidettu ja keksitty tekemistä osattomille. Kirjoittamisessa olisi kyllä parannettavaa. Toisaalta väsyneenä ja nälkäisenä ei riitä voimia sivistykseen, vaikka se arkeen helpotusta toisikin, tuumii Kustaa. Kylläpä Stenvallin Aleksi osasi hyvästi kuvata seitsemän veljeksien vastenmielisyyttä lukemisen ja kirjoittamisen oppiin. Vähän niin kuin Raamatunkin sanaa kuunnellaan kuin rangaistuksen pelossa tai siltä välttymiseksi. Vaan eipä pääse rahvas pakoon sivistystä, kun meille sentään oikein asetus on kansakoulusta rustattu, iloitsee Kustaa. Sitä varten hän on laatinut jopa oppikirjoja laskennosta, lukemisesta ja uskonnosta. Ja hyvä, että meillä on kirjasto, pohtii Kustaa. Pikkuhiljaa sinne saadaan lisää kirjoja, vaikka osaamattomissa käsissä kirjat tuppaaavat kärsimään.

Hengen, ruumiin ja maan pyhä yhteys

Kustaa luki ahkerasti katekismusta, Raamattua ja raamatunhistoriaa. Raamatusta riitti pohdittavaa. Yksi kiinnostava aihe on maanviljely.

Mooseksen kirjassa puhutaan maasta. "Otsasi hiessä sinun pitää syömän leipäsi, kunnes tulet maaksi jälleen, sillä siitä sinä olet otettu. Sillä maasta sinä olet, ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman". Maaksi tuli Israel, maaksi päädyimme kaikki. Niin on maailma säädetty. Mutta että maasta me olemme myös tulleet. Tarkoittikohan se vain luomiskertomusta, pohti Kustaa. Kun jumala loi miehen maan tomusta? Mutta maasta tulee myös kaikki ruoka.

Maata pitää kunnioittaa ja viisaudella viljellä. Maa on pyhää. Mutta voiko pyhää omistaa? Ainakin säätyläiset ja kartanonherrat niin tuntuvat ajattelevan. Me torpparit olemme vain pahaisia välikäsiä, Kustaa mietti. Kukahen keksi omistamisen? Ei siihen ainakaan Raamattu kannusta. Pikemminkin antamaan vähästä, niin kuin se asia toisen ihokkaan antamisesta sille, jolla ei sellaista ole. Jotkut rohkenevat kyllä julkisestikin arvostella säätyläisiä ja kartanon herroja. Eskolan Kallekin oli uhattu häätää torpastaan. Varminta oli pitää mölyt mahassaan ja yrittää parantaa torppareiden asiaa sivistyneesti, päätteli Kustaa.

Edellä, muttei yksin

Kustaa näki suomalaisen kirjallisuuden ensimmäisen kasvukauden ja koululaitoksen synnyn Suomen suuriruhtinaskunnassa. Kansaa ja Suomen kirjallisuudenkin seuraa kiinnostivat eniten kerronnallinen kirjallisuus ja mm. Runebergin runot ja Stoolin tarinat sekä setä Topeliuksen sadut, mutta myös historialliset romaanit. Aleksis Kiven Seitsemän veljestä ilmestyi 1870 ja Kiven kirjoittamia näytelmiä esitettiin laajasti. Kustaa tosin toivoi kansan lukevan enemmän sivistävää ja uskonnollista kirjallisuutta sekä kansanperinnettä. Uskonnollisia pohdintoja, perinnetietoa ja opetusmateriaalia hän kirjoitti itsekin ja mm. keksi uusia sananlaskuja. Toimipa hän myös kirjakauppiaiden asiamiehenä ja teki joitain kirjallisia toimeksiantoja kuten perunkirjoituksissa tarvittavia asiakirjoja.

Kustaa ei ollut aikansa ainoa itseoppinut kirjoittaja ja kirjallisuuden harrastaja. Omien veljien lisäksi oli esimerkiksi Kangasniemellä elellyt Henrik Laitinen (1832–1882). Hän keräsi vanhoja käsikirjoituksia, kokosi kansanperinnettä kymmeniltä paikkakunnilta, sepitti runoja ja laati Kangasniemen historian omakustanteena. Lisäksi hän opetteli ruotsia ja saksaa. Braskin tavoin hänellä oli kriittinen suhtautuminen rahvaan epäsiisteyttä, taikauskoa ja sivistymättömyyttä kohtaan. Myös Paavolalainen Mikko Kekkonen harrasti pohtivaa ja sivistynyttä kirjoittamista ja oli hänkin mielestään vieroksuttu torppari kollegoidensa joukossa. Myös laitilalainen Juho Valtonen, talollisen poika ja itsellinen, kirjoitti 3700 sivua sisältävän päiväkirjojen kokonaisuuden dokumenttina introvertin miehen suhteesta kirjoitettuun sanaan, joka oli tiiviimpää suhteessa kirjoihin ja sanomalehtiin kuin muihin ihmisiin.

Tehtävä:

1. Pohdi, millaisia hyötyjä Brask ajatteli lukemisella olevan myös käytännön elämää ajatellen.

FRUGÅRDIN TIE KULTTUURIPERINTÖKOHTEEKSI

Anna-Maria Åström

1800-luvun loppupuolella Frugårdissa asui neljä vanhaa ikäneitoa Grotenfelt, ”Ryökkynät”, Bernhardina eli Betta (s. 1819), Gustava (s. 1820), Alexandra (s. 1822) ja Maria (s.1827). Heidän isänsä oli eversti Bernt Adolf Grotenfelt, joka oli johtanut Suomen joukkoja Joroisvirran taistelussa Suomen sodan aikana. Sisarukset elivät suhteellisen vaatimatonta elämää torppareiden ”rasitusten” turvin. Kotonaan he eivät koskeneet isänsä laatimaan sisustukseen, vaan pitivät hänen järjestyksensä arvossa. Muut sisaret ja veljet olivat aikoja sitten maalimalla. Aika kävi pitkäksi, mutta jokaisella sisarella oli oma tehtävänsä. Vanhimmalla, Betalla, oli kokonaisvastuu, muiden kohdalla yhden vastuu koski puutarhaa rakennuksen kupeessa, yhdellä oli vastuu sisäkukista ja yhdellä varmaan ruoanlaitosta ja piikojen tehtävistä. Kaikki ryökkynät olivat taitavia käsistään, Frugårdin föрмаakissa oli pitkään ”tanternas rya”, ja tiedetään heidän tehneen muitakin suuria töitä.

Teehetki salongissa. Frugårdin kartanon arkisto

Frugårdin kartanon oli aikoinaan rakennuttanut rouva Hedvig Juliana Munck vuonna 1782. Sisustamisessa hänellä oli ollut apua Tukholman hoviin siirtyneestä pojastaan Adolf Fredrik Munckista. Voi sanoa, että Frugård oli

aikoinaan hyvinkin moderni, kun sinne tuli kustavilaiseen aikaan kuuluvia sisustuselementtejä, kuten pellavatapetit ja muodinmukaiset huonekalut. Sisustuksen säilyminen meidän päiviimme saakka on tehnyt Frugårdista kustavilaisen ajan huomattavan muistomerkkin.

Frugård seisoo hiljaisena muistomerkkinä vanhoista ajoista. Siitä on paljon kiittäminen juuri ryökkynöitä. Oli heilläkin ilonaiheita: kesäisin nimittäin vieraili vanhimman sisaren Adolfina Carolinan (s. 1815) jälkeläinen, Marie von Collan, (o.s. Grotenfelt, s. 1840) ja hänen perheensä. Marie oli tämän sisaren ainut tytär ja siksi nelikolle niin rakas. Adolfina Carolina oli 1839 mennyt naimisiin serkkunsa, Juvan Wehmaan Herman Bernt Grotenfeltin kanssa. Aviomiehestä tuli hovioikeuden neuvos ja perhe asui Viipurissa. Wehmaan sidoksen takia perhe oli viettänyt kesät Wehmaan kartanossa. Perinne jatkui, kun Marie sai oman perheen, joka puolestaan asui Pietarissa. Marien perheeseen kuului hänen miehensä Alexander von Collan, joka oli keisarinnan henkilölääkäri, ja heidän lapsensa Adèle (s. 1861) ja Clas (1862) sekä heidän velipuolensa Alexander nuorempi (s. 1858). Adèleillä tuli olemaan tärkeä rooli Frugårdin säilyttämisessä. Pietarissa nuori Adèlekin otti osaa hovielämään ja kävi kuuluisaa saksalaista Petri-Schulea, joka sijaitsi Nevski Prospektin läheisyydessä. Veli Clas oli lähetetty Helsinkiin ruotsinkieliseen Norssiin. Vuonna 1882 koko perhe muutti takaisin Suomeen.

Frugård puutarhan puolelta. Aalto-yliopiston arkisto.

Kun tämä perhe vieraili Frugårdissa, se oli tietysti Frugårdin-tätien suuri ilo – ja siitä kehkeytyi Frugårdin jatkohistoria. Nuoressa Adèlessä syventyi rakkaus Frugårdia kohtaan. Hän ja hänen veljensä Clas ymmärsivät sen historiallisen

arvon. Tätien ilo oli vastaavasti niin suuri, että he testamenttasivat oman puoliskonsa Frugårdista Marielle. Toinen puolisko kuului Berndt Adelof Grotenfeltin muiden, muualle muuttaneiden lasten perillisille. Testamentti astui voimaan, kun viimeinen täti, Alexandra, kuoli vuonna 1907. Kun Marie puolestaan oli kuollut vuonna 1915, Clas von Collan lunasti muiden perillisten osuudet.

Adèle ymmärsi Frugårdin sisustuksen arvon, olihan hän nähnyt Pietarin loiston, mutta täällä oli pienessä mittakaavassa myös jotain ylevää. Jo 1910-luvulla alkoi Frugårdin kunnostus. Adèle osallistui sisustukseen ja oli varmasti mukana, kun päätettiin, että ryökkynöiden laittamat paperitapetit purettiin kahdesta makuuhuoneesta. Niin tulivat kaikki viiden huoneen alkuperäiset tapetit näkyviin. Tästä on olemassa kasku:

Kun työmiehet poistivat paperitapetin, tuli oven yläpuolelle esiin pellavatapettiin maalattu kuva shakkikuningattaresta. Yksi miehistä huudahti ”kah, naispirun kuva”, johon toinen lakonisesti vastasi ”eiköhän ne lie sentään talon herran omia sukulaisia”.

Naispiru. Frugårdin kartanon arkisto.

Adèlen kiinnostus oli museaalinen, joten hän kokosi ja järjesti myös ensimmäisen museokokoelman kiinnostavista esineistä, joita löytyi eri puolella Frugårdia, ja teki jopa niistä luettelon. Museonäyttely Frugårdin vinnillä kuului Grotenfeltien sukkokousohjelmaan vuonna 1924. Toisen kerroksen laaja vintti kunnostettiin tämän jälkeen suureksi saliksi, jolloin museoesineille löytyi sopiva paikka. Kunnostuksessa vinnin ikkunoita oli lisätty niin, että valo nyt tuli neljästä ikkunasta, eikä vain kahdesta. Pikkuhiljaa museota laajennettiin aina, kun löydettiin uusia esineitä. Adèle jatkoi myös tätien vanhan muotopuutarhan hoitoa - käytävineen ja kukkineen, mutta vei myös läpi sen perinpohjaisen

uudistuksen. Uusia puita istutettiin ja kaarevat käytävät laajensivat ruutukaavamudostelman jo 1910-luvun alussa.

Veljensä kanssa Adèle oli myös mukana projektissa, jossa kaksi vanhaa savupirttiä siirrettiin alkuperäisiltä paikoiltaan, toinen kartanon läheisyyteen Kultalankankaan metsän taakse ja toinen Joroisten kirkonkylään. Molemmissa oli säilynyt iso uuni puujalustalla.

Savupirtissä torpparien elämän karu kuori täydensi kartanon elämää, mutta erosi kartanon loisteesta. Ryökkynät olivat säilyttäneet Frugårdin sisustuksen ja Marien lapset ymmärsivät jalostaa sitä ja laajentaa aineellisen kulttuurin käsitettä. Kartanokulttuurin kaksi jalkaa oli säilytetty tuleville sukupolville. Hieman ihmeellistä on, että tämä säilyttämismietti tuli myös koskemaan kartanoa ympäröivää luontoa ja sen jatkuvuutta. Frugårdin koivukuja on istutettu Alexander von Collanin toimesta vuonna 1910 muistuttamaan sitä koivukujaa, joka oli ollut hänen lapsuudenkodissaan lisälmen pappilassa. Kartanon ja savutuvan välissä oleva metsä, Kultalankangas, hohti ilta-auringossa niin punaisena, että se sai tämän nimen. Metsä säilytettiin koskemattomana ja kuuluu nykyään Metso-ohjelmaan. Ja kaukana Pursiniemessä Frugårdin vanhat hakamaat on kunnostettu ja niillä vaeltaa kesäisin kahdenkymmenen Itä-Suomen lehmälauma vasikoineen. Aika seisoo, mutta elävänä.

Frugårdin kartanon julkisivu. Signe Brander. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

KYYHKYSEN KERTOMAA

Hilkka Lappalainen

”Uruissa soi ja helisee, nyyhkyttää ja riemuitsee, ihmiselämän koko asteikko, vieläpä luomakunnan huokaus. Miten odotusta ja antaumusta on värisevä virsi, kun nuori kansa suvisunnuntaina astuu alttarin eteen! Miten särkyneen hauras on pianissimo, kun se saattelee tomusta irtautunutta sielua!”

Voiko kauniimpaa kuvausta tämän kirkon urkujen soinnista ja tehtävästä olla kuin oli piispa Sormusen sanat urkujen vihkiäisjuhlassa vuonna 1955.

Minulla on kanttia sanoa näin. Olen näet katsellut ja kuunnellut niin pappeja, lukkareita kuin urkujakin tällä kirkonmäellä jo yli kolmen vuosisadan ajan. Minulla on hyvät näköalat täältä saarnastuolin katosta, oli jo siinä vanhassa kirkossa, jonka tilalle tämä nykyinen rakennettiin.

- Ja siitäkin on aikaa jo kaksisataakolmekymmentä vuotta! Vanha kirkko rapistui ja meni lopulta niin huonoon kuntoon, että lehteri romahti ja myrskyisellä ilmalla kirkkoon ei ollut tulemistä. Uusi kirkko, tämä nykyinen kotini, oli työn ja tuskan takana. Seurakunta oli köyhä ja rahat uuteen kirkkoon piti saada kolehdin kannolla. Siinä meni pari vuosikymmentä kirjelmöidessä kuningas Kustaa III:lle, ennen kuin lupa kolehdin kanton ja uuden kirkon rakentamiseen saatiin.

Kun tämä sitten valmistui, minä vähän ihmeissäni kuuntelin penkkijakoa, joka juhlallisesti tehtiin, kun kirkko vihittiin. Ei sitä istuttu missä sattuu, istumajärjestyksen piti kertoa, kuka kukin oli. Matkustavaisille säätyläisille varattiin ensimmäinen penkki kuorin luona ja käytävän toisella puolella istuivat papiston naiset. Neljä etummaista penkkiä pääkäytävän molemmin puolin kuuluivat arvohenkilöille; säätyläisille ja muille kirkolle huomattavia lahjoituksia tehneille henkilöille. Taaempänä permannolla istuivat talonpojat kylittäin. Naiset ja miehet tietysti omilla puolillaan keskikäytävää. Suuren oven päällä olevalla lehterillä olivat sotamiesten ja aliupseerien paikat, miesten puolen lehterillä istuivat rengit ja loiset, ja naisten puolen lehteri oli varattu heidän naisväelleen.

Herrasväki ei aina ollut penkkijärjestyksestä yhtä mieltä, ja arvokkaimmista sijoista sattui pientä ja vähän isompaakin kinaa. Korviini kantautui sen aiemman kirkon ajoilta Porvoon konsistorin pöytäkirjasta seuraava juttu: *”Luettiin Autuaan Kapteeni Grothenfeldtin Leski-Rouvan anomus ja valitus Joroisista sen johdosta, että siellä Herra Everstiluutnantti Meurman pyrkii häätämään hänen poikansa siitä Joroisten kirkon penkkisijasta, jonka heidän Autuas Isänsä ja Isoisänsä tekemiensä huomattavien lahjoitusten nojalla perilliselle perillisen jälkeen ikuisesti käytettäväksi laillisesti omistanut on”*. Leskirouva Grotenfelt voitti penkkiriidan ja pojat saivat pitää paikkansa.

Onhan sitä penkkijakoa vielä nytkin, mutta enää ei omaisuuden, säädyn tai sukupuolen perusteella. Olkoon, kunhan kirkossa säilyy rauha ja hyvä henki.

Tässä saarnastuolissa, jonka katosta maailmaa tarkkailen, olen nähnyt monenlaista sananjulistajaa. Kerronpa muutaman yli vuosisadan vanhan tarinan.

Muistan rovasti K. A. Lillströmin, jonka sanottiin olevan sivistynyt ja hieno mies, mutta minun silmissäni hän ei sitä ollut. Vai mitä sanotte siitä, että hän puheissaan ilkkui ja ironisoi omaa rouvaansa. Milloin olivat rinkelit kaapinmakuisia, milloin puheet kääntyivät sopimattomiksi.

Rovasti K. F. Rönnholmille taas maistuivat maalliset ilot kuten totit ja korttipelit. Tieto näistä huveista kiiri Porvoon hiippakuntaan saakka ja niinpä piispa kutsui Rönnholmin puhutteluun ja nuhteita saamaan. Kun kuulumiset oli ensin käsitelty, niin piispa totesi kuulleen, että pastori pelaa korttia. ”Kyllä, herra piispa!” oli vastaus. - Ja, että pastori käyttää väkijuomiakin? ”Hyvin mielelläni, kiitoksia vain!” myönteli pastori tyytyväisenä. Siihen ne nuhteet sitten supistuivat!

Rönnholm oli vapaamielinen ja nuorison ystävä. Pappilassa tanssittiin ja näyteltiin teatteria, ja Rönnholmin Selma-rouvakin oli toimielias nainen ja mukana monissa sivistysrienoissa.

Vaan se Pekka Harald, kappalainen, hän se vasta pappi oli! Pekka oli kookas ja isokokoinen mies, mutta juttunsa olivat vieläkin mahtavampia, joskus ihan mahdottomia. Saarnastuolissa hän julisti sanaa suureen ääneen ja voimasanoja säästelemättä. Hän huusi niin, että kirkko kaikui varoittaen kansaa saatanan vehkeilyistä ja helvetin kauhuista. Pekan saarnojen ääressä ei kukaan päässyt nukkumaan.

Lukukinkereillä Pekka kertoili nuoruuden muistelmiaan, kuinka hän oli luistellut Kallavedellä jään alla, kantanut suurin käsin parisataa kiloista viljasäkkejä ja yliopistossa ahkerasti opiskellessaan laihtunut niin, että joutui juomaan rautalääkettä. Mutta eihän Pekka mitään apteekin lastenlääkkeitä ruvennut litkimään, vaan hän meni Juankosken rautaruukille ja pyysi viilaamaan rautajauhoa, jota söi kolme ruokalusikkaa päivässä. - ”Ja tällöinen köllikkä minusta sitten tuli”, hän päätti muistelunsa.

Lukukinkereille tuotiin papille usein myös lapsia kastettavaksi, ettei vanhempien tarvinnut lähteä sitä varten pitkään matkaan kirkolle kulkemaan. Kerran lapsia oli tuotu Pekan pitämiin kinkereihin melkoinen joukko. Luettuaan asiaan kuuluvat sanat ja rukoukset Pekka pyysi saada vispilän, jota kasteli vesiastiaan ja huiskutteli sillä vettä lasten päälle ja sanoi: sinä olet Kalle, sinä Anna ja niin edelleen. Se vasta oli tehokasta toimintaa!

Olisi minulla kerrottavaa paljon lisääkin, vaikkapa tästä saarnastuolista, tuosta alttaritaulusta, sakastista ja kellotapulista, mutta ne jäävät toiseen kertaan. - Tai voittehan te tulla niitä itsekin katsomaan, yllätytte!

Tehtävä:

1. Mistä Joroisten kirkossa riideltiin?
2. Pekka-Pappi kastoi lapsia lukukinkereillä erikoisella tavalla. Pohdi Pekan toimintatapoja tämän päivän luterilaisen ristiäisjuhlan näkökulmasta. Mitä erikoisuuksia Pekan toiminnassa oli?

Joroinen 300-vuotisjuhla 1931. Kuvaaja Tuttu Jänis. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

HARALD, KÄYTÄNNÖLLINEN KIRKONMIES

Maarit Kari

Joroinen oli Tsaarin aikaan Suomen suuriruhtinaskunta, joka oli ensin Kuninkaan, sittemmin Keisarin pitäjä, mihin valtiovalta sai nimittää papit vaalituloksesta riippumatta. Joroisissa vuosina 1887–1908 palvelut Petter Wilhelm Harald, kansan suussa Haaran Pekka, palveli kuitenkin sitä ennen suuren emopitäjän, Rautalammin virkaa tekevänä kappalaisena. Suuren Rautalammin kunnassa oli pitkiä matkoja kirkon miehen kuljettavana. Kevättalvisin kinkereitä kierrettiin pitämässä aina jäiden lähtöön saakka.

Rautalampeen kuului 1800-luvulla mm. Kärkkäälän kylä, minne matkaa oli nelisenkymmentä virstaa. Tuolloin ei pienistä syistä lähdetty kylille suorittamaan kirkollisia toimituksia. Kuolinvuoteelle sairaan vanhuksen luo oli kuitenkin mentävä. Paluumatkalla on tien poskessa isäntämies pysäyttämässä kirkon miestä. Kylällä oli paljon kastamattomia lapsia, kirkolle kun oli pitkä matka ja isäntä itsekkin jäänyt kastamatta. Pyysi siinä sitten kirkon miestä pysähtymään lapsia kastamaan.

Talossa tarjottiin toki kappalaiselle tietysti kahvia ja kaivoi isäntä kaapistaan vielä ryypynkin lämmikkeeksi. Kuppia tuli siinä kallisteltua enemmänkin, kun kappalainen havahtui kysymään kastettavien lasten lukumäärää. Isäntä tuumasi lapsia olevan alun toista kymmentä. Harald tuumasi kastamisessa olevan kova homma. Hän teki muistiinpanot lasten vanhemmista ja lapsille annettavista nimistä. Sitten hän pyysi tuomaan tuvan keskellä pienen pöydän, sen päälle pesuvadin ja puhtaan vispilän ja pyysi muorit ja sylikummit asettumaan puoliympyrään vadin ympärille. Sitten hän lausui kirkkokäsikirjan mukaiset sanat ja luetteli sitten lasten nimet yhteen pötköön ja vispasi kasteveittä niin, että kaikille kastettaville sitä joutui. Saipa siinä vaimoväkikin pyhää vettä osakseen. Aikaa säästy ainakin neljännestunti. Silti toimitus kokonaisuutenaan kesti yli puolen yön, ennen kuin päästiin lähtemään läheiseen pappilaan. Tarina ei kerro, mihin aikaan toimitus aikoi.

Huhtikuussa, niin ikään Kärkkäälän kylässä, pidettiin kerran kinkereitä. Kinkerit pidettiin Konneveden rannalla olevan talon toisessa pirtissä työväen puolella. Lunta oli vielä paljon rekimatkaa ajatellen mutta Konnevesi oli jo jääneen tummanpuhuva. Kun toimitusmiehiä pyydettiin keskellä päivää isäntäväen puolelle kahville, näki Pekka jäiden keskellä ajavan hevosmiehen. Ripeän kahden kahvikupposen jälkeen, noin 20 minuutin kuluttua työväen puolelle palatessa olivat jäät jo lähteneet eikä hevosmiestä näkynyt missään. Pekka kuitenkin arveli hänen selvinneen, kun seurakunnasta ei oltu myöhemmin ketään ilmoitettu kadonneeksi. Asia ei siis sen ihmeemmin jäänyt kappalaista mietityttämään. Olihan tosin mahdollista, että mies oli toisesta seurakunnasta.

Noihin aikoihin kirkoissa ei enää ollut istumajärjestystä, mutta vanhoja perinteitä noudatettiin edelleen. Naiset tulivat pyhättöön vasemmasta, miehet oikeasta

ovesta ja etuovesta tuli molempia. Herrasväki istui etuosassa ja pappilan väki + suruväki istuivat kuoripenkeissä. Pitkien saarnojen aikana tuppasi väkeä nukahtamaan, mihin kappalainen Haraldilla on tapana huutaa ”kun unipatti painaa, se painaa ja painaa” ja tökkäsi torkkujan hereille, ellei vierustoveri sitä huomannut tehdä.

Kappalainen itse oli hyvä pitämään väkeä hereillä jo sanan voimalla. Hän ei kaihtanut kiroilua, puhui erittäin kovalla äänellä ja oli eloisa saarnamies. Kansa viihtyi kappalaista kuunnellessa. Saarnoissaan pappi Harald varoitti vääräuskoisuudesta, kuten uudelleen kastamisesta ja helluntailaisuudesta. Myös raittiusseuroja kappalainen piti vahingollisina. Sittenmin Korpilahdella hänen voimallisia ja savolaisittain murrettuja puheitaan tosin vieroksuttiin ja rovastille etsittiinkin apulainen saarnoja pitämään.

HARALD, MYSTINEN METSÄSTÄJÄ

Maarit Kari

Joroisissa kolmisen kymmentä vuotta kappalaisena vuosina 1887–1908 palvelut Petter Wilhelm Harald, kansan suussa Haaran Pekka, oli tarinoiden mukaan kova metsästäjä. Tarinoiden alkuperänä olivat pääsääntöisesti Pekan omat kertomukset, jotka kasvoivat legendoiksi jo hänen elinaikanaan ja todeksi jopa hänen omassa päässään. Siteenä olleen totuuden osuutta on ehkä tarpeetonta määritellä, niin hauskoja olivat monet tarinat ja siten osa Joroisten värikästä historiaa.

Kaiken alku ja juuri oli Kuopion herrainhuoneen huutokaupasta 30 markalla ostettu kaksipiippuinen, päästä ladattava haulikko. Pekka itse kertoi ostaneensa haulikon taidemaalari Ferdinand von Wrightilta. Haulikon uskottiin olevan käyttämättömyyttään huonokuntoinen ja siksi edullinen. Pekka vei aseensa taitavalle asesepälle, joka porasi piiput hyvään kuntoon. Perimätiedon mukaan piiput olivat huonolaatuisten venäläisten haulien lyijyynnyttämiä. Haulikolla Pekka ampui kokeeksi kunnostuksen jälkeen yli 80 jalan päähän paperipilkkaa keskelle oikealla piipulla ja vasemmalla tarkasti vielä pidemmältä matkalta.

Kerran Pekka meni isäntämiehen luokse Kallaveden Jänissaareen metsästämään. Talon poika sousti veneellään miehen saareen. Pojalla itselläänkin oli mukanaan rihlapyssy veneen keulassa. Soutumatalla Pekka havaitsi koskeloparven vedessä ja kehotti soutajapoikaa ampumaan siitä itselleen paistin. Poika kuitenkin vastusteli perustellen kohteen olevan mahdoton ammuttava siltä etäisyydeltä. Pekka silloin ampui parveen ja yksi koskelo jäikin kuolleen kellumaan. Muu parvi lehahti lentoon, mutta laskeutui etäämmälle uudelleen veteen. Siitä Pekka ampui vielä yhden paistin. Kylläpä poika siunaili Pekan taitavuutta, mutta Pekka perusteli onnistumistaan omien taitojen lisäksi erinomaisella aseellaan.

Matkalla saaren keskemällä olevalle talolle Pekka havaitsi puun latvasta teeren. Senpä Pekka päätti vielä ampua. Ammus näytti osuvan, mutta teeripä lähti lentoon kohti erään niemen kärkeä. Siitä paikasta Pekka suunnisti teeren lentosuuntaan niemelle. Matkalla sinne hän tapasi kulkijan, jolta kyseli, josko kulkija olisi nähnyt lentävää teereä. Vastaantulija sanoi nähneensä teeren, mutta sillä näytti olevan maasta asti katsottunakin reikä kyljessä. Kun Pekka saapui niemelle, näki hän pienen hiekkatöppärän rannalla. Lähemmäksi tultuaan hän näki hiekkaan kaivetun kuopan, minkä pohjalla teeri makasi hengettömänä. Näin se oli tuntenut kuoleman lähestyvän ja oli kaivanut itselleen jo valmiin kuopan. Mutta joutuikin vierailevan metsästäjän ja hänen isäntäväkensä ateriaksi.

Olipa mainio ase niittänyt mainetta muutenkin. Pekka oli kertomansa mukaan ampunut sillä sorsaparvesta emon ja kymmenen poikasta yhdellä laukauksella. Aika poika ampumaan tuo Haaran Pekka.

Metsästäpä Pekka myös nelijalkaisia. Kerran hän metsälle lähtiessään unohti haulit kotiin. Koirat olivat ajaneet repolaista ja kettu joutuikin Pekan tähtäimeen. Puuttuvien haulien tilalla Pekka latasi laastukin haulikkoon ja ampui sillä kohti kettua. Kettu jäi hännästään kiinni puun runkoon. Kun Pekka lähestyi pinteeseen jäänyttä kettua, kettu karkasi nahoistaan ilman turkkia. Mutta turkinpa Pekka juuri halusikin.

Olipa Pekka myös aikamoinen kalamies. Kertoi saaneensa sisävesistä kampelan, joka on oikeastaan suolaisen veden, ei järvien kalalaji. Tätä tuli ihmettelemään Eläintieteen laitokselta Helsingistä asti lehtori Mela. Halusi tutustua tällaiseen tapaukseen tarkemmin. Mutta kysyessään jäänteitä tästä harvinaisesta tapauksesta Pekka kertoi kalan tulleen syödyksi. Eikö edes ruotoja ja muita jäänteitä ole tallella, kysyi lehtori Mela. Niistä keitettiin patakukkoa, sanoi Pekka. Eli jäljelle jäi vain tarina.

Haulikon maineikas ura päättyi pappina toimineen täyskaiman, Pekka Haraldin kokoelmiin. Kaima osti haulikon 100 markalla, vaikka sanoikin päästä ladattavana aseena sen kuuluvan jo menneisyyteen, mutta olevan oiva muisto ja näyte vanhoista, jo historiaan joutavista aseista. Joroisten kappalainen tätä kauppaa myöhemmin harmitteli, kun oli niin hienoja kokemuksia oivan haulikon ja oman taitavuutensa yhdistelmänä hankkinut.

HARALDIN EEPPIINEN EPIKRIISI

Maarit Kari

Petter Wilhelm Harald syntyi Suomen suuriruhtinaskuntaan 1847. Syntymänsä vuosikymmenellä talous kasvoi aiempaa nopeammin, mutta kansakuntaa koetteli Krimin sota, joka syttyi Petterin ollessa 6-vuotias ja sotaa kesti 3 vuotta, joskin sodan tapahtumat sijoittuvat kauaksi Petterin synnyinseuduilta. Nälkävuosien aikaan 1960- luvulla Petter oli teini-iässä, mutta kansan kurjuudesta hyötyi hänen maanviljelijäisänsä, joka rikastui viljan myynnillä.

Kookasrakenteinen Pekka oli omien sanojensa mukaan myös vahva voimiltaan. Hän kertoi jaksavansa kantaa kaksi tynnyrin mittaa viljaa suorilla käsillä pitkiäkin matkoja. Tynnyrin mitta oli 165 kiloa, ja rotevammallekin miehelle se oli työläs kannettava.

Kun Pekka lähti opiskelemaan, hän antautui asialleen niin, että laihtui aivan honteloksi. Tohtori Nylander määräsi tuolloin Pekalle rautaa. Pekka ei kuitenkaan suostunut lasten rautaliuoksia syömään ja tohtori kehottikin nauttimaan raudasta viilattua rautajauhoa, jota tilattiin Juan tehtaalta yhdeksän naulaa, kun muuan vaimoihminen tarvitsi samaa lääkettä. Apteekkien rautajauhetta lääkäri neuvoi välttämään, kun siinä oli mukana myrkyllistä kuparia. Rautajauhetta olisi nautittava 3 ruokalusikallista päivässä ja sen sain hylättyä alas helposti veden tai maidon kanssa.

Vahvistuipa Pekka rautajauheesta kovin, mutta varmuuden vuoksi varasi nahkurimestarin luona vielä sänkyänsä alle olutta, jota joi nukkumaan mennessä 12 pulloa. Vahvistui siinä samalla Pekan vyötärönkin seutu ja mies tunnettiin pyylevänä kirkon miehenä. Mieskuntoa se ei kuitenkaan vienyt, vaan onnistuipa Olga-vaimon kanssa saada peräti yhdeksän lasta. Lapset on oikein merkitty kirkon kirjoihin, joten ainakin se osa tarinasta on totta.

Pekalla oli myös ilmeinen hengissä säilymisen kyky. Tänäkin päivänä varoitellaan erityisesti kevättalvisin joutumasta heikoilla jäillä veden varaan. Pekkakin joutui Kuopion aikoina avantoon, luisteltuaan sinne takaperin. Toisen tarinan mukaan hän tosin oli ollut kävelemässä lumen peittämällä jäällä, kukapa tietää. Se kuitenkin tiedettiin, että keväällä veden pinta voi jään alla laskea ja jää voi siten jäädä kivien varaan kuin kannatukseen. Pekka olikin huomannut ylettävänsä jään alla pohjaan ja pään yltäneen veden pinnalle, jään ja veden väliin jääneeseen ilmatilaan. Siellä jään alla oli hän kävellyt pyykkärimuijien avannon luo, noussut sieltä ja murjaisseen olevansa kunnossa, kastunut vain.

Olipa Pekka myös halkoja tehdessään onnistunut lyömään peukalonsa irti. Peukalo oli pudota tupsahtanut lastukasaan. Pekka oli nostanut peukalon

kasasta, laittanut takaisin paikalleen ja jatkanut hommia. Todisteena tarinoidensa tilkkeeksi näkyi peukalon tyvessä selvästi näkyvä arpi.

Opiskeluaikoina Pekan mielessä vilahti myös lääkärin opinnot, kun nahkurimestarin luo oli tullut selkeästi heikossa kunnossa ollut nuorukainen pyytämään lääkettä horkkatautiin. Nahkurimestari olikin antanut pojalle harmaasävyistä nestettä ja nuorukainen saapui myöhemmin takaisin terveen oloisena kysymään tehokkaan lääkkeen koostumusta. Liemi oli kuulemma tehty lieroista ja vedestä ja säilytetty lämpimässä paikassa, kunnes lierot hajosivat nesteeseen. Halutessa lieron hiutaleet kuulemma saattoi myös suodattaa pois. Tätä reseptiä Harald oli kuulemma jakanut myös seurakunnissa ja saanut kovin kiittävää palautetta. Ennen Rautalamille siirtymistään Harald oli itsekin sairastanut sitkeää horkkatautia puolisen vuotta. Kun kansanjuhilla Tuomalanmäellä pankinjohtaja Jussi Immosen isä Anshelm Immonen oli tiedustellut, miksei kappalainen itse ollut käyttänyt mainostamaansa lääkettä, oli hän todennut vain: ”Älä hupsuttele”.

HARALD-PAPIN URATARINA

Maarit Kari

Petter Wilhelm Harald syntyi Kuopiossa, nälkävuosina viljan myynnistä rikastuneen maanviljelijän pojaksi Venäjän Tsaarin hallitsemassa Suomen suuriruhtinaskunnassa syyskuun lopulla vuonna 1847. Kookkaan, lopulta myös uhkean miehen teki merkkihenkilöksi hänen muistiin merkityt tekonsa ja tarinansa, mutta ennen kaikkea suuri suunsa, jota voi kuvailla sellaiseksi niin voimakkaan äänen käytön, kuin juttujen –totuuden suhteen laajaperäisyydenkin – perusteella. Suunsa oli myös kuivaa, mutta ilmeisen pohjatonta sorttia, sillä sitä kustuttamaan tarvittiin vuosien varrella paljon olutta ja toteja. Mutta kukaan ei ole siemailija syntyessään. Vilkaistaanpa miten Petteristä tuli lukuisien tarinoiden Haaran Pekka.

Pekka Haraldista tuli ylioppilas 25-vuotiaana. Hän opiskeli Helsingissä nahkurimestari Roslundin luona Yrjönkadulla ja tutustui siellä monenlaisiin tarinoihin, juomiin ja mm. tulevaan vaimoonsa, Roslundin Olga-tyttäreeseen. Opiskeluaika oli nahkurimestarin hoteissa hilpeää, mutta ”totista” ja varsinkin mestarin veli, ylioppilas Aku Roslund kertoi ajoista myöhemmin monenlaisia tarinoita.

Papiksi Harald vihittiin jo helmikuussa 1875 ja pääsikin Paltamon kirkkoherran apulaiseksi samana vuonna. Seuraavan pestin hän suoritti Rautalammin virkaa tekevänä kappalaisena vuosina 1875–1878. Rautalampi oli tuolloin suurpitäjä, Ruotsin kuningas Kustaa Vaasan vuonna 1561 käskystä muodostettu hallintopitäjä, muodostuen peräti 27 nykyisten kuntien alueista. Pitkillä matkoillaan kirkon palvelijalle sattuihin yhtä sun toista. Kylmäkin tahtoi tulla, kun sairasvuoteelle tai ristiäisiin piti rientää kylmällä hevoskyydillä. Onneksi taloissa oli lämmikettä tarjolla.

Joroisiin herra Harald valittiin kappalaiseksi vuonna 1878 varsinaisella äänivyöryllä, saaden 73 % annetuista äänistä. Joroisissa Pekka toimi kappalaisena kolmisenkymmentä vuotta, vaikka useaan otteeseen hakikin rovastin virkaa mm. Heinolasta. Myös Joroisissa Harald havitteli rovastin virkaa. Hän esimerkiksi kieltäytyi lukemasta Helmikuun manifestia saarnastuolista vuonna 1899. ”En luve vuoakka piä puttoojs”. Hän havitteli näin kansansuosiota ja toivoi sen edistävä valintaansa rovastin virkaan.

Ai että miksikö kansan parissa pidetty ja viihtyvä kappalainen hakisi muualle tai toiseen virkaan? No, rovasti sai kappalaista parempaa palkkaa, vaikei kappalainenkaan ihan huonotuloinen ollut. Pidetty kappalainen oli kansan miehen maineessa, mutta tiedollisilta taidoiltaan vain keskinkertainen.

Kappalainen Harald oli toimelias mies. Hän sai vaimonsa Olgan kanssa yhdeksän lasta, joista sukeutui viljelijöitä, kahvilanpitäjiä, eläinlääkäreitä ym. Kappalaisen toimen ohella hän toimi myös useissa luottamustoimissa: Kaitaisten kansakoulun johtokunnan jäsenenä ja Joroisten säästöpankin isännistössä, missä myös varapuheenjohtajan vuosina 1902–1903.

Himoitsemaansa rovastin virkaan Haaran Pekka valittiin lopulta Korpilahdelle vuonna 1908, missä hän toimi kuolemaansa asti, aina vuoteen 1917 saakka, palveltuaan näin Tsaarin Suomessa aina valtakuntamme syntyhetkien kynnykselle asti. Korpilahdella ei aivan varauksettomasti suhtauduttu savolaisella murteella jyristyiin saarnoihin ja hänelle hankittiinkin saarnahommiin apulainen.

Kuten sanottua, Pekka Harald oli pyrkinyt rovastiksi jo aikaisemminkin lukuisia kertoja, mutta kertoi omasta tahdostaan jääneensä tulematta valituksi, vaan oli vaalisaarnansa lausunut vain ”puolella teholla” kun paikkakunnalle saavuttuaan oli todennut paikan vähemmän kiinnostavaksi. Kerran kuitenkin Hartolan vaalisaarnalle mennessään hän yöpyi kuskinsa kanssa majatalossa pappilan sijaan ja kuulutti krouvissa kirkon miehen tarvitsevan – yhden pullon sijaan – 12 pulloa olutta. Tästä lienyt kulkenut sana laajemmallekin ja virka jäi saamatta. Sen sijaan Korpilahdelle saavuttuaan hän oli jo pappilan nähtyään ihastunut paikkaan ja kunnostautuneen vaalisaarnassaan sen mukaisesti.

HARALD-SARJAKUVA

Markus Pyörälä

HARALD SAAPUU JOROISIIN

HAARAN PEKKA JÄÄN ALLA

HAARAN PEKKA KETTUJAHDISSA

HAARAN PEKKA KASTAJAISISSA

KARL WILHELM MALM

(14.8.1772-18.8.1826)

Hilkka Lappalainen

Oli Malmin Kalle sotilas, Kuopion nurkilta,
hän opintietä astui triviaalis' Rantasalmella.
Vaan kauaa siellä saanut ei itseään sivistää,
kun orvoksi hän pian jäi rakkaasta isästään.

Niin Savon jääkär'joukkoihin otettiin poikanen,
kun kymmenen ol' täyttänyt, ei yhtään enemmän.
Jo kohta tehtäviä hoiti hän varusmestarin
ja Kustaan sodan aattona ol' majoitusmestari.

Ja Parkuinmäen taisteluss' alaikäinen poikanen
kävi rohkeasti taistohon, urheuttaan osoitti.
Kun saman teki uudestaan hän Laitaatsillassa,
niin Kustaan sodan lopulla Malm oli vänrikki.

Hän Kerimäen komppanjan sai johdettavakseen,
ja kapteenina päällikkyyttä hoiti jetsulleen.
Kun sitten Suomen sotahan hän kävi joukkoineen
niin siellä kera Sandelsin ryhtyi hyökkäykseen.

Sai venäläiset huomata, ei ollut helppoa
valloittaa maita Karjalan ei Savon sydäntä,
kun sissisotaa käyden Malmin joukot eteni,
niin perääntymään heidän ol' pakko lähteä.

Malm, jyrkevä ja väkevä, tarmokas rahvaan mies,
sai talonpojat puolelleen ja mukaan taisteluun,
he keihäin, kirvein, viikattein ryntäsivät eteenpäin
ja isänmaataan puolustivat loppuun viimeiseen.

Kun sitten Koljonvirralle Malm taistelemaan käy
rinnalla kelpo Dunckerin, ei vihollista näy,
mutt' yllätetyks' joutuivat, ja Malmiin osuttiin,
niin että siihen paikkaan ura uljas päättyikin.

Malm vaikeasti haavoittui; pää kärsi, jalkakin
ja armeijasta eroa hän pyysi myöhemmin.
Malm joutui sotavankeuteen, ja kun Pietarista pääs,
ei halunnut hän Ruotsihin vaan kotiin Joroisiin.

Aatelisarvon kielsi hän, se melkein nöyryytti,
kun arvo hovijahtimestarin hälle myönnettiin.
Ei miekkaritarina Malm tahtonut pelleillä,
vaan elää tavon elämää ihmisten keskellä.

Niin Torstila kuin Tuomaala ol' hälle kalliita,
ja elämänsä eleli lähes tyytyväisenä.
Hän maitaan hyvin viljeli ja niistä iloitsi,
niin kauan kunnes sairaus pään viimein valtasi.

Malm oli avomielinen, iloinen rahvaan mies,
hän alaisistaan lämpimästi aina huolehti.
Kun kuolo viimein pelasti tään miehen sairahan,
niin talonpojat kantoivat hautaan sankarvainajan.

Mutt' loppuneet ei taistot vielä Malmin Kallelle,
kun muistomerkki saatava oli hälle haudalle.
Vänrikki Stoolin tarinat herätti ihmiset
ja Suomen sodan sankarit nousivat pinnalle.

Jos kuka, niin kai Malmikin muistomerkin ansaitsi,
niin Grotenfeldin Nils sen lehteen kirjoitti.
Vaan silloin syttyi 'sota' uus' kun vasten Venäjää
taistelleet miehet muistettiin, ei sovi meno tää.

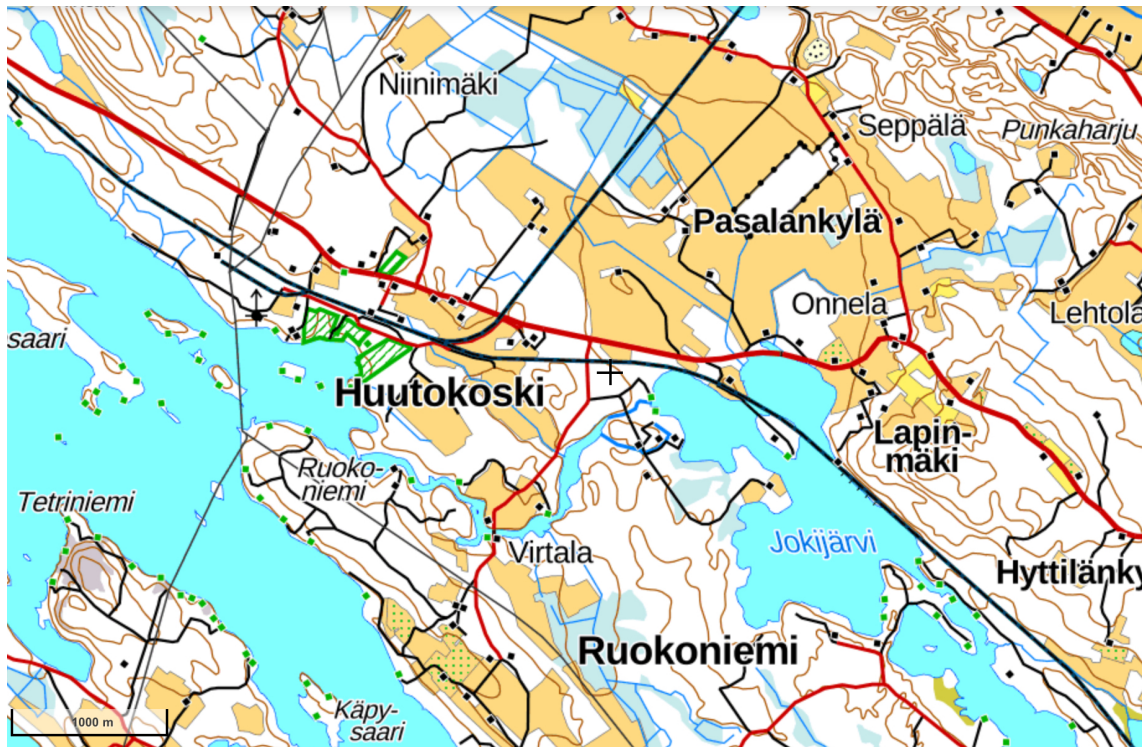
Kerättiin rahaa silti ja sitä paljon saatiinkin,
vaikk' ovet yliopiston joiltakin suljettiin.
Mutt' hetkeks' vain, niin siitä kuka piittasi,
kun Malmin Kalle hautaa Miekka vihdoin kunnioitti.

K. V. MALM.

KATARIINAN RUUKKI

Hilkka Lappalainen

Kuljen vastavirtaan Joroisista Liunan sahan raunioilta länteen, Kolpan rantaa mukaellen ensin sen pohjoista, sitten eteläistä puolta kohti Jokijärveä. Kapea maantie kiemurtelee metsän halki loitoten välillä kauas joesta ja järvestä. Sitten tie kääntyy pohjoiseen, ylittää rautatien ja kohta Sysmä-järvestä vuolaana virtaavan joen. Jatkan matkaa alavirtaan, pian koukkaan Ruukintielle. Joka puolella on sankkaa metsää, vanha ja kulunut puusilta johtaa joen ja Huutokosken eteläiselle rannalle. Kyltissä lukee Kalanviljelylaitos, en mene sinne, vaan käänny virran suuntaan vasemmalle. Tien varsi pursuaa lemmikeitä, metsäkurjenpolvia ja mansikan kukkia, vanhat kuuset reunustavat tietä kapeina ja naavaisina.

Ja siinä ne sitten ovat, Huutokosken ruukin kiviset harmaat rauniot, tyhjine ovi- ja ikkuna-aukkoineen ja kaariholvineen, ilman kattoja jatkuen tieltä koskeen saakka. Pujottelen puiden ja kivien välistä raunioiden sisään. Kuka uskoisi, että tässä ja tällä alueella on 160 vuotta sitten ollut kukoistava, parhaimmillaan noin 900 ihmistä työllistänyt rautaruukki ja sen erilaiset laitokset. Vilkas ja eloisa kylä, jossa oli kauppa, loistelas huvilinna, mestareiden ja työläisten asuintalot sekä kansakoulu. Täällä oli ”Putilovin kauppala”.

Tuo Huutokosken eli Katariinan ruukki perustettiin vuonna 1858, mutta sen kukoistuskausi oli lyhyt, silti loistokas. Ruukin toiminta kesti vain vajaat

kaksikymmentä vuotta. Eikä tuosta aikanaan yhdestä Suomen suurimmasta ja uudenaikaisimmasta rautatehtaasta ole säilynyt näihin päiviin kuin nämä edessäni olevat rauniot, kauempana näkyvä kunnostettu konttorirakennus ja viljamakasiini sekä kivirappuset, jotka johtivat näköalapaikalle huvimajaan. Muiden rakennusten ja rakennelmien jäänteitä pitää etsiä kuusikon seasta sammalikosta. Mutta aloitetaan alusta.

Asialla Mualiman Teittinen

Joroisissa vaikutti tuohon aikaan Tuomas Antinpoika Teittinen, joka omisti mm. Torstilan ja Tuomaalan kartanot ja oli Joroisten suurin maanomistaja. Hän oli touhun mies, yritteliäs ja vähän erikoinen, aikaansa seuraava ja kaikkeen uuteen tarttuva. Hänellä oli osuva lempinimikin: ”Mualiman” Teittinen. Hänen omistamillaan Tuomaalan kartanon mailla sijaitsi Huutokoski, johon Teittinen suunnitteli isoa tehdasrypystä, laajempaa tietysti kuin muut ympäristön ruukit olivat. Sinne piti tuleman tulli- ja kotitarvemylly, harkkohenkki järvimalmin jalostamiseksi, naula- ja kankirautapaja masuuneineen, villakutomon ja karstauslaitos sekä verkatehdas.

Tehdassuunnitelma arvelutti kuitenkin joroislaisia ja sitä pidettiin vain Teittiselle tyypillisenä päähänpistona ja suuruudenhulluna haihatuksena. Hän kun halusi vielä laivaväylänkin Huutokoskelle. Näytti siltä, että Teittinen sai vastaansa sekä virkamiehet että melkein kaikki maan- ja sahanomistajat. Pelättiin hänen puiden loppuvan metsistä, kun ne poltettaisiin hiileksi tehtaan tarpeisiin, ja että ruukki raunioittaisi koko pitäjän talouden.

Mualiman Teittinen ei kuitenkaan luopunut suunnitelmistaan, vaan puuhakkaana toimen miehenä matkusti komeasti Pietariin; parhaimpiinsa pukeutuneena, ”silkkitorni” päässä, vaunuilla ja kahdella hevosella, kun ei kotipuolessa saanut kannatusta ruukkisuunnitelmilleen. Pietarissa hän saikin vuoden 1857 alkupuolella aikaan sopimuksen englantilaissyntyisen liikemiehen Josef Thompsonin kanssa ruukin perustamisesta. Teittinen myi Thompsonille sen osan Tuomaalan tilasta, jossa Huutokoski sijaitsi. Hinta oli 10 000 hopearuplaa. Thompson oli kuitenkin vain välikäsi, joka toimi pietarilaisen suurliikemiehen, kollegineuvos Nikolai Putilovin laskuun. Niinpä Thompson myi ilman voittoa Putiloville sekä Huutokosken että jo aiemmin hankkimansa Haapakosken ruukin.

Putilovilla oli Pietarissa suuret rauta- ja teräsvalimot, joissa valmistettiin ratakoja, vetureita, rautatievaunuja ja aseita. Niille tarvittiin raaka-ainetta ja Putilov oli halukas investoimaan alueelle, jossa oli runsaasti järvimalmia. Hänen suunnitelmansa Huutokoskelle olivat vielä mahtavammat kuin Teittisen konsanaan, ja senaatti myönsikin Putiloville privilegion, eli erioikeuden rakentaa ruukki, johon kuului masuuni, kolme putlausuunia, kolme hitsausuunia, kaksi avointa ahjoa, seitsemän tuoliparia käsittävä valssilaitos, yksi sulainvasara, kaksi pienempää höyrytakovasaraa, leikkaussakset, kaksi teräsuunia, kaksi naulavasaraa leikkauslaitteineen sekä sahalaitos. Myöhemmin senaatti antoi luvan vielä pienehkön valimon ja konepajan perustamiseen.

Siinä oli suunnitelmaa kerrakseen ja kaikki tämä rakennettaisiin korpeen huonojen kulkuyhteyksien taakse ja kosken rannalle, jonka vesivoima ei olisi lähimainkaan riittävä kaikkien laitosten pyörittämiseen. Sitä paitsi puolet Huutokoskesta kuului Vättilän hoville, jolta Putilov sai sen vuokratuksi 50 vuodeksi. Nyt Teittinen ja Putilov olivat tyytyväisiä, ja ruukin rakentaminen alkoi vuonna 1858. Putilov nimesi ruukin vaimonsa Ekaterinan mukaan, ja suomeksi sitä kutsuttiin Katariinan ruukiksi, mutta Huutokosken ruukki jäi myös käyttöön.

Putlauslaitos eli malmin puhdistuslaitos oli valmis jo seuraavana vuonna, ja tuotanto voitiin aloittaa Haapakosken ruukilta tuodulla raakaraudalla. Ruukin tärkein ja oleellisin laitos, masuuni, jossa rautamalmi sulatettiin ja rautametalli erotettiin muista aineista, oli vasta tekeillä. Sitä rakennettiin uusimpien tekniikoiden mukaan ja rakentaminen kesti. Sitten, juhannuspäivänä 1861 ruukilla sattui tulipalo, jossa keskeneräinen masuuni tuhoutui lähes kokonaan. Hyvän sammutuskaluston turvin sentään muut rakennukset säilyivät. Palon jälkeen ruukki rakennettiin entistä ehommaksi, mutta masuuni saatiin käyttöön vasta 1863.

Tehdas tuotti takkiraudan lisäksi myös terästä, kattopeltiä ja nauloja, jopa tykinkuulia on löydetty ruukin raunioista. Tuotteet vietiin Pietariin, ja itseasiassa Huutokoski olikin Putilovin Pietarin tehtaiden alihankkija. Se osaltaan määritteli lopulta Huutokosken ruukin kohtalon.

Ruukki tarvitsi paljon puuta sekä hiilen tuottoon että höyrykoneiden pyörittämiseen, koska kosken voima ei riittänyt kuin pieneen osaan tarpeesta. Mualiman Teittinen sitoutui yltiöpäisesti tehtaan perustamisen yhteydessä toimittamaan ruukille 2000–3000 kuutiosyltä puuta vuodessa 30 vuoden ajan. Se oli hänelle tuhoisa sopimus. Hänen omistamansa Torstilan kartanon metsät hävitettiin perin pohjin. Sopimus purettiin, kun ei enää ollut puuta mitä toimittaa. Niin parturoitiin myös monien muiden tilallisten metsät ja vähitellen puuta jouduttiin hankkimaan tehtaalte aina vain kauempaa.

Malavikopukalla malmin nostoa

Ruukki käytti siis raaka-aineenaan järvimalmia. Sitä nostettiin läheisestä Sysmäjärvestä ja Valvatuksesta, mutta myös alueen muista järvistä, sillä Mualiman Teittisen yhtiökumppani Juho Kärkkäinen oli vallannut parikymmentä järveä ja lampea Joroisista ja Rantasalmelta malmin nostamiseen.

Malmia nostivat tavallisesti torpparit ja muut vähäväkiset perheet. He rakensivat vitsaksilla kelopuita yhteen sitomalla ison lautan, jonka yhdessä nurkassa oli havuista rakennettu sateensuoja. Siellä säilytettiin ja syötiin eväitä ja kellahdettiinpa tarpeen tullen lepäämäänkin nokkaunille. Jotkut perheet saattoivat viettää tämmöisellä lautalla, tai kansan suussa ”malavikopukalla”, lähes koko kesän.

Malmia etsittiin matalista, 1–3 metriä syvistä salmipaikoista järven pohjaa piikkipäisellä kepillä tunnustellen. Sitten malmi kaavittiin pohjasta irti

pitkävartisella kauhalla tai haavilla. Malmin palasia oli kahdenlaisia. Toiset olivat pienen kolikon kokoisia ja muistuttivat ruosteisia nappeja, sitä kutsuttiin korumalmiksi. Toiset taas olivat herneen kokoisia murusia, se oli hernemalmia. Työnjako malavikopukalla oli sellainen, että miehet haroivat haavilla tai kauhalla järven pohjasta malmia, kaatoivat sen lautalla olevaan seulaan, naiset nostivat järvestä vettä seulalle ja huuhtoivat malmikivet puhtaiksi. Huuhdotun malmin he kippasivat laatikoihin, ja täydet laatikot soudettiin veneellä rantaan. Siellä malmi koottiin isoiksi kasoiksi eli ”rutnikoiksi”. Rutnikassa malmi sai odottaa talvea ja kuljetusta ruukille.

Ennen kuin malmi joutui masuunin kitaan se vielä pasutettiin eli paahdettiin kuivaksi. Maahan kaivettiin kuoppa ja siihen kasattiin pölkköjä kerroksittain ristiin ja päälle malmia. Tämän ns. romsun alle tuikattiin tuli. Pasutuksen jälkeen malmista tuli mureaa ja tummanpunaista.

Malmin keruu oli raskasta eikä siinä ollut työaikoja. Malmia kerättiin silloin, kun olosuhteet sallivat. Kovilla tuulilla nostettiin kivanakkuri, lautta hinattiin rantaan ja lähdettiin tekemään omia töitä torpan pelloille tai possakkaa isännän kartanolle.

Malmin nostoa yritettiin myös koneellisesti, ruukki rakennutti pienen, onkapannulla toimivan laivan Sysmälle, mutta jostain syystä konekaivuu epäonnistui surkeasti, ja laiva jäi lahoamaan Sysmän rannalle vuosikausiksi. Kaiken aherruksen jälkeenkään järvimalmi ei riittänyt lähestulkoonkaan tehtaan tuotannon tarpeiksi, vaan ruukille tuotiin koko tehtaan toiminnan ajan Pietarista romurautaa ja Haapakosken ruukilta takkirautaa. Ammattimainen järvimalmin nosto kesti parikymmentä vuotta ja hiipui ruukin lopettamisen jälkeen.

Elämää ruukilla

Katariinan ruukin rakentaminen mullisti Joroisten ja joroislaisten elämää. Alkuaikoina tehtaan ammattimiehet ja mestarit tuotiin Venäjältä, suuri osa Pietarista, mutta vuosien myötä suomalaisten osuus kasvoi, ja ennen ruukin lopettamista valtaosa työntekijöistä oli jo suomalaisia. Paitsi itse tehtaalle ja rakentamiseen työntekijöitä tarvittiin myös metsän hakkuisiin, puun ja raudan rahdinajoon, malminnostoon, uittoon ja palveluihin.

Muualta tulleet työläiset asuivat asuntolarakennuksissa, joita Putilov oli rakennuttanut useita. Perheet joutuivat elämään ahtaasti eikä toimeentulo ollut aina kehuttavaa. Osa työläisistä asui myös loisina talollisten nurkissa. Monet torpparit ja pienten tilojen miehet päätyivät myös ruukin töihin, koska omat metsät oli hakattu ja lisätienesti oli tarpeen.

Katariinan ruukki toi Joroisiin vierastyövoiman, paitsi venäläisiä, ruukille tuli paljon myös muita kulkijoita ja irtolaisia työn toivossa. Palveluitakin ilmaantui, ruukin alueella toimi Haarasen kauppa ja tehtaan makasiini, lähitienoolle

perustettiin krouveja ja Liunaan olutpanimo. Tehtaalla oli myös välskäri, apteekki ja koulu.

Ruukin alueella oli vilkasta ja vähitellen paikkakuntalaiset ja venäläiset tutustuivat ainakin sen verran, että kauppaa tehtiin toripäivillä puolin ja toisin. Paikalliset toivat hevosilla omia tuotteitaan myytäväksi ja elintarvikkeita tuotiin myös Pietarista, ainakin jauhoja ja rinkeleitä. Kummastusta herättivät kuitenkin venäläisten ihmisten oudot tavat. Ristinmerkit ja pääsiäisen ajan virpomiset sekä makeat vehnäset olivat paikallisille ihmettä kerrakseen.

Huutokoski koskimaisema, pato ja tiilinen tehdasrakennus rakennus padolla ihmisiä. Alamuseo KHM Barsokevitsch. Kuopion kulttuurihistoriallinen museo.

Katariinan koulu

Koska tehtaalla oli paljon lapsiperheitä, Putilov päätti perustaa vaimonsa kanssa tehtaan lapsille kansakoulun. Se aloitti toimintansa 1869. Teko oli merkittävä, olihan koulu pitäjän ensimmäinen. Jyväskylän seminaarista, – jota muuten Uno Cygnaeus johti, olivat valmistuneet ensimmäiset koulutetut kansakoulunopettajat paria vuotta aiemmin. Katariinan koulun ensimmäiseksi opettajajaksi saatiinkin tällainen seminaarista valmistunut Wilhelm Kukkonen. Koulutyö aloitettiin tilapäishuoneistossa, mutta pian valmistui koulutalo Pieksämäen tien varteen. Koulutyökin käynnistyi reippaasti. Virallisten avajaisten jälkeen oppilaita oli 73 ja pienten lasten koulussa 33. Koulua käytiin kahdessa vuorossa, pitihän poikia ja tyttöjä opettaa erikseen, eikä tilaakaan ollut kuin yksi luokkahuone. Pienet lapset kävivät myös kahta vuoroa. Jotkut tilallisetkin laittoivat poikansa kouluun, tyttöjä ei niinkään, naimisiinhan he menivät kuitenkin ja oppi olisi sitä myöten mennyt hukkaan.

Koulun kustannuksista vastasivat Putilovit, mutta myös valtio avusti koulua. Tehtaan työntekijöitäkin velvoitettiin maksamaan koulun kassaan 1 % palkastaan. Rouva Putilov tarjoutui maksamaan koululle 400 mk vuosittain sillä ehdolla, että tyttöjen opettajaksi hankittiin seminaarin käynyt pätevä opettajatar. Palkkatasa-arvo toteutui niin, että miesopettajalle maksettiin 600 mk ja naisopettajalle 400 mk vuodessa. Koululle perustettiin myös kirjasto, mikä oli kulttuuriteko Putiloilta sekin.

Mutta, niin kuin tehtaankin alamäki, myös koulun hiipuminen alkoi näkyä vähitellen; lapset eivät käyneet enää säännöllisesti koulussa, ja tehtaan väki vaihtui tiuhaan tahtiin. Putilovin ruukki oli joutunut rahapulaan, eikä koulusta huolehdittu. Lopulta koulu sulki ovensa 1878 niin kuin ruukkikin oli tehnyt. Koulurakennuksella oli kuitenkin vielä käyttöä myöhemmin, kun Huutokosken kansakoulu aloitti siinä toimintansa rautatien valmistuttua 1913. Ja lopulta koulun hirret päätyivät vielä uuteen koulurakennukseen.

Juksausta ja juhlimista

Ruukkia johdettiin vähän miten sattuu, sillä Putilovin tehtaan johtajat ja vähän alemmatkin pomot tykkäsivät enemmän juhlimisesta kuin työnteon valvonnasta. Eivätkä he huomanneet työläistensä pientä vilppiä asioissa, joista ei helposti jäänyt kiinni. Niin kuin nyt vääristä punnuksista, joita tehtaalta löytyi lähes kuusikymmentä. Taisivatpa olla joissain jutuissa itsekin mukana.

Muutenkin tehtaan asiat hoituivat viivytellen ja epäsäännöllisesti eikä palkkojakaan maksettu aikanaan. Varsinkin sitten, kun tehtaalla meni jo huonosti, työläiset eivät saaneet enää palkkaansa rahana, vaan tehtaan painettuina maksusitoumuksina, joihin oli merkitty summa, minkä arvosta sillä sai ostaa tehtaan makasiinista tavaraa. Ruukin johtaja keksi tekosyyksi moiseen käytäntöön sen, että työläiset vain tuhlausivat rahansa viinaan eivätkä ostaisi sillä ruokaa perheelleen. Senaatti joutui lopulta puuttumaan asiaan ja kieltämään tehtaalta väärän rahan käytön.

Vaan osasivat työntekijätkin vastata omilla keinoillaan. Talvella, kun paikalliset talonpojat ajoivat tukkeja tehtaalle, niin kirjurit eivät viitsineet tulla ulos, vaan istuivat ikkunassa laskemassa kuorman määrää ja tukkien paksuutta. Tämän huomattuaan rahtimiehet eivät vieneetkään kuormaa suoraan varastopaikalle, vaan kiersivät konttorirakennuksen ja ajoivat monta kertaa ikkunan ohi. Mutta toisaalta, tuskinpa Putilovin miehetkään olivat tehneet metsäkauppoja ylihintaan!

Putilov tykkäsi juhlimisesta ja hän rakennutti joen etelärannalle komean juhla- ja vierastalon, Harmaalinnan. Siellä pidettiin hienoja juhlia ja tanssiaisia. Arvovaltaiset vieraita saapuivat Pietarista ja sieltä tuotiin myös juhla juomat ja pitopöytien herkut. Ruuat valmistettiin Harmaalinnan keittiössä. Joen toiselle puolelle johti riippusilta ja ylhäällä mäellä oli huvimaja, jonne piti kiivetä 51 kiviporrasta. Herrasväellä oli tapana nauttia siellä päivällistä ja tarjoilijoilla oli vaativa työ viedä täysi ja raskas tarjotin ylös huvimajaan, kun alla oli keinuva riippusilta, vuolas virta ja vielä ne jyrkät kiviportaavat. Mutta jos tarjottimet eivät keikkuneet ja läikkyneet, niin vieraat olivat tyytyväisiä, ja tarjoilijat saivat runsaat juomarahat.

Paikallisia säätyläisiä ja herrasväkeä ei Putilovin juhliin juuri kutsuttu. Paitsi kerran – ja ne juhlat muistettiinkin kauan! Silloin tehtaan johtajana oli Woss, ja hän kutsui pitäjän säätyläiset tehtaalle juhliin. Ne olivat merkilliset pidot. Kummastusta vieraissa herätti se, että isäntäväki ei tullut syömään vieraiden kanssa, vaan heille oli katettu pöytä eri huoneeseen. Ja kun juhlat päättyivät, ja vieraat valmistautuivat lähtöön, ei heidän hevosiaan näkynyt missään. Vähän ajan kuluttua palveluskunta karautti pihaan huviajelultaan vieraiden hiestä vaahtoavilla valjakkohevosilla!

Seison joen pohjoisrannalla sammaleisessa rinteessä, mustikat ja metsätähdet kukkivat neulasten peittämän polun varrella. Tuolla näkyy kiviporras ja toinen, lähden nousemaan niitä ja lasken samalla. Kun olen ylhäällä tasanteella, saan luvuksi 50. Yksi porras on siis peittynyt kokonaan sammaleeseen. Katselen joelle, Harmaalinnan paikalla on vankka metsä, linna siirrettiin tehtaan päättymisen jälkeen Varkauteen. Riippusillan sen edessä voin vain kuvitella, samoin vieressä olleen paviljongin ja herrasväen uimalaitoksen.

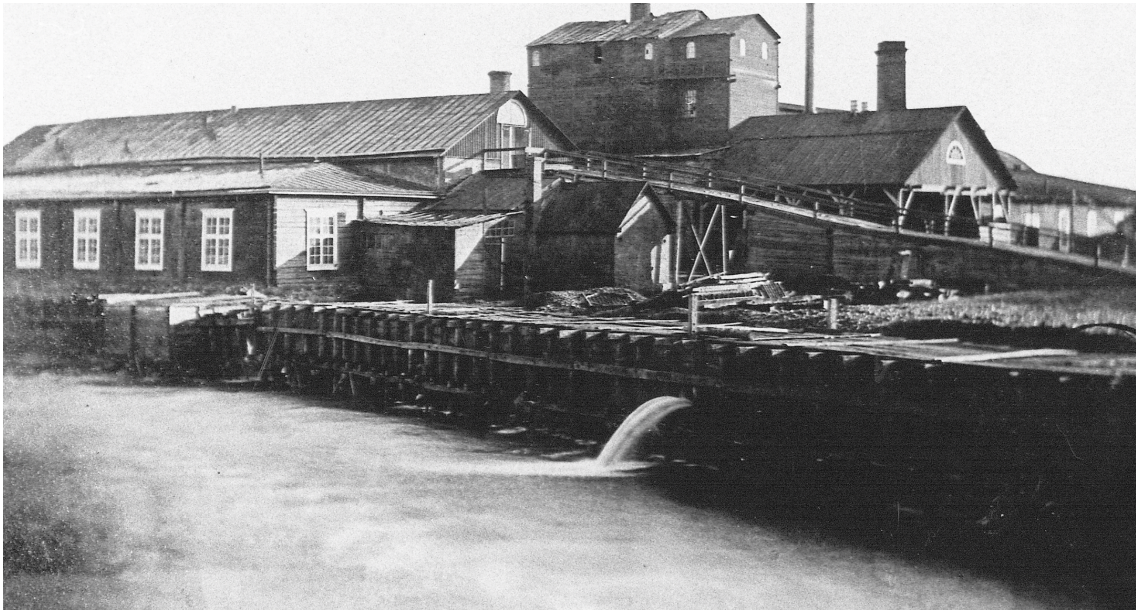
Lamakausi ja liian massiiviset tehtaot veivät Putilovin vararikkoon, Venäjän valtio lunasti Katariinan ruukin ja lopetti sen. Loistokas tehdas hiljeni ja tyhjeni. Rakennukset purettiin.

Mietin, että täältä on matkaa Joroisniemeen peninkulma ja Tahkorantaan puolitoista. Miten ihmeessä kukaan rohkeni rakentaa tänne suuren rautatehtaan, kun kaikki mitä tarvittiin ja aikaan saatiin, piti kuljettaa ensin hevospelissä Joroisniemeen tai Tahkorantaan, siellä laivaan ja uudelleen hevoskyytiin ennenkuin oltiin Saimaan kanavalla ja saatiin rauta taas laivaan ja Pietariin! Niin, ja sama peli toisin päin.

Oli saavutus ja ihme, että ruukki toimi edes kaksikymmentä vuotta, – ei se, että se loppui.

Joroinen ja sen talolliset palasivat vähitellen entisiin askareisiinsa, metsät kasvoivat, pellot saatiin viljellyksi ja kunta maksoi tehtaan töissä olleille työttömilleen köyhäinapua. Elämä palasi uomiinsa.

Millaisista hankkeista ja saavutuksista mahtavat tämän päivän Mualiman Teittiset unelmoida?

Huutokosken rautaruukki. Joroisten historia 1-osa, 2003.

KUN KAUPPIAS KARTANON OSTI

Cilla Ekholm-Tiainen

Koskenhovin kartano, 6.8.1862

Elokuun kuudentena päivänä vuonna 1862 Koskenhovin pihapiiri vilisi väkeä.

Kartano tiluksineen oli sinä iltapäivänä määrä myydä huutokaupalla, ja tapahtuma kiinnosti niin toiveikkaita ostajaehdokkaita ja mahdollisia tulevia kartanonherroja kuin uteliasta rahvastakin. Eikä ihme, sillä upealla paikalla — Joroisvirran maisemissa kolmen kosken partaalla — sijaitseva kartano oli laajalti tunnettu myös oman pitäjän ulkopuolella. Viimeisin komea päärakennus ei ollut seissyt paikallaan vielä edes kolmeakymmentä vuotta, mutta itse tilan historia ulottui tiettävästi kivikauteen asti, ja sen mailla olivat kautta aikain eläneet monet merkittävät suvut.

Kartanon tuolloinen omistaja, kruununvouti Sahlstein, poseerasi odotuksesta kuhisevan väkijoukon edessä, ja hänen vieressään pönöttivät kaupantekoon kutsutut viralliset herrat, istuvissa puvuissaan, selät suorina valmiina aloittamaan jännittävän tapahtuman.

Huutokauppaväen joukossa seisoivat myös Pohjois-Savon Säyneisistä paikalle saapunut Paavo Juhonpoika Kettunen, joka tunnettiin kotikonnuillaan yleisesti nimellä Ukko-Saksa. Tämä takariviin huomaamattomasti sulautunut mies oli pukeutunut arkiseen sarkapukuun ja selässään hänellä oli vaatimaton tuohikontti. Ukko-Saksan tuntevia tämä rahvaanomaisen asuvalinta olisi saattanut kovasti ihmetyttää, sillä todellisuudessa mies kuului herrasväen vauraimpaan siivuun — olihan hän yksi niistä neljästä pohjoissavolaisesta mahtikauppiaasta, jolla oli oikeus harjoittaa liiketoimintaansa ulkomaita myöten. Kauppias Kettusen äveriään ja menestyneen aseman kätkevä pukeutuminen oli kuitenkin tarkkaan harkittu valinta ja nokkelan kauppamiehen silmänisku, sillä mikäpä olisi ollut suurempaa hupia kuin harmiton ilveily tärkeiden herrojen kustannuksella.

Kruununvouti Sahlstein, ruttuotsainen meklari ja muut asialliset kaupanvalvojat asettuivat paikoilleen meklarinpöydän taakse ja sivuille, ja niin kaikkien odottama näytelmä pääsi alkamaan.

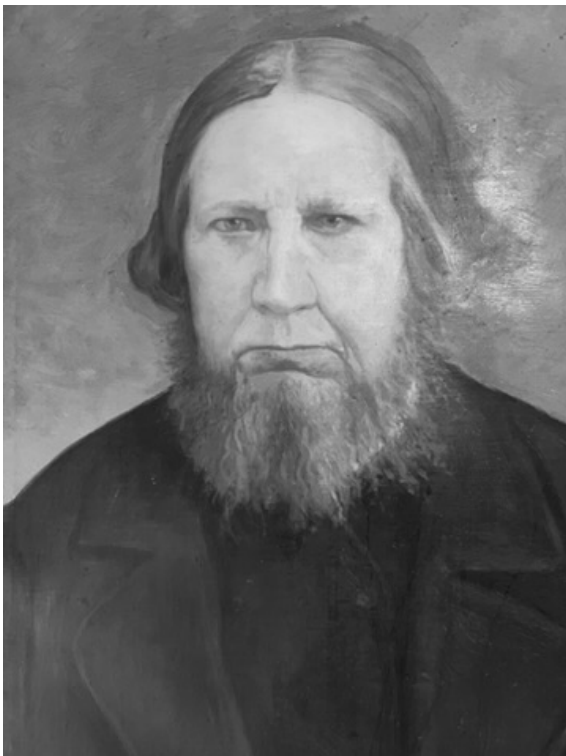
Ukko-Saksa seurasi kaupanteon etenemistä hiljaa ja rauhallisin mielin tekemättä itse ainoatakaan tarjousta. Hän kuunteli kyllä tarkkaan muiden huudot, mutta katseli samalla ihaillen rantamaisemaa ja auringossa kimmeltävän kosken vettä. Häntä ei nimittäin niinkään kiinnostanut itse kartano

vaan erityisesti sen suotuisa sijainti Saimaaseen laskevan Joroisvirran etelärannalla, kanavan kautta Suomenlahdelle asti vievän vesitien partaalla. Siinä oli totta vie verraton paikka myllyn, meijerin, sahan ja niiden myötä tuottoisan liiketoiminnan pyörittämiseen. Hän maalaili mielessään tulevaa ja näki jo, miten oma höyrylaiva kuljettaisi täydet lastit voita ja kauvoja Pietarin maksukykyiselle herrasväelle myytäväksi.

Haaveilunsa seasta Ukko-Saksan tarkka korva erotti, miten huudot alkoivat harveta ja meklari ehti jo laskea kahteen ja nostaa nuijansa. Silloin kauppias Kettunen tiesi, että nyt oli vihoviimeisen huudon aika, ja sen hän aikoi tehdä itse. Hän karjaisi väkijoukon takaa ilmoille tarjouksen, joka ylitti edellisen juuri sen verran, ettei vastahuutoja enää kuultu, ja niin meklarin nuija sai paukahtaa pöytään kaupanteon loppumisen merkiksi.

Tämän jälkeen Ukko-Saksa raivasi tiensä eturiviin ja ilmoittautui kartanon seuraavaksi omistajaksi. Myyjät mittailivat maalaisen näköistä miestä hatunreunasta saappaankärkiin ja tiedustelivat sitten että missäs ostajan takaajat olivat. Siihen Ukko-Saksa vastasi epäröimättä: ”Takkuumiehet ovat selekäni takana.”

Herrarivi kurotteli nähdäkseen, millaisia miekkosia ostaja oli mukanaan tuonut ja miten oli takaajien luotettavuuden laita, mutta Ukko-Saksan selän takana seisoivatkin vieretysten vain torpparin räkänokkaiset kaksospojat. Ensin herrojen naamat venähtivät, mutta heti kohta ihmetys muuttui pilkalliseksi nauruksi, jota koko väkijoukko säesti omallaan. Silloin Ukko-Saksa nosti tuohikontin selästään, kaivoi sen sisästä esille 14000 hopearuplaa ja tokaisi että ei kun näitä minä tarkoitin.

Kruununvouti Sahlsteinin laajenneista silmistä ja ällistyneestä ilmeestä kerrotaan tarinaa vielä tänäkin päivänä.

Ukko-Saksa. Koskenhovin kartanon arkisto.

Tehtävä:

1. Mitä kartanoa kauppias Ukko-Saksa oli ostamassa?
2. Missä Ukko-Saksalla oli rahat mukanaan?
3. Pohdi, miksi ihmiset epäilivät kauppias Ukko-Saksan mahdollisuuksia ostaa kartano. Onko nykyaikana mielestäsi samanlaisia ennakkoluuloja?

SYNKKÄ YKSINPUHELU

Hilkka Lappalainen

”Kaduttaako, kaduttaako?”, räähyy musta korppi korvan juuressa enkä saa sitä hiljenemään enkä olkapäästäni irti, vaikka huidon ja riehun kuin riivattu.

Mitä se katuminen enää auttaa, en pääse täältä hornankuilusta enää minnekään, vaikka miten katuisin. Tehty mikä tehty. Meneehän tuo aika täälläkin menneitä muistellessa, kun sain päänikin takaisin. Punainen takkuturkki rakki kiikutti sen minulle hampaissaan kohta, kun minut oli heitetty tänne hornaan Rantasalmen kirkonmäen mestauslavalta. Tuo korppi pahus seurasi minua myös tänne eikä anna hetken rauhaa raakkumisellaan.

Sanokoot kaikki mitä sanovat, mutta sain minä paljon eläissäni aikaan; liekö kellään Savon seudulla maita ja mantuja samalla mitalla kuin minulla, Georg Fredrig Tigerstedtillä on – tai oli. Tuskin. Olihan siinä työtä ja aijai, millaisia keinoja keksinkin hankkiakseni lisää maaomaisuutta ja kartanoita. Jotkut kateelliset sanoivat, että olin ahne ja viekas ja että käräjäin mielelläni, mutta en antanut periksi, jos jotain halusin. Se on varma se. Sitä paitsi maanomistus kiinnosti minua paljon enemmän kuin sotilasura vaikka luovuinkin siitä vasta ikämiehenä ja everstiluutnanttina. Ja osa maatiloista ikään kuin tipahti syliini, kun tilanomistajat olivat ottaneet velkaa yli maksukykynsä eikä jäänyt muuta tietä kuin tilan myynti. Minähän vain ikäänkuin pelastin heidät.

”Entä Torstila, entä Torstila?” raakkui korppi taas olkapäältä. – Pidä nokkas kurissa senkin pahanilman lintu!

Niin, no, Torstilan kartano, siitä piti ihan tapella, käyttää kaikki konstit ja vähän oveluuttakin, että sain sen haltuuni. Tukholman reissuja tuli tehdyksi useampikin, mutta kuningas joutui lopulta säätyjen oikeuden edessä alistumaan ja allekirjoittamaan Torstilan tilan luovutuskirjan minun nimiini. Siinä menetti tilan aiempi omistaja, leskirouva Hägg ottopoikineen perintönsä, mutta mikä minä olen kaikista huolehtimaan. Talokin paloi ennen kuin sain sen kunnolla omakseni. Minä sanon, tuhopoltto, vaikka kyläläiset syyttivät minua, kun en asunut Torstilassa, vaan siellä oli maankiertäjä talon vahtina. Kertyihän minulle maaomaisuutta ja tiloja ihan mukavasti, enkä vielä edes maininnut Juankosken rautaruukkia, olin siis ruukinpatruunakin. Kotipitäjässäni Joroisissa omistin Torstilan tilan lisäksi Räisälänrannan, jonka nimesin Engelsnäsiksi ensimmäisen vaimoni mukaan ja Sutelansaaren sekä lisälmelta kaksi taloa ja Kuopion pitäjästä yhden, Juvalta kolme taloa, Piispalan, Nykälän ja Tannilan rusthollin ja olihan minulla Leppävirroillakin yksi talo sekä lisäksi maaomaisuutta Rantasalmella. Se viimeinen hankinta sieltä, Pyyvilän kartano, koitui kuitenkin kohtalokseni.

Olin ostanut Pyyvilän vähän sen jälkeen, kun kuningas Kustaa III oli saanut aloitetuksi – valtaansa näyttääkseen – sodan venäläisiä vastaan. Sitten venäläiset tulivatkin jo Rantasalmelle. Muut säätyläiset luikkivat käpälämäkeen, mutta minä päätin käyttää tilaisuuden hyödykseni enkä luopua Pyyvilästä ihan helposti. Niinpä marssin venäläisten puheille ja tein kaupat. Autan venäläisiä valtaamaan ainakin Rantasalmen, jos en enempääkin, ja voittamaan sodan, jos he antavat takeet, että minä saan sitten omistukseeni koko Rantasalmen pitäjän.

Parkumäen taistelussa johdin kasakoita ja annoin neuvoja, tietysti, pitihän minun lunastaa lupaukseni ja tapella, vaikka omia vastaan tappelinkin. Huonoksi onneksi jäin vangiksi, eikä puheistakaan pitkän päälle ollut enää apua, kun ruotsalaiset löysivät sota-arkistosta venäläisten kanssa kirjoittamani sopimuspaperin.

Vaasan hovioikeus antoi kuolemantuomion maanpetturuudesta samaan aikaan Sprengtportenille ja minulle, mutta Sprengtporten oli viisaasti Venäjällä, joten hän sai pitää päänsä. Minä sen sijaan menetin sekä pääni, nimeni että kunniani. Eivät auttaneet Brita-vaimoni polvirukouksetkaan Kustaan jalkojen juuressa pelastamaan henkeäni, mutta saivatpa Brita ja pojat kuitenkin pitää omaisuutensa.

Ja täällä sitä ollaan, hornassa, ikuisuudesta ikuisuuteen, pää kainalossa ja musta korppi olkapäällä. Jos nyt kerrankin olen rehellinen, niin kyllä aika käy välillä pitkäksi. Joskus karkaankin täyden kuun aikaan – se on ainut aika kun täältä voi hetkeksi poistua eläväisten maailmaan – ja käyn Räisälänrannassa ja Pyyvilässä muistelemassa, sanovat että kummitlemassa, miekkaritari ja evestiluutnantti Tigerstedtin kunnian ja loiston aikoja.

”Minkä kunnian, minkä kunnian?” raakkuu korppi

Tehtävä:

1. Pohdi, mikä oli Tigerstedin pahe tai luonteen heikkous?
2. Kuka näki enneunen Tigerstedin kohtalosta?

TIGERSTEDTIN TARINA

Joni Ahonen

VESI VANHIN VOITEHISTA - KOTIOPETTAJA LINDFORSIN PÄIVÄKIRJASTA

Cilla Ekholm-Tiainen

28.6.1830 Tuomaalan kartano

Kesäkuu on aivan pian taittumassa heinäkuuksi, ja taas on koittamassa se vilkas aika vuodesta, kun vesienjuojat saapuvat pitäjään. Keskustelin tänä aamuna Torstilan kartanonrouva Saloniuksen kanssa (jonka suoranainen kutsumus on kaikin puolin huolehtia vesienjuojien hyvinvoinnista) ja yhteen ääneen totesimme, että Torstilan terveyslähteen parantavat voimat ja Savon kartanoalueen vieraanvaraisuus ovat totta tosiaan hyvässä maineessa. Lähde on sentään jo parin vuosikymmenen ajan joka kesä vetänyt puoleensa jopa satapäin kaupunkien hienostoa, aina eteläistä Suomea ja Turkua myöden, ja matkassa on usein koko perhe palvelusväkineen. Onpa täällä nähty pietarilaisiakin säätyläisiä, ja kaukaisten vieraiden lisäksi lähteellä käy päivittäin myös paikallista herrasväkeä. Rouva Saloniuksen tiedossa on, että lisalmen runnilla käyvät myös tavalliset talonpojat, torpparit ja jopa kerjäläiset, mutta Torstilan lähteellä sitä kansanosaa ei ole tavattu.

Koska lähdevettä nautitaan pitkinä kuureina ja monet vesienjuojat viihtyvät näillä main jopa kolmesta neljään viikkoa, seuraavat pari kuukautta Joroisten seuraelämä hengittää yhtä iloisen kiihtyneesti kuin joulun tienoilla, jolloin on samaan tapaan kutsuja ja ohjelmaa joka päivä ja ilta. Nyt kesän kuumimpaan aikaan tunnelma on tosin sitäkin vapautuneempi, kun talven pimeys ja jouluinen hartauden vaatimus eivät ole hillitsemässä ilonpitoa, vaan päinvastoin valoisat illat ja yötön yö suorastaan viettelevät huvituksiin.

30.6.1830

Oppilaitteni keskittymiskyky oli tänään varsin keho eikä laskennon opiskelusta tuntunut tulevan mitään. Nuoret herrat tuntuvat jo villin malttamattomina odottavan viikon päästä heille suotavan kesätauon alkua. Erityisesti aavistan heidän odottavan pääsyä vierailemaan seurassani (ja valvonnassani) lähteellä, vaikka eivät nuo levottomat miehenalut taida vedenjuonnin perään haikailla vaan palavat vain halusta päästä seurustelemaan ikätovereidensa kanssa ja kenties jopa ennen kaikkea tutustumaan kaupunkilaisneiteihin. No, se on nuorten koltiaisten luonto, ja se heille tietyin rajoituksin suotakoon.

Tänne yksityisen päiväkirjani sivuille rohkenen minäkin (hieman varttuneemman miehen äänelläni) tunnustaa, ettei vieraiden myötä vilkastuva seuraelämä suinkaan ole omastakaan mielestäni terveyslähteen myönteisistä vaikutuksista

vähäisin. Tuohan se toivottavaa vaihtelua ja virkistystä tällaisen yksin elävän ja välillä yksinäisyyttäkin potevan kotiopettajan päiviin.

1.7.1830

Ensimmäiset vesienjuojat saapuivat odotetusti tänään myös Tuomaalaan, heidän joukossaan paroni Wrede Anjalasta sekä seurueellinen Helsingin herrasväkeä. Eräs vanhempi, varsin puhelias rouvashenkilö ehti jo valistamaan minua ja kaikkia muita kuuloetäisyydelle sattuneita, että hän on tullut hakemaan lähdevedestä helpotusta reumaan ja hänen aviomiehensä puolestaan kihtiin. Vain hieman hiljaisempaan ääneen samainen rouva totesi, että seurueen nuoret miehet kärsivät nykyajalle tyypillisesti kalpeudesta ja rauhattomuudesta ja nuoria naisia puolestaan vaivaa jokin outo tila, jonka oireita ovat huokailu, itku ja huimaus. Lisäksi rouva ilmoitti heillä kaikilla olevan korkeat odotukset vesikuurin toimivuudelle, sillä he olivat kuulleet, että vedestä on saatu apua jopa herran tähden paljon vakavampiin tauteihin kuten lepraan ja koleraan.

Vaikka terveyslähde sijaitsee naapurimme mailla, tänäkin vuonna vieraita majoittuu Torstilan kartanon lisäksi täällä Tuomaalassa sekä muissa tienoon kartanoissa sukulaisten ja ystävien luona tai vuokralla suuremmissa talonpoikaistaloissa. Rouva Saloniuksen vieraille antaman tervetuliaisilmoituksen mukaan kesärutiini noudattaa samaa totuttua kaavaa kuin ennenkin, eli aamupäivät vietetään lähteellä ja sen jälkeen on viihdytysten vuoro. Tänäkin vuonna on ohjelmassa päivällisiä Torstilan lisäksi kuulemma jo viikon päästä Järvikylässä sekä myöhemmin tässä kuussa ainakin Wättilässä ja Braseborgissa. Lisäksi järjestetään tuttuun tapaan kahvikestejä, tanssiaisia ja teatteriseurueiden näytöksiä, ja sesongin loppupuolella Pasalan kartanossa saadaan nähdä jopa balettia. Rouva Salonius kuului muistuttavan vieraita vielä siitäkin, että tänne on tultu juomaan vettä, joten alkoholia ei nytkään tarjoilla, vaan kaikki viihdytys tapahtuu asiaankuuluvan tervehenkisin keinoin.

7.7.1830

Tänään vein innostuksesta pulisevat oppilaani ensimmäistä kertaa tänä kesänä lähteelle. Pojat paneutuivat viime viikon ajan kohtuullisesti kasvioppiin ja ovat nyt ansainneet kesäisen lepotauon puurtamisesta, ja mikäpä olisi sopivampi tapa aloittaa lomanen kuin virkistävä oleilu raikkaan lähteen läheisyydessä. Paikalle päästyämme nuorten miesten olemukset olivatkin jo heti huomattavasti pirteämmät kuin vielä pari päivää sitten niittykasvien tunnistamisen äärellä.

Heinäkuun aurinko helli meitä tänään miellyttävällä lämmöllä. Leppälehtoon raivatussa kaivopuistossa käveleskeli useampi vesienjuoja selvästi nauttien oksien läpi sirottuvasta aamupäivän valosta. Mikä täydellinen miljöö rauhoittaviin kävelyhetkiin vedenjuonnin lomassa tuo puisto onkaan! Keinut,

keilarata ja karuselli eivät nekään lojuneet tyhjänpanttina, vaan joka puolelta kuului hyväntuulista puheensorinaa, kun vesienjuojat harjoittivat terveyttä edistävää liikunnallisuutta ja samalla vaihtoivat kuulumisia. Lähdettyä ympäröivää aitaa oli näköjään hieman taas ehostettu viime vuodesta, ja entiseen malliin aidan sisällä olevassa vajassa lähteenhoitajaeukko hoiti tunnollisesti pestiään, eli otti vastaan palvelusta perittävän taksan, annosteli vieraille terveysvettä ja muistutteli sen nauttimiseen liittyvistä tarkoista ohjeista.

Minä myös pidin oppilailteni heti alkuun pienen esitelmän vedenjuonnista ja tähdensin, että mikäli he mielivät lähdevettä nauttia, juominen oli aloitettava varovaisesti vain yhdellä tai korkeintaan kahdella lasillisella, sillä jo siitä saattoi joillekuille seurata lievää huimausta ja uneliaisuutta. Vaikka en uskokaan veden olevan nuorten herrojen pääasiallinen kimmoke lähteelle tulemiseen, valistin heitä silti yleissivistyksen nimissä ja muistutin, että veden määrää lisätään vähän kerrallaan kuurin puoliväliin asti, siten että naiset juovat kuusi ja miehet kahdeksan lasillista päivässä, ja siitä annostusta taas vähennetään, kunnes päädytään alun määrään. Kerroin myös varoittavan esimerkin eräästä rouvasta, joka oli aloittanut vedenjuonnin liian innostuneesti ja totuttelehattajana sai näin ollen ensin äänensä käheäksi, sitten pistoksia rintaan ja vielä verenvuodon nenästä. Lopuksi ohjeistin, että juomisen jälkeen kuuluu seistä ja hyppiä hyppylaudalla ja sen perään tulee mennä harrastamaan muuta ruumiinliikuntaa ja iloisen mielen tavoittelua, kuten kävelyä kaivopuiston lempeässä ilmastossa, keinumista, keilausta ja karusellissa ajoa sekä vapaata seurustelua. Mihinkään näistä heitä ei tarvinnut kahdesti käskää, vaikka pisaraakaan terveysvettä ei vielä ollut valunut nuorten herrojen kurkusta alas.

14.7.1830

Lähteelle oli tapansa mukaan taas saapunut myös majuri Swartz iloisine tyttäreineen. He ovat jo useana kesänä ajaneet paikalle lähes joka aamu hevosvaunuilla yli puolen mailin matkan Wättilän kartanosta, samoin tänä vuonna kuulemma heti sesongin ensimmäisistä päivistä alkaen. Majuri itse hoidattaa vedellä horjuvaa terveyttään ja erityisesti sotavamman jättämiä kipuja luodin lävistämässä rinnassaan. Tyttärien puhutaan kärsivän anemiasta ja vilunväristyksistä, mutta olivatpa heidän vaivansa mitä laatua tahansa niin neitien aurinkoinen luonto kyllä kätkee ne taitavasti alleen. Tämä ei selvästi ole jäänyt oppilailtanikaan huomaamatta, vaan neitien seura tuntuu vetävän nuoria herroja kovastikin puoleensa.

Uskaltanen tänne päiväkirjani salaisille sivuille tunnustaa, että itseltäni puolestaan ei ole jäänyt huomaamatta viehättävä (ja vielä kihlaamaton) neiti G, joka tänäänkin hyppi hyppylaudalla helmat kahahdellen ja nauroi usaliaasti ääneen valkoiset hampaat loistaen.

16.7.1830

Olen hieman huolissani yhdestä oppilaastani. Poikaparka on kärsinyt jo viikon ajan huonosta ruokahalusta, ajoittaisesta vatsakivusta ja katkonaisesta unesta. Oireet alkoivat melko pian sen jälkeen, kun aloimme käydä säännöllisesti lähteellä, joten epäilen hänen vastoin ohjeistusta ahnehtineen terveysvettä, vaikka hän itse väittääkin juoneensa sitä vain kuumenneen sään kasvattamaan janoonsa ja vieläpä sallitun rajoissa. Lääkäri kävi tänään Tuomaalassa tiedustelemassa vierailta vedenjuonnin vaikutuksista ja tutkimassa pahan kesänuhan takia vuodelepoon joutuneen paronittaren. Käytin sopivan tilaisuuden hyväkseni ja jaoin lääkärille huolen oppilaastani. Hän epäili, että kun kerran kuumetta tai muuta kovin vakavaluontoista oirehdintaa ei ole, nuorimies on luultavasti vain pitkän talven ja kevään opinnoista yllirasittunut, ja määräsi tälle tiukan vesikuurin ja sen päälle päivittäin monta kierrosta iloittelua karusellissa mielialan virkistämiseksi. Lääkäri muistutti, että lähdevesi on varsin monipuolinen lääke, sillä sen lisäksi, että se hoitaa monet ruumiilliset vaivat säryistä ja kumeesta matoihin ja syyhyyn, se tehoaa myös moniin henkisiin vaivoihin. Hän piti minulle luennon siitä, miten varsinkin monet kaupunkilaiset ovat nykyään kiihkeän elämänrytminsä sairastuttamia, mutta vedenjuonti yhdistettynä terveelliseen ruokavalioon ja liikuntaan raikkaassa maalaisilmassa auttaa tehokkaasti niin melankoliaan kuin hysteriaankin. Nuorelle potilaalle sopivaksi ruumiillisen rasituksen muodoksi hän suositteli esimerkiksi maltillista tanssia tai yltiöpäistä menoa karttavaa ratsastusta. Minä lupasin pitää huolen, että poika nauttii vesikuurinsa sääntillisesti ja ohjeita noudattaen.

19.7.1830

Tänään lähteellä oli erityisen paljon vesienjuojia. Maaherratar ja vapaaherratar tuntuivat mieltyneen keinumiseen, kun taas everstin rouva silmin nähden nautti kuuriin olennaisesti kuuluvasta joutilaasta kävelystä kaivopuistossa. Lisäksi panin merkille varsin tyytyväisen oloisen lääninsihteerin, jonka on huhuttu kärsivän pahanlaatuisista ruoansulatusvaivoista. Paikalla olivat jälleen myös majuri Swartzin tyttäret, joiden viehätysvoiman piirissä oppilaani edelleen viihtyvät erinomaisen hyvin.

Lähenevän keskipäivän kuumuus ajoi minut hakeutumaan erään etelästä saapuneen seurueen vanavedessä kaivopuiston puiden varjoon, ja ajauduimmekin siinä kiintoisaan keskusteluun. He kertoivat vierailleensa aiempina kesinä Espoon lähteellä sekä Kupittaa kaivohuoneella, mutta tällä kertaa he olivat tietoisesti matkustaneet kauemmas kaupunkien hälinästä, eivätkä ainoastaan vaihtelun vuoksi. Heille oli näet oman lääkärinsä toimesta painotettu, että vaikka lääkinnällisesti ensiarvoisen tärkeää oli lähdeveden nauttiminen sisäisesti, vedenjuonnista koitui suurin mahdollinen hyöty, mikäli mieliala samaan aikaan säilyi murheista vapaana, ja näin ollen oli syytä

suunnata riittävän kauas kotoa, jotta arkihuolet pysyisivät varmemmin poissa mieltä painamasta. Samasta syystä ei kuulemma pitäisi harrastaa edes kirjeenvaihtoa kotipuoleen koko kuurin aikana. Seurueessa tiedettiin kertoa esimerkki eräästä turkulaisrouvasta, jonka sanottiin vaipuneen melankoliaan, koska hänen kotinsa ikkunoista oli näkymä hautausmaalle, mutta rouvan vaihdettua maisemaa ja aloitettua vedenjuonnin hän oli piristynyt niin että oli ollut ensimmäisenä paikalla sesongin kaikissa tanssiaisissa. Eräs seurueeseen kuulunut helsinkiläinen majuri puolestaan kertoi anoneensa jopa virkavapautta, jotta hän voisi täysin siemauksin nauttia pitkästä ja huolettomasta oleskelusta maaseudun rauhassa. Hän kuvaili oloaan vapautuneeksi kuin häkistä ilmoille päästetty lintunen ja sanoi olevansa yllättynyt siitä tahdistä, jolla niin mielenrauha kuin fyysinen kuntokin tuntuivat täällä palautuvan. Yhdessä nyökyttelimme sillekin lääkärin vahvistamalle neuvolle, että vedenjuonnin jälkeen tulee iltaisin harrastaa monipuolista seuralämää, vapautua tanssin, musiikin, harmittoman pilailun ja muiden viattomien huvien merkeissä samoin ajattelevien ystävien ja mukavien kanssaihminen parissa. Eikä kukaan heistä tuntunut vastustavan ohjeistusta, jonka mukaan syvällisen ajattelun voi kuurin aikana luvan kanssa unohtaa ja minkäänlainen henkinen ponnistus ei saa tulla kysymykseen.

Huomaan, että oppilaistakin on ahkeran opiskelun aiheuttama väsymys väistynyt ja pojat ovat silmin nähden virkistyneet, kaikki paitsi yksi, joka on edelleen vuoron perään kalvaka ja punakka ja söi eilisillä Wättilän päivällisillä vähemmän kuin salin nurkkaan kolon nakertanut hiiri. Tummista silmänalusista päätellen hän ei ole saanut tarpeeksi untakaan. Silti hän vaatii päästä päivittäin mukaan lähteelle, ja toki minä olen sen sallinut, koska lääkärikin arvioi vedenjuonnin parhaaksi hoitokeinoksi.

22.7.1830

Hieman naurahtelen itsekseni tätä kirjoittaessani, mutta syy nuoren herran vaivoihin selvisi viimein. Pojan kiivaista vastalauseista välittämättä passitin hänet tänä aamuna Tuomaalaan saapuneen lääkärin eteen ja kerroin pojan oireiden pahentuneen, sydäntäkin tykyttää. Lääkäri lähetti minut kohteliain sanoin ulos huoneesta ja hän ja poika keskustelivat hyvän tovin, jonka jälkeen (erittäin päteväksi ja tarkkanäköiseksi osoittautunut) tohtori passitti pojan ulos ja pyysi minut vuorostani sisään. Pieni hyväntahtoinen hymynkare kasvoillaan hän kysyi minulta, tiedätkö mitä ovat rakastumisen oireet. Kysymys oli niin yllättävä, etten saanut heti sanaa suustani, vaikka sillä hetkellä kyllä saman tien ymmärsin yhteyden pojan vatsaa vääntävien perhosten ja tietyn neiti Swartzin välillä. Vastaustani odottamatta lääkäri hymähti hyväksyvästi ja totesi, että tällaiset myönteiset vaivat kuuluvat erityisesti nuoruuteen, ja joidenkin onnekkaiden kohdalla ne eivät katso ikää. Hän lisäsi vielä, että pojan tulee silti jatkaa vesikuuri tunnollisesti loppuun, sillä lähteen virvoittavasta vaikutuksesta ei sydämenkään asioissa ole ainakaan haittaa. Hämälläni nyökkäsin, kiitin ja kättilin tohtoria ja ulos kävellessäni ajattelin, ettei tällainen kirjaviisas

kotiopettajakaan voi aina osata kaikkia lankoja suoralta kädeltä hetimiten yhdistää.

25.7.1830

Mietin tänään lääkärin sanoja rakastumisesta. En lainkaan ihmettele, että lähdeveden juomisella ja erityisesti kuuriin kuuluvalla hilpeällä seuraelämällä voi olla moisia sivuvaikutuksia. Päinvastoin, kun asiaa tarkemmin pohtii, tuntuu että ihastumiset (ja jopa vakavat romanssit) ovat vesienjuojien keskuudessa suorastaan muodissa. Lähteellä vallitseva vapautuneisuus ja hauskanpidon tietoinen tavoittelu luo mainiot edellytykset pienelle seikkailulle ja onnellisten asioiden viriämiselle. Olen kuullut, että joillain lähteillä on tapahtunut ihmeparantumisia ja rammat ovat saattaneet hylätä kävelykeppinsä. Miksei sitten joku silloin tällöin saattaisi kokea lähdeveden ansiosta jonkin muunkinlaisen ihmeen, kuten rakastumisen ihmeen?

Myönnettävä on, että heitän tämän korkealentoisen kysymyksen päiväkirjani sivuille oma lehmä ojassa. Nimittäin pahoin pelkään, että nuoren herran tauti on tarttunut myös minuun. Tai ehken pelkää vaan jopa varovasti iloitsen tästä raastavasta rinnan pistoksesta. Kun vain näenkin neiti G:n hymyilevät kasvot ja kuulen hänen helmojen suhinan hänen tehdessään täyskaadon keilaradalla, vatsaani muljaisee (mutta tyystin eri tavalla kuin ikävän mahanpurun iskiessä). Ja kun pääni täyttyy hänen kuvistaan, nälkä ja väsymys totisesti unohtuvat ja aivan mainiosti tunnun minäkin pärjäävän ilman ruokaa ja unta. Vaikeutta tuottaa vain ja ainoastaan pärjätä ilman neiti G:n läsnäoloa. Ehkäpä huomenna lähteellä juon ensin rohkaisuksi kaksi lasillista terveysvettä ja sitten ehdotan virkistävää kävelyretkeä kaivopuistossa. Olen melko varma, että sitä lääkärikin tähän vaivaan suosittelisi.

Tehtävä:

1. Mihin kaikkiin vaivoihin lähdeveden uskottiin auttavan? Pohdi, uskoivatko potilaat veden parantavaan voimaan, vai oliko heillä muita motiiveja nauttia lähdevettä lääkkeenä.

USKOLLISTA PALVELIJAA LÄMMÖLLÄ MUISTAEN

Cilla Ekholm-Tiainen

Joroisniemen kartano, 22.12.1945

Kusti kuoli tänään, vain kaksi yötä ennen joulua. Mikä surun päivä meille kaikille ja korvaamaton menetys kartanolle. Olihan meidän Kusti tämän talon uskollisin työmies viidenkymmenen kahdeksan vuoden ajan, siitä saakka kun hänet 12-vuotiaana Joroisniemeen huudettiin, aina vasta päättäneen elämänsä loppuun asti.

Ensimmäiset vuotensa Kusti asui tuvassa muiden tupalaisten kanssa, paitsi kesäyöt hän nukkui vinnillä. Vasta myöhemmin hän sai itselleen tämän pienen keittiökamarin tuvan vierestä. Lämmönlähteenä tässä viluisassa sopessa on vain hella, ja lattiankin ovat rotat nakertaneet hataraksi, mutta moiset vähäiset epämukavuudet eivät Kustia haitanneet. Hän oli erakkomainen luonne, jolle tärkeintä oli oma rauha, ja kamarin ovi olikin aina lukossa ja valkoiset verhot vedettyinä ikkunan eteen, eikä tänne saanut kukaan muu tulla.

Nyt Kusti on poissa, ja minä seison hänen kamarinsa ovella ja mietin, mistä aloittaa. Olen nimittäin ottanut kunniatehtäväkseni keräillä huoneesta uutteran renkimme vaatimattoman omaisuuden, järjestellä sen hänen tavara-arkkuunsa ja säilöä sinne muistona Kustista, joka oli meille pikemminkin perheenjäsen kuin palvelija.

Istun alas hänen natisevalle sängylleen — tai ”makkuuvaunuun” kuten omaperäisistä sanonnoistaan tunnettu Kusti tapasi petiään nimittää — ja aloitan pehmeimmistä muistoista. Taittelen arkun pohjalle muutaman vaatekappaleen, jotka omalla tavallaan muistuttavat Kustista.

Hän oli kuin tämä vuosikymmeniä palvelut karvalakkinsa, lämmin ja uskollinen.

Hän oli kuin tämä usein käyttämänsä flanellipaita, yksinkertainen mutta luotettava.

Kusti hoiti omat työnsä yhtä hyvin kuin nämä housunkannattimet omansa. Hän ei ollut talon monikäytännöllisin mies, ei osannut kyntää eikä ollut parhaita hevosmiehiä, mutta nimenomaan hänen vastuulleen annetut tehtävät hän suoritti juuri niin kuin pitikin.

Kustin luonne oli sisimmältään herkkä ja pehmeä kuin nämä villasormikkaat — silmiin tulivat helposti kyyneleet ja sydän oli totisesti paikallaan — joskin hän myös suivaantui nopeasti ja saattoi puuskassaan lyödä hanskat saman tien maahan.

Vaatteiden päälle nostan sekalaisten esineiden rasian, jota Kusti säilytti kamarinsa pienellä pöydällä. Rasiassa olevat napit, hakaneulat ja muut monimuotoiset tilpehöörit muistuttavat omalaatuisen renkimme töiden ja tapojen kirjavuudesta.

Kusti ei ollut tavallinen työmies vaan hänellä oli omat askareensa ja aikataulunsa. Hänen tehtäviinsä kuuluivat muiden muassa kanalan puhdistus, riihen lämmitys, ”Kämmentkosken” eli myllynkivien pyöritys sekä ”Hukkakallion” eli huussin hoito ja tyhjennys. Nämä ja monet muut askareet hän suoritti muun talonväen päivärytmistä piittaamatta, omassa järjestyksessään ja oman epäsäännöllisen rutiininsa mukaisesti. Hän söi milloin sattui ja otti torkut parikin kertaa päivässä, mutta silti työt tulivat aina tunnollisesti hoidettua. Posti tuli haettua ajallaan sunnuntaisin, pihanurmikko oli aina huolella niitetty, ja kartanon käytävät jynssättyään ja ravieerattuaan Kusti tapasi itsekin kehaista että ”tulokeepa rouva kahtomaan, nyt on Esplanaati ajan vuativassa kunnossa”.

Tilpehööriastian viereen makuulle pääsevät Kustin kaksi puukkoa, joista toinen on vielä oikein hyvä ja toinen kovasta käytöstä tylsä. Puukko hänellä oli aina vyöllä, ja paljon sille olikin tarvetta, eikä vähiten kalaretkillä, joita hän teki ympäri vuoden. Kusti rakasti oleilemista ”Rutjan merellä”, kuten hän jokea ja sen lampia nimitti. Lähes päivittäin hän heräsi ennen aamuneljää, lähti kokemaan pyydykset ja viipyi yhdeksään asti, parahiksi antaakseen peratun saaliinsa kyytimiehen vietäväksi osuuskauppaan.

Vaatepinon päälle laitan myös palasaippuan, eli Kustin kielellä ”muilan”, muistona siitä, että renkimme oli melkoinen saunamies ja uimari. Kesäpäivisin Kusti ”ajoi monta tuuria”, toisin sanoen ui useamman kerran päivässä, ja vieläpä varsin omalaatuisella tyylillä: hän sauvoi vettä koirauinnin tapaan mutta molemmilla käsillä yhtä aikaa — vieläkin huvittaa, kun sitä ajattelee. Sauna oli Kustin kielellä ”tehas”, ja tehtaalta tullessaan hän poltti aina yhden savukkeen, piteli sitä aloittelijan tapaan sormenpäillään, veti savua suuhun ja puhalsi sitten heti ulos.

Saippuan kylkeen asettelen Kustin taskupeilin ja vaateharjan. Ehkä hän tästä peilistä silloin tällöin itseään vilkaisi, mutta harvemmin kai, jos milloinkaan naisten tähden. Tannisen Tyynestä hän kyllä joskus puhui kaihoisasti ”Korven ruusuna”, ja ainakin Immosen Annilla ja Heimolan Irmalla oli aina pannu kuumana Kustia varten, mutta niihinkin taloihin renkimme taisi mennä vain hyvien kahvien takia.

Vaateharjaansa Kusti käytti aina ennen kirkkoon menoa, juhlapäivinä ja erityisen huolellisesti sen kerran viitisentoista vuotta sitten kun hän pääsi käymään Lauri-sedän mukana pääkaupungissa. Monet kerrat olen minäkin

saanut nauraa sedän tarinalle siitä, miten menomatkalla junan makuuvaunussa Kustille ei tullut koko yönä uni silmään ja kun he sitten menivät jännittävän Helsinki-päivän päätteeksi illalla teatteriin, väsynyt reissumiehemme nukahti salin pimetessä ja nukkui koko esityksen ajan.

Kustin lompakko ja kukkaro ovat tyhjät, ja juuri sellaisina ne hänestä parhaiten muistuttavatkin. Varsinaista palkkaa hänelle ei kartanon töistä maksettu, vaan ylläpidon lisäksi annettiin vain hieman käyttörahaa rengin vaatimattomia tarpeita varten. Tästä huolimatta Kustia ja hänen työtään arvostettiin kartanossa suuresti, ja kiitoksen osoituksena palveluksesta hänelle anottiin ja saatiin sekä talousseuran että maatalousseurojen hopeiset mitalit.

Arkun toiseen laitaan vaatteiden viereen pinoan Kustin kirjat: Seitsemän veljestä ja Vänrikki Stoolin tarinat, Uusi Testamentti, Katekismus ja virsikirja, Suojeluskuntaväen laulukirja ja kirja Mannerheimista, vapaussodan ylipäälliköstä, jota renkimme kovasti ihaili. Ei Kusti muuta koulua ollut käynyt kuin rippikoulun, mutta lukea hän osasi ja tilasi itselleen ajanvietteeksi ja tietolähteeksi lehtiäkin.

Kirjojen päällä on sopiva paikka Kustille tärkeälle Suojeluskuntalaisen jäsenkirjalle. Siinä komeilee isänmaallisen palvelijamme koko nimi, Kustaa Fredrik Sikanen, ja valokuva Kustista paraatipuvussa, valkea nauha käsivarressa ja mitalit rinnassa, tiukassa asennossa.

Kusti oli innokas suojeluskuntamies vapaussodasta asti, jossa hän toimi vaarallisessa tehtävässä viestilähtettinä. Hän osallistui Varkauden valloitukseen ja myöhemmin joutui Mäntyharjun rintamalle Lusiin, missä tulitus oli kiivasta, mutta Kusti suoritti toimensa pelottomasti ja niin vain hän selvisi hengissä, kuten selvisi kuin ihmeen kaupalla useammastakin elämänsä aikana sairastamastaan keuhkokuumeesta.

Muistoja ne ovat kipeätkin muistot, ja siksi paikkansa arkussa ansaitsee myös Kustin partaveitsi. Siitä tulee tuskaisen elävästi mieleen se kamala päivä, jona hän säikäytti meidät pahemman kerran. Hän oli vanhemmiten sairastunut johonkin tautiin, jonka laatua ei oikein tiedetty, tai sitten siitä ei meille nuoremmalle väelle kerrottu. Eräänä päivänä isä meni etsimään renkiä saunalta ja löysi tämän sieltä pimeään nurkkaan kyyristyneenä. Kusti oli yrittänyt avata rannevaltimonsa partaveitsellään. Meille sanottiin, että syynä oli taudin seurauksena tullut masennuskohtaus, mutta varmaa totuutta asiasta en tiedä tänäkään päivänä.

Lopuksi asettelen muiden muistojen päälle Kustin taskukellon ja suojeluskunnan hiihtokilpailuista voitettut hopealusikat — ne taitavat olla Kustin rahallisesti arvokkaimmat tavarat. Hänelle itselleen tärkeimmät lienevät kuitenkin olleet Vapaussodan muistomitali ja kartanon hänelle anomat ansiomitalit, ja siksi ne pääsevät arkkuun ylimmälle kunniapaikalle, eli Suojeluskunnan jäsenkirjan rinnalle kirjapinon päälle. Arkun reunaan lasken

vielä Kustin vanhan taskulampun valaisemaan eläessään niin valoisan miehen matkaa iäisyyteen.

Vähäinen on Kustin jälkeensä jättämä maallinen omaisuus, mutta muistoja hänestä on sitäkin enemmän, ja ne elävät vielä pitkään.

Meidän Kusti on poissa, mutta minä ainakin näen hänet edelleen istumassa vakiopaikallaan keittiön vasemman päätyikkunan edessä pikkupöydän ääressä, ripottelemassa aivan liikaa suolaa ruokaansa, pistämässä vainokareen paljaaltaan suuhun ja juomassa nautiskellen kahvia kera ”kokelmokelin” ja ”kyhnökkään”, kuten Kusti hauskaan tyyliinsä palasokeria ja kahvileipää nimitti.

Meidän Kustin saappaat eivät enää tömähtele kartanon lattiaan, mutta silti minä näen hänet isän huoneessa kuuntelemassa radiota ja kihertämässä kimeä-äänisten laululintusten iloisille musiikkikappaleille tai tapansa mukaan istuskelemassa iltasen jälkeen ruokasalissa keittiön oven pielessä, jutustelemassa niitä näitä hieman unisena, silmät viiruina, tuttu irvistys huulilla, kädessä mukillinen ”sajua” — sitä sanaa hän aina iltateestään käytti.

Kun suljen tavara-arkun kannen, se kumahtaa syvään kuin vanhan Kustin haukotus auringon laskeutumisessa, ja mieleeni nousevat Raamatun lauseet:

”Hyvä on, sinä hyvä ja uskollinen palvelija. Vähässä sinä olet ollut uskollinen, minä panen sinut paljon haltijaksi. Mene herrasi iloon.”

Tehtävä:

1. Millainen Kusti oli luonteeltaan?
2. Mitä Kusti teki mielellään kesäisin?
3. Pohdi, mitä voisimme oppia Kustin elämäntarinasta.

VALVATUKSEN LASKU

Sanna Pietikäinen

Tuomaksen muistikirjat

- Tuomas Antinpoika Teittinen! Nyt raahaat luusi tänne ja sassiin.

Tässä vaiheessa Tuomas tiesi, että isä oli tosissaan. Koko nimen huutaminen niin, että Valvatus raikasi naapuripitäjään asti, tuntui Tuomaksesta epärealistilta. Ei hän pahaa ollut tarkoittanut, kun oli ohijuostessaan maitohinkin kaatanut maahan. Mutta eihän isä sitä ymmärtänyt. Tuomaksella vain oli ollut kiire Oksmanin Juhon luokse kertomaan uudesta aikaansaannoksesta, joka mullistaisi vielä Valvatuksen ja kaikki sen läheisyydessä olijat. Tuomas oli kuullut, että Valvatusta ja muita järviä Joroisten seudulla oli yritetty laskea useampaan kertaan, mutta se ei ollut onnistunut toistaiseksi. Siinäpä vasta urakka johon Tuomaskin haluaisi isompana osallistua. Mutta isän huuto sai korvat punaisiksi vihasta ja häpeästä. Nyt pitäisi palata takaisin ja ottaa vastaan selkäsauna, jonka Tuomas tiesi isän äänensävyistä olevan tulossa.

Tuomas ja Juho kulkivat lapsuutensa ja nuoruutensa yhdessä kaikkialla. Ei ollut paikkaa Valvatuksen rannoilla, jossa he eivät olisi onkia heittäneet tahi uineet. Kun lähirannat kävellen oli tutkittu ja ikää tullut sen verran, että veneeseen sai mennä ilman aikuista, ei Tuomasta ja Juhoa pidätellyt enää mikään. Veneellä pääsi niin kauas, ettei Teittisen isännän huutokaan enää kantanut sinne asti. Veneessä Juho kiskoi kaloja Valvatuksesta ja Tuomas harjoitteli kirjoittamista ja laskemista. Muistikirjoihinsa Tuomas merkitsi tapahtumat ja haaveet. Ja niitä haaveita riitti. Tuomas tahtoi suuren tilan itselleen, mahdollisimman paljon maata ympärilleen ja ison perheen. Siinä veneessä Tuomas maalaili Juholle suuria suunnitelmiaan Valvatuksen laskemisesta.

- Mieti niitä kaikkia maita, jotka makoovat järven pohjassa. Kuinka paljon niistä saataisiin viljelysmaita.
- Suuret on puhheet rusthollarin pojjaalla, totesi Juho tyynesti. – Mitenköhän käyp kala-apajille, jos Valvatus laskisi?
- No, apajat siirtyisivät otollisemmille kohdille.
- Ka, siinäpä olisi ettiminen, tuumasi Juho ja heitti onkensa veneen pohjalle. – Eiköhän suodeta rantaan, tekis mieli uimaan.

Valvatuksen laskeminen ei jättänyt Tuomasta rauhaan. Hän mittaili mielessään Valvatuksen rantoja. Souti etsimässä sopivaa kohtaa, josta voisi veden laskea eteenpäin. Silloin kun Tuomas oli ollut vasta vuoden vanha, oli Valvatusta

koitettu laskea. Mutta työ oli jätetty, kun maa oli osoittautunut liian kovaksi. Tuomas tutki Valvatuksesta lähteviä oja ja uomia, laskeskeli ja kirjoitti huomioitaan ylös muistikirjoihinsa. Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty, sanaili Tuomas Juholle. Juho puisteli päätään, mutta oli kuitenkin kovin kiinnostunut veneretkistä Tuomaksen kanssa, sillä niillä reissuilla Juho sai aina pulleita lahnoja.

- Laita niihin vihkoihis ylös tämä paikka, sanoi Juho usein, kun sattui kohdalle oikein kalarikas syväne.
- Laitanhan minä vaikka kyllä se karttakin on olemassa.
- Kartta voi valehdella, koska kuka nyt haluaisi paljastaa parhaat apajat muille. Laitat nyt vaan vihkoosi tämä kohta, eläkö hyvä immeinen näytä sitä kenellekään.

Eikä Tuomas näyttänyt vihkojaan kenellekään. Ne olivat vain hänelle. Hän ei tahtonut kenenkään saavan vihiä Valvatukseen liittyvistä ajatuksistaan, ettei kukaan vaan varasta hänen ideaansa.

Pikkuhiljaa Tuomas ja Juho kasvoivat ja alkoivat työnteon. Tuomaksen haaveet suuresta tilasta, jossa kasvattaa perhettä, saivat tuulta alleen, kun hän sai ostettua itselleen Sopasen talon. Aikamoisen porun päästi Sopasen Olli, kun Tuomas sai kuin saikin koko kauppasumman kasaan. Liekö tuo jotain kepulikonsteja käyttänyt, epäili Sopaskan rouva.

Tuomas kasvatti ostamalla ja myymällä tilojensa kokoa. Tuomas osti halvalla karjaa ja hevosia ja lähti myymään ne Viipuriin tai Pietariin kovalla rahalla. Sitten kotipuolessa hän käytti rahansa suurentaakseen maaomistuksiaan. Maatila toisen jälkeen vaihtoi omistajaa ja pian Tuomakselle oli hallussaan kymmenisen tilaa.

Yhtenä kauniina ja aurinkoisena päivänä Tuomas ja Juho sattuiivat samaan aikaan kirkonmäelle. Siinä heidän katsellessaan kimmeltävää Valvatusta ja muistellessa veneretkiään, sai Tuomaksen päähänpinttymä vahvistuksen. Valvatuksen laskua voisi yrittää uudestaan. Nyt heitä olisi tässä kaksi innokasta. Tuomas tahtoi saada lisää maata ja Juho paremmat kala-apajat lähemmäs omaa tilaansa. Joten tuumasta toimeen. Lakki päästä ja pitäjänkokoukseen puhetta pitämään. Rusthollari Teittinen ehdotti ja herastuomari Oksman kannatti, jotta Valvatusta laskettaisiin.

- Suattehan työ Valvatusta laskee, mutta millä viisiin se pitäisi tehdä?
- Jospa myö laskettaisiin se Pappilanlammen kautta Karhulahteen, sanoi Tuomas luottaen omiin merkintöihinsä vihkoissaan.

Lupa tuli vaikka Grotenfeltin ukko vastaan pistikin. Tuomas ei juuri korvaansa loksauttanut Grotenfeltin vastaan pistämiseen. Uhopäissään Tuomas pauhasi

tekevänsä työn itse. Hän tahtoi korvauksen vain niiltä, ketkä laskusta hyötyisivät.

Tuomas aloitti työnsä ja piakkoin oja jo muuttui lasku-uomaksi, ja lopulta pitäjäläiset kutsuivat sitä Teittisen kanavaksi, niin hurjasti vesi juoksi Valvatukselta Joroisselkään. Värjäri Grönroosin torppa sattui olemaan liian lähellä uomaa ja se lähti niine hyvineen virran mukana. Grönroos perheineen oli ollut torppansa ulkopuolella, joten suurta vahinkoa ei päässyt tapahtumaan. Sen sijaan Tuomaksen nälkä kasvoi syödessä ja lopulta Tuomas ei muuta tehnyt kuin laski vettä uomaa pitkin. Uittamalla tukkeja se suurentui koko ajan suuremmaksi. Maantie hävisi uoman kohdalta eikä siltaa saatu rakennettua yhteistuumin, joten uoman yli kuljettiin veneillä ja yhdellä suuremmalla aluksella.

Lopulta Valvatus laski kuutisen metriä. Jättömaata, mätäneviä kaloja ja liejua oli joka paikka täynnä. Tuomas ei nauttinut suurtakaan kansansuosiota. Mutta se ei juuri Tuomasta haitannut vaan hällä oli jo uudet suunnitelmat muistikirjoissaan.

Tehtävä:

1. Miksi Juho ja Tuomas halusivat laskea Valvatuksen pintaa?

HAAPANIEMEN KADETTIEN KASVATTAJA - SAMUEL MÖLLER

Hilkka Lappalainen

Kaikki alkoi Savon prikaatin komentajasta, eversti Yrjö Maunu Sprengtportenista, joka tultuaan Savon prikaatin komentajaksi vuonna 1775, aloitti oman, yksityisen sotakoulunsa Ristiinan Brahenlinnassa. Yhdeksi apulaisekseen hän kutsui luutnantti Samuel Möllerin, jonka tunki ja tiesi monipuoliseksi ja taitavaksi pedagogiksi ja linnoitusupseeriksi.

Sprengtporten halusi muutaman vuoden kuluttua kuitenkin lähteä ulkomaille, hänellä kun oli mennyt sukset ristiin kuninkaan kanssa. Näin ollen hän joutuisi lopettamaan sotakoulunsa pidon. Sprengtporten oli kuitenkin tullut siihen vakaaseen johtopäätökseen, että Ruotsin valtakunta tarvitsi virallisen sotakoulun Suomen puolelle. Niinpä hän maaliskuussa 1779, ennen ulkomaille lähtöään, lähetti Ruotsin kuningas Kustaa III:lle esityksensä sotakoulun perustamisesta. Lupa koulun perustamiseen tuli nopeasti, ja Sprengtporten päätti sijoittaa sen Haapaniemen kartanon maille Rantasalmelle.

- No, miksi juuri sinne, miks'ei vaikka Joroisiin tai Ristiinaan?, kysyy lukijamme.

Ja vastaamme, että siihen oli oiva syy. Sprengtporten oli nimittäin perustanut vuonna 1776 hevossiittolan Rantasalmelle, koska ratsuväen hevoscantaa piti hänen mielestään parantaa. Aluksi ”tammala” sijaitsi Parkun kartanossa, mutta hevoset osin laidunsivat Haapaniemessä, kruunun mailla, jonka alavat niityt Haapalahden rantamilla sopivat hyvin laidunmaaksi. Sprengtporten osti vielä itselleen maita kruunun maiden vierestä ja siirsi siittolan kokonaan Haapaniemeen. Joten, Sprengtportenilla oli jo paikka koululle valmiina, kun hän teki esityksen Kustaa III:lle.

Nyt astuu vahvasti kuvaan luutnantti Samuel Möller. Hän oli näet ryhtynyt – Sprengtportenin pyynnöstä - suunnittelemaan sotakoulua ja tekemään sille piirustuksia jo ennen kuin lupahakemus oli edes lähtenyt kuninkaalle. Rakentamaan päästiin siis heti luvan tultua. Mutta kun koulu päätettiin aloittaa jo 1.8.1780, rakennukset olivat vielä kesken ja niinpä koulu aloitti toimintansa väliaikaisesti vastaperustetussa Kuopion kaupungissa. Heti seuraavana keväänä päästiin kuitenkin jo uusiin tiloihin Haapaniemeen. Sotakoulun aloittaessa Sprengtporten ei siis ollut enää koulun johdossa, hän oli jäänyt ulkomaille, kiertelemään Eurooppaa ja päätenyt sitten Pietariin.

Mölleristä tuli itseoikeutetusti opettaja uuteen sotakouluun, olihan hän sekä filosofian maisteri että teologi ja lisäksi insinööriupseeri, linnoitusopin suorittanut sotilas. Möller oli myöskin ahkera ja määrätietoinen ja hän käytti kaikkia saamiaan oppeja koulujärjestyksen laadinnassa, jonka mukaan kadettioppilaat tulisivat opiskelemaan.

- Eikös siellä Sprengtportenin Brahenlinnan koulussa ollut jo opetussuunnitelma, jota noudattaa?, kysyy nyt joku lukijoistamme.

Ja me vastaamme, että oli, mutta ei virallista. Ei ollut virallista koulutusohjelmaa eikä suunnitelmaa, koska Haapaniemen sotakoulu oli Ruotsin valtakunnan, ja koko Pohjoismaiden ensimmäinen virallinen maavoimien kadettikoulu. Ruotsissa oli vain merikadettikouluja, joten koulujärjestys täytyi laatia lähes kokonaan vailla esikuvia.

Möller ryhtyi toimeen ja teki perusteellista työtä, jopa niin perusteellista, ettei hänen suunnitelmaansa hyväksytty pitkään aikaan sen liiallisen yksityiskohtaisuuden vuoksi. Opetussuunnitelmassa oli nimittäin 53 sivua, jossa yleissivistäviä, tiedepohjaisia ja sotilasaineita oli yhdeksäntoista; ensimmäisenä teologiien, viimeisenä dansa. Väliin mahtuivat kaikki edelleenkin käytössä olevat sotatieteiden sotilasaineet sekä matematiikka ja kielet. Kun Mölleristä tuli Haapaniemen sotakoulun johtaja vuonna 1782, hän ryhtyi noudattamaan suunnitelmaansa, vaikka sitä ei oltu hyväksyttykään.

Kerromme nyt tärkeimmät oppiaineet, joita sotakoulussa opetettiin. Kouluun tullessaanhan oppilaiden piti osata jo lukea, kirjoittaa, laskea ja tuntea katekismus kannesta kanteen. Tämän pohjalta opetus suunniteltiin. Varsinaisia upseerin tehtäviin liittyviä aineita olivat mm. linnoitus-, kartanpiirustus- ja tykistöoppi sekä taktikka ja optiikka. Näitä tukevia harjoitusaineita olivat ratsastus ja miekkailu. Yleissivistys oli Möllerin mielestä upseereille välttämätöntä ja siksi opetusohjelmaan kuului myös teologiaa, moraalioppia, historiaa, maantiedettä, luonnonoppia ja yhteiskuntaoppia. Kielten opiskelu oli tietysti välttämätöntä yleissivistyksen kohottamiseksi ja etenkin ranskan kieli 1700-luvun kulttuurikielenä oli tärkeällä sijalla. Latinan kieli siis unohdettiin, mutta saksan ja venäjän opetusta oppilaat saivat. Ja itsestäänselvyys oli, että ruotsin ja suomen kielen lukemisen ja kirjoittamisen taidot tuli olla kaikilla. Osa oppilaista oli kotikieleltään ruotsalaisia, osa suomalaisia, joten opetus painottui sen mukaan. Näyttämötaiteet olivat myös osa yleissivistyksen kohottamista, siksi teatterikappaleiden tekeminen kuului osana harrastusaineisiin. Ja dansaaminen, se oli myös välttämätöntä seurapiireissä upseerismiehille.

Kouluun otettiin vuosittain 16 vakinaista kadettioppilasta, joiden ylläpidon koulu maksoi. Lisäksi otettiin ylimääräisiä oppilaita, jotka joutuivat kustantamaan ylläpitonsa itse. Aluksi ylimääräisiä oppilaita oli muutama, mutta heidän määränsä kasvoi vähitellen jopa suuremmaksi kuin vakituisten oppilaiden määrä.

Koulun oppilaat olivat aatelisten ja ei-aatelisten kartanoiden ja hovien poikia. Monien isät olivat sotilaita, ammatti periytyi, mutta uusiakin sotilassukuja syntyi. Suuri osa oppilaista oli Savosta, olihan täällä kartanoita melkoisesti, mutta tuli oppilaita myös muualta Suomen alueelta.

Oppilaat olivat nuoria, 13-15 vuotiaita, jokunen jopa 12-vuotias. Koulu piti suorittaa neljässä, mutta viimeistään kuudessa vuodessa, joten valmistuessaan sotilaiksi kadetit olivat tuskin 20-vuotiaita.

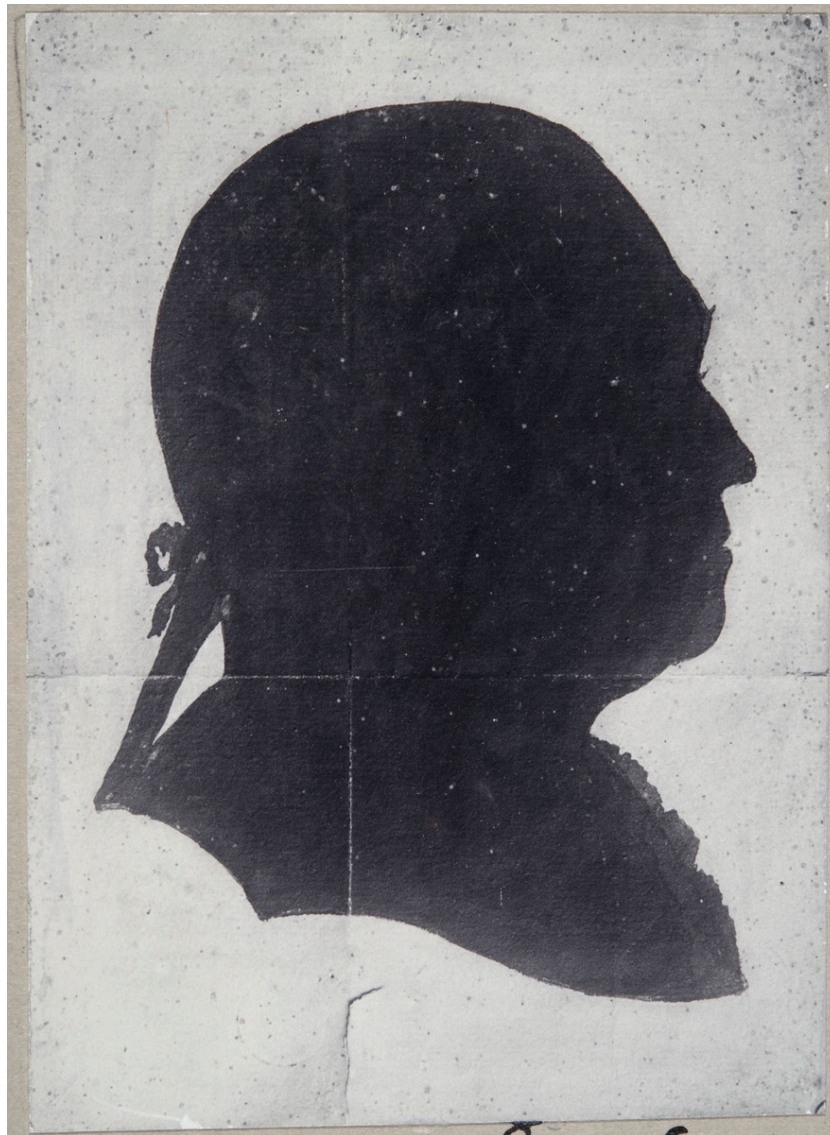
- Hehän ovat olleet ihan lapsia sotakouluun tullessaan!, huudahtaa lukijamme.

Kyllä, näin oli, tämän päivän katsannon mukaan, vastaamme hänelle. Siksi Möllerillä olikin suuri vastuu sekä opetuksesta että nuorukaisten kasvatuksesta. Viisaana ja koulutettuna pedagogina hän ymmärsi tämän, ja hänen metodinsa lähtökohtana olikin ihmisen toiminnan ja mielen yhteys, kulttuurinen syvähenkisyys, isänmaallisuus, sekä teorian ja käytännön yhteensovittaminen. Yhteishenki ja toisten kunnioittaminen sekä oppilaiden vahvuuksien tukeminen tekivät Haapaniemen sotakoulusta aikaansa edellä olleen oppilaitoksen. Vanhempien kadettien perustama ”neuvosto” huolehti kurista ja järjestyksestä sekä loi yhteishenkeä oppilaiden ja opettajien välille. Möllerin mukaan kadetteja tuli ohjata ilman ”kylästäystä ja nyrpeyttä”. Hän korosti oppilaiden ystävällistä kohtelua ja opettajan oman esimerkin tärkeyttä. Aikalaiset näkivätkin koulun yhtenä suurena perheenä.

- Tuota kaikkeahan meillä on nytkin!, kommentoi taas lukijamme.

Aivan oikein, toteamme hänelle. Samuel Möller oli todella aikaansa edellä ja ymmärsi yhteistoiminnan, luottamuksen ja toisen ihmisen arvostuksen merkityksen koulun ja yhteisön toiminnassa ja siten koko yhteiskunnassa. Samuel Mölleristä onkin lausuttu ”Hän on jaloimpia niistä kansalaisista, jotka auroin, miekoin, miettehin ovat raivanneet meillä uusia uria”.

Lopuksi kerromme muutamia vuosilukuja Samuel Möllerin (s. 6.5.1743) uran taipaleelta. Hän johti Haapaniemen kadettikoulua vuodesta 1782 vuoteen 1788, Kustaa III sotaan saakka, jolloin koulu lakkautettiin sodan ajaksi. Sodan jälkeen hän palasi koulun johtoon ja jäi eläkkeelle vuonna 1799. Suomen sodan jälkeen, vuonna 1810 Möller esitti koulun aloittamista uudelleen, mutta hänen ehdotukseensa ei Pietarissa suostuttu. Kahta vuotta myöhemmin, vuonna 1812 koulu kuitenkin aloitti toimintansa kenttämittauskoulun nimellä, jossa koulutettiin aluksi kartoittajia, myöhemmin myös upseereita. Möller palasi opettajaksi kouluun, ei kuitenkaan enää sen johtoon. Lopullisesti Samuel Möller joutui jättämään Haapaniemen vuonna 1814 vanhuuden tuoman heikkouden vuoksi. Möller kuoli Joroisvirralla vuonna 1815, ja hänet haudattiin Joroisten kalmistoon.

Haapaniemen sotakoulun johtaja, everstiluutnantti
Samuel Möller. Historian kuvakokoelma. Museovirasto

Tehtävä:

Pohdi, millä tavalla Samuel Möller oli aikaansa edellä ajatuksineen ja
koulutusmetodeineen.

PANNUKAKKUA JA ULLAKKOTEATTERIA

Hilkka Lappalainen

Haapaniemen sotakoulu. Kustaa Asp, 1885. Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Arvoisa rouva Äiti!

Aloitin kirjottamaan Teille myöhään iltasella, kun tulimme äsken teatteriharjoituksista ja kohta pitää mennä yöpuulle. Joten jos en nyt ennätä kaikkea, niin jatkan huomeniltana.

Kysyn ensin, kuinka Te siellä kotopuolessa olette voineet, oletteko kaikki pysyneet terveinä? Entä Vihuri ja muut hevoset?

Täällä on kaikki hyvin. Opetus vastaa odotuksia, vaikka opetusaineita onkin mahdottoman monta. Sotaoppien lisäksi täällä opetetaan myös uskontoa, maantiedettä ja historiaa. Ja sitten pitää opetella ranskan, saksan ja vähäsen venäjän kieltäkin. Ne oppilaat, jotka eivät osaa kunnolla suomen kieltä, joutuvat vielä sitäkin opettelemaan. Ranskan kieli ja kartanpiirustus tuntuivat aluksi vaikeilta, mutta nyt alan jo päästä juonesta kiinni molemmista. Ratsastuksesta tietysti pidän, täällä on iso talli ja paljon hyviä hevosia, melkein kuin kotona.

Minä olen luokkani vanhimmasta päästä, jotkut pojat ovat vasta täyttäneet kolmetoista, meitä viisitoista täyttäneitä on yhteensä neljä. Nuoremmatkin kyllä osaavat lukea ja kirjoittaa, katekismuskin on heillä päässä ja laskeminenkin jo onnistuu. Aika monen koti on täällä päin, vaikka on meitä

kauempaa tulleetkin jokunen. Aluksi oli vaikeaa, kun en oikein ymmärtänyt puhetta, se kun on täällä sellaista pitkää ja leveää, mutta nyt olen jo tottunut.

Kerronpa Teille vähäsen koulupäivistä täällä. Joka aamu on noustava ylös kello kuusi ja tasan kello seitsemän on oltava täysissä pukeissa opettajien edessä aamutarkastuksessa. Sitten on hartaushetki ennen kuin päästään aamusta syömään. Koulua kestää puoleenpäivään, sitten on kahden tunnin päivällistauko. Ja taas jatkuu tiukka opiskelu kello kuuteen saakka illalla. Eikä se päivä siihen lopu, vielä pitää iltaselle urheilla tai miekkailla, tai harrastaa jotain, mutta siinäkin on opettajat tarkasti valvomassa ja ohjaamassa.

Alkuun jo kirjoitinkin, että tulin teatteriharjoituksista, täällä on sellaistaakin. Koulun ullakolla on näyttämötilat ja siellä me harjoittelemme näytäntöjä, ne ovat aika hupaisia. Välillä lausumme hauskoja sutkauksia, toisinaan taas hartaita lauselmia tai opimme jaloja ajatuksia, niin kuin opettajat sanovat. Niitä on kuulemma hyvä harjoitella, ettemme jää sanattomaksi ja osaamme myöhemmin sujuvasti ja arvokkaasti käyttäytyä seurassa kuin seurassa. On täällä dansaamistaakin, mutta siitä en niinkään pidä.

Kuri on tiukka, mutta kunnioittava. Täällä ei anneta keppeä eikä muutakaan ruumiillista kuritusta, vaan vanhemmat oppilaat neuvovat ja nuhtelevat, jos on tarvis, opettajat eivät niinkään.

Ruokakin on kelpoista ja torstaisin sekä pyhäpäivinä me varsinaiset oppilaat saamme pannukakkua. Vanhin meistä jakaa pellillisen kakkua tarkasti kuuteentoista yhtä suureen osaan, antaa jokaiselle palasen ja ottaa itse viimeisen. Ei se kuitenkaan voita Teidän kotona tekemäänne.

Illanvietoissa lähellä olevissa kartanoissa en ole vielä käynyt, niissäkin kuulemma on näyttämöitä ullakoilla ja dansaavatkin siellä tietysti. Vanhemmat, monta vuotta jo koulua käyneet pojat ovat käyneet ja kertoneet, mutta siitä ei Teille nyt sen enempää.

Olisi minulla Teille pyyntökin. Loma alkaa puolivälissä joulukuuta, voisinko tulla sitten kotiin Hausjärvelle? Teidän pitäisi johtajalta pyytää siihen lupaa, muuten joudun olemaan täällä ja kun loma kestää helmikuun alkuun, tuntuu se pitkältä ajalta. Mielelläni näkisin Vihurinkin. Siihen asti näkemiin.

Haapaniemessä 11/10 1796

Kunnioittaen tervehtii Teitä poikanne Johan

Tehtävä:

Pohdi, kuinka Johanin kirje äidille 1700-luvulla poikkeaa nykyajan tavasta viestiä perheenjäsenille. Kirjoita lyhyt, nykyaikainen versio Johanin kirjeestä äidilleen.

Haapaniemen sotakoulun kadetin univormu.
Historian kuvakokoelma. Museovirasto.

Haapaniemen sotakoulu, myöh. Haapaniemen kadettikoulu, Haapaniemen topografikunta, Haapaniemen kenttämittauskoulu oli vuonna 1779–1819 toiminut kadettikoulua vastaava oppilaitos. Koulu toimi aluksi Kuopiossa, mutta siirtyi seuraavana vuonna Rantasalmelle Haapaniemen ratsutilalle. Koulun perustajana pidetään Georg Magnus Sprengtporten, jolla oli ollut sotilasvirkatalossaan Ristiinan Brahelinnassa vuodesta 1777 yksityinen upseerikoulu.

CHARLOTTAN KUUSI KIRJETTÄ YSTÄVÄLLE

Cilla Ekholm-Tiainen

Tukholma 24.5.1830

Parhain ystäväni,

Anteeksi kovasti, että olet joutunut odottamaan vastaustani näin pitkälle kevääseen, mutta nytpä saat viimein kuulla syyn. Kunpa et olisi niin kaukana, jotta voisimme tavata ja saisin kertoa tämän sinulle kasvotusten!

Kuten jo viime kirjeessä vihjaisin, tapasin tanssiaisissa erään valloittavan miehen, ja tällä välin on käynyt selväksi, että olen hullaantunut häneen niin vakavasti, etten itsekään oikein ymmärrä omaa päätäni ja sydäntäni. Hän on täyttänyt ajatukseni ja vienyt aikani, eikä muulle ole jäänyt tilaa. Olen pitänyt itseäni järkevänä ja harkitsevaisena ihmisenä, mutta hänessä on jotain, mikä saa minut maalailemaan taivaanrantaa ja lentelemään pilvissä.

Haluat varmasti kuulla hänestä lisää, joten anna minun kertoa. Hänen koko nimensä on Carl Axel Gottlund, ja hän on minua kymmenisen vuotta vanhempi, eli ei mikään pojankoltainen vaan kypsä ja sivistynyt mies. Hän on suomalainen, mutta muutti jo vuonna 1816 tänne Ruotsiin Uppsalan yliopistoon opiskelemaan klassillisia kieliä, luonnontieteitä, filosofiaa ja en edes muista mitä kaikkea.

Carl ei ole vielä täyttänyt kolmeakymmentäviittä vuotta, mutta hän on jo saavuttanut monia asioita taiteen ja tieteen saralla, eikä tulevaisuuden menestys ole kiinni ainakaan kunnianhimon puutteesta, se on tullut lyhyen tuttavuutemme aikana selväksi. Ehtymättömän luovuutensa voimalla Carl kirjoittaa runoja, ja on hän niitä jo julkaissutkin, mutta hänen suurin intohimonsa on kuitenkin suomen kieli ja kansanperinne. Hän on kolunnut ristiin rastiin itäsuomalaista kotipitäjäänsä Juvaa ja kiertänyt Taalainmaan ja Värmlannin metsäsuomalaisten mailla ja kerännyt tutkimusmatkoillaan lauluja, loitsuja, runoja ja satuja sekä seikkaperäistä tietoa kansanihmisten elämästä ja oloista. Parhaillaan hänellä on tekeillä mittava teos, josta on hänen omien sanojensa mukaan tulossa varsinainen suomen kielen monumentti ja kansanrunouden merkkiteos. Ensimmäinen osa on jo ilmestynyt, toinen on työn alla, ja sekin julkaistaan, kunhan painatukseen tarvittava rahoitus löytyy, mutta se on Carlin mukaan enää pelkkä käytännön kysymys.

Turhalla komeudella Carlia ei ole pilattu, mutta minun silmääni hänen ulkomuotonsa on riittävän miellyttävä, joten varmasti jaksaisin katsella häntä vaikka lopun ikäni.

Mikä tärkeintä, hän pitelee minua kuin hentoista valkovuokkoa, enkä ole sellaiseen lainkaan totunut, siispä ymmärrät varmasti, että pääni on pyörällä! Toivon ja luotan, että osaat olla onnellinen puolestani. Voi hyvin!

Illoisin terveisin,

hupsusti rakastunut C.B.

Tukholma 1.6.1830

Ystävä kallis hädässä,

Kirjoitan sinulle jo näin pian uudestaan, koska kaipaen kipeästi luotetun ihmisen tukea, ja sellaisessa tilanteessa käännyn tietenkin aina sinun puoleesi.

Kävi kuten pahoin pelkäsin ja isä sai tietää Carlista ennen kuin olin itse valmis kertomaan hänelle asiasta. Kauppias kun on, isä kuulee kaikista asioista kaiken aina ensimmäisten joukossa, ja nyt hän oli kuullut, että Carlin on nähty tanssittavan minua. Ja aivan kuten aavistin, hän oli vastahankaan, niin kuin hänen tapansa on.

Isä pyysi minut puheilleen, istutti alas työpöytänsä eteen ja lateli varoittavat sanansa. Hänen oli kuulemma annettu ymmärtää, että Carlin maine ei ole tahraton. Joku Uppsalassa aiemmin asunut isän asiakas oli tiennyt mukamas totuutena kertoa, että Carlin sukupuolimoraali olisi kyseenalainen (niin hän oli todella sanonut!) ja että jo opiskeluaikoina Carl huhujen mukaan tanssitti ketä tahansa, joka vain oli pukeutunut hameeseen, ja muutenkin keskittyi muka opiskelun sijaan enemmän kaupungin huveihin, riidan haastamiseen ja jopa tappeluihin. Isä paasasi, että hänen nähdäkseen moinen yltiöpäinen mieskunnon todistelu kertoo äidinrakkauden vajeesta ja uhittelun tarve puolestaan kielii isän hyväksynnän puutteesta. Lisäksi hän totesi painavaan sävyynsä, että se mikä on mieheen lapsuudessa juurtunut, ei niin vain muutu. Minä en tunne Carlin kirkkoherraisää enkä ruustinnaäitiä, joten en osaa ottaa tuollaiseen lausuntoon kantaa. Muistutin isää vain siitä, että minäpä en ole kuka

tahansa, vaikka pukeudunkin hameeseen, ja sitä isä ei voinut kieltää. Hän taitaa nyt vain varjella minua hieman liikaa siihen nähden, että olen sentään jo aikuinen nainen.

Isä myös tiesi luonnehtia, että Carl on mielipiteissään jyrkkä ja jopa pappisvastainen, mutta sen minä olin jo itsekin Carlin puheista ymmärtänyt. Itse asiassa arvostan hänessä juuri sitä, että hän uskaltaa ottaa vahvasti oman kantansa asioihin ja seistä sen takana. Samoin tiesin jo ennen isän saarnaa Carlin talousvaikeuksista, joskaan en aivan tarkkaan tiedä niiden alkuperää tai laatua, mutta Carlin mukaan ne ovat vain tilapäisiä ja asia on kuulemma korjaantumassa piakkoin, kun hän saa mittavan korvauksen jostain oikeusjutusta, jonka voitto on hänen mukaansa täysin varma.

Minä olen joka tapauksessa päättänyt, etten tuomitse Carlia huhutun menneisyyden tai muiden ihmisten mielipiteiden perusteella vaan arvotan hänet sen mukaan, miten hän minua kohtelee, ja aina meidän tavatessamme hän on ollut vain ja ainoastaan todellinen herrasmies, joka saa minut tuntemaan itseni enemmän kuin keisarinnaksi. Sitä paitsi eikös meissä kaikissa ole nurjat puolemmet? Ne on kai vain hyväksyttävä, jos mieli jakaa elämänsä toisen ihmisen kanssa loppuiän yksinäisyyden sijaan.

Mitä sinä, armas ystäväni, ajattelet tästä kaikesta?

Hieman suutuspäisin (ei sinulle vaan isälle) terveisin,

C.B.

Tukholma 15.6.1830

Armas ystäväni,

Kirjoitan sinulle varta vasten kertoakseni tarkemmin siitä oikeustaistelusta, jota olen aiemmin maininnut Carlin käyvän. Tarina on niin uskomaton, että se on aloitettava monen vuoden takaa alusta, vain siten saatat ymmärtää sen suuren kärsimyksen, joka Carlille on tästä aiheutunut.

Kaikki alkoi noin vuosi sen jälkeen, kun Carl aikanaan muutti Ruotsiin ja hankki itselleen valkoisen villakoiran nimeltä Saukko. Carl todella paneutui koiransa

kouluttamiseen, kuten hän paneutuu mihin tahansa asiaan, johon vain päättää ryhtyä. Voitko uskoa, että tuhansien tuntien koulutuksen jälkeen tuo lahjakas koira osasi kiivetä puuhun ja ratsastaa hevosen selässä? Eikä siinä kaikki, se osasi myös tehdä korttitemppuja ja vastata yksinkertaisiin kysymyksiin joko nyökkäämällä tai puistelemalla päätään, juosta Carlin puolesta asioilla ja tarjota leipäkorja aterian aikana. Iltaisin se veti Carlin kengät ja sukat jalasta, sammutti kynttilän vesikannussa kastelemallaan käpälällä ja taas aamulla herätti Carlin kello 5. Aivan varmasti tämä kuulostaa liioittelulta, mutta totta se on, ja mikä kaikkein hupaisinta minun mielestäni, Saukko osasi kulkea lakeijaksi puettuna Carlin perässä kahdella jalalla. Minua naurattaa kun vain kuvittelenkin moisen näyn! Saukko ei kuitenkaan ollut pelkkä naurun asia, vaan se oli Carlille uskollinen kumppani, isäntäänsä puolustava suojelusenkeli ja palvelija, joka seurasi häntä mukana kaikilla matkoilla.

Kymmenen vuotta Carl ja Saukko olivat parhaat toverit, kunnes sitten kerran Tukholmassa sattui aivan kamalia. Carl jätti Saukon erään tuttavansa ja maanmiehensä, maustekauppias Hedmanin luo hoitoon käydäkseen kaupungilla toimittamassa asioitaan, mutta kun hän saapui noutamaan koiraa, Hedman väitti sen karanneen ja kummallisesti vain kadonneen. Kului pari vuotta, ja Carl oli niin surun murtama, että opiskeluinto kärsi pahasti (pahat kielet tosin väittävät, että syyt olivat aivan muissa asioissa, mutta juorukellot eivät tiedä mitään totuudesta). Sattuman kautta Carl sai kuitenkin selville, että Saukko oli todistettavasti nähty erään kauppias Björkstenin luona Suomessa, etkä varmasti ylläty kun kerron, että tämä Björksten oli maustekauppias Hedmanin ystävä. Päivän selvää siis on, että Hedman varasti Saukon ja salakuljetti sen Suomeen. Mitä kataluutta!

Sitten se kaikkein hirvittävin osuus tarinasta: kun Carl alkoi vaatia Saukkoa takaisin, Björksten hukutti sen! Voitko kuvitella, se mies mieluummin hukutti tuon erityislaatuksen villakoiran kuin luovutti sen takaisin oikealle omistajalle ja kouluttajalle. Hukuttamisen syyksi Björksten kehtasi vielä valehdella koiran vanhuuden vaivat ja heikentyneen kunnon. Carl ei tietenkään ole voinut antaa näin vakavan rikkomusten sarjan olla, vaan nyt hän vaatii lakiteitse oikeutta ja korvausta, kuten kuuluukin. Nuo ilkeät Hedman ja Björksten saavat vielä vastata teoistaan!

Juhannus on aivan pian, ja odotan jo malttamattomana tapaamistamme. Sitten voimme puhua kaikesta juurta jaksain ja rauhassa.

Lämpimin ajatuksin,

C.B.

Tukholma 1.8.1830

Oi ystäväni,

Lyhyt kesä ei ole vielä edes lopussa, ja silti sen aikana elämäni on heittänyt kärrynpyörää ja ottanut niin uuden asennon ja suunnan, etten oikein tiedä, miten muuten pukisin sen sanoiksi kuin sanomalla asian suoraan.

Tämä uutinen saattaa sinua, jos kerran minuakin, äkkiseltään järkyttää, joten toivon, että istut tuolilla tätä kirjettä lukiessasi: Carl ei ole minua vielä edes kihlannut, mutta odotan jo hänen lastaan. Moiti vain minua huikentelevaisuudesta, jos mielesi niin tekee eikä kielesi malta olla tekemättä, kaikista ihmisistä suon sen juuri sinulle, rakas ystävä, mutta muista samalla, että ruumiillinen malttamattomuus on vain merkki tunteideni voimasta.

Pienokaisen on määrä syntyä maaliskuun alussa, ja Carl on tietenkin luvannut viedä minut vihille hyvissä ajoin ennen sitä. Tämä kaikki samaan aikaan sekä sykähdyttää koko kehoani lämmöllä että saa sisukseni vääntymään kauhusta, enkä tiedä miten päin olla ja itkeäkö vai nauraa.

Yritän olla suuremmin pohtimatta, mitä ihmiset ajattelevat ja aletaanko minusta juoruta, mutta isän ankaruutta pelkään. Haluan silti uskoa hänen sydämensä pohjimmaiseen lempeyteen ja luotan, että hän ennemmin hyväksyy Carlin kuin hylkää minut.

Tässä on sinulle riittävästi sulateltavaa yhdelle kertaa, joten lopetan kirjeeni lyhyeen. Olen kovasti kiitollinen, jos annat minulle ymmärryksesi ja kenties kirjoitat minulle muutaman kannattelevan sanan.

Kaikesta hullunmyllystä ja epävarmuudesta huolimatta olen luottavainen tulevaan ja todella toivon, että kaikki kääntyy hyväksi.

Huolestunein mutta silti onnellisin mielin,

C.B. (aivan pian rouva Gottlund)

Tukholma 1.4.1832

Hyvä ja kaivattu ystäväiseni,

Kiitos jälleen kirjeestäsi ja Matildan puolesta kiitos syntymäpäiväonnitteluista. Rakas tyttäremme täytti tosiaan kuukausi sitten kokonaisen vuoden. Hän on jo ottanut ensiaskeleensa ja voi muutenkin vallan mainiosti. Voi miten aika rientää!

Iloisia uutisia! Monien vaikeuksien jälkeen Carlin suurteos Otava on viimein pääsemässä kokonaisuudessaan lukijoiden käsiin. Carlille on ollut suuri pettymys, että niin harvat ovat suostuneet häntä avustamaan, kuka mistäkin syystä on kieltäytynyt, ja vaikka hän on tämän asian takia ajautunut riitoihin ja saanut välinsä poikki moneen suuntaan, hän ei ole silti antanut periksi, ja nyt kärsivällisyys palkitaan.

Kirjapaino suostui lopulta painamaan kirjat luotolla, mutta tämä ei vielä asiaa ratkaissut, sillä painotalo ei ole suostunut antamaan valmiita kirjoja Carlille ennen kuin luotto on maksettu. Kaikenlaista hulluutta! Eihän Carl tietenkään voi maksaa luottoa ilman kirjoja, joita ensin myydä. Laivuritkaan eivät suostuneet sellaiseen järjestelyyn, että he olisivat maksaneet kirjapainon kulut täällä Tukholmassa ja perineet sitten saatavansa takaisin Suomessa kirjoja luovuttaessaan. Nyt meitä on kuitenkin kohdannut onnenkantamoinen, kun Carl on ystävällisesti saanut lainan kauppias Enblomilta koirajutusta odotettavissa olevia korvauksia vastaan.

Oikeudenkäynnistä ei tosin ole vieläkään lopullista kerrottavaa. Hovioikeushan ratkaisi asian Carlin hyväksi jo viime joulukuussa, mutta Hedman on kova luu ja asia menee vielä korkeimpaan oikeuteen. Carl on joka tapauksessa vakuuttunut siitä, että mittava korvaussumma on tulossa, ja siksi hän ei lainkaan epäile ottaa vastaan armeliaan Enblomin tarjoamaa lainaa. Ja kyllä minäkin valan uskoni siihen, että Carlin uskollinen Saukko-koira tekee vielä yhden viimeisen tempun ja pelastaa meidät tästä talouden ahdingosta. Saukko osasi 32 temppua, minkä Värmlannista asti hankitut todistajat ovat vahvistaneet, ja Carl oli käyttänyt sen kouluttamiseen 8633 tuntia, mistä hän oli pitänyt tarkkaa lukua. Eihän mikään tuomioistuin voi jättää huomioimatta, että tuollainen koulutus ei ole mahdollista ilman kuluja, puhumattakaan siitä mittaamattomasta mielipahan määrästä ja sen aiheuttamasta työkyvyn alentumisesta, jonka rakkaan eläinystävän menetys sai aikaan.

Kuten Carl itse on monet kerrat korostanut, hänen koiransa oli etevämpi kuin kaikki Ruotsin koirat yhteensä, joten sen arvokin on tällöin suurempi kuin kaikkien muiden yhteensä. Carl on toimittanut oikeuteen monenlaisia todistuskirjoja, joiden mukaan esimerkiksi Venäjän keisari Aleksander I:n koirasta on maksettu hämmästyttävä summa rahaa ja jopa suomalaisen kapteeni Grotenfeltin koira on myyty samalla hinnalla mitä saa kolmesta upseerinhevosesta, vaikka kumpikaan näistä eläimistä ei osannut ollenkaan niin

monta konstia kuin Saukko. Eräs englantilainen koira nimeltä Munito puolestaan tuotti jo yhdessä vuodessa omaisuuden, kun sen taitoja näytettiin yleisölle rahan edestä, siitä huolimatta ettei tuo Munitokaan ollut Carlin tietojen mukaan mitään Saukon rinnalla.

Tämä kaikki saattaa kuulostaa kerrassaan mahtailevalta, mutta en minä ymmärrä, miksi Carl moista keksisi ja kertoisi totena vieläpä oikeuden edessä. Isällä tosin on asiasta jälleen kerran omat epäilyksensä. Hän vihjailee, ettei tässä taideta vain vilpittömästi hakea oikeutta varastetusta koirasta vaan että asiaa suurennellaan tavoitteena rahankeruu viattoman luontokappaleen kustannuksella.

Myönnän kyllä joinain päivinä ajattelevani, että oikeudenkäynnistä on tullut Carlille suoranaisten pakkomielle, ja salaa epäilen, että hän hieman jopa nauttii tästä pitkittyneestä taistelusta. Hänellä on totta tosiaan sekä mieltymys että taito käyttää sanoja hyökkäysaseena ja tilanteessa kuin tilanteessa perustella oman kantansa oikeellisuus antamatta tuumaakaan periksi. Minä jos kuka sen tiedän. Lisäksi hän on harvinaisen kilpailuhenkinen ja huono häviämään, joten tässäkin asiassa voitto on hänelle ainoa ajateltavissa oleva vaihtoehto, keinolla millä hyvänsä.

Joka tapauksessa, oli perimmäinen totuus mitä oli, me tarvitsemme kipeästi rahaa, ja jos sitä on tällä keinoin tulossa, minä en ainakaan vastusta. Ei tämä kaikki Saukon ikiunta varmasti häiritse.

Äläkä sinä turhaan huoli minusta niin paljon. Jaksan taas nähdä valoa edessäpäin, ja siitä kiitän jo valmiiksi myös Saukkoa. Rauha tuon taitavan koiran sielulle.

Toiveikkain terveisin,

C.G.

Tukholma 11.2.1833

Kaivattu ystäväni,

Kuninkaan korkeimman oikeuden päätös tuli tänään ja Carl saavutti kuin saavuttikin voittonsa. Hedman tuomittiin maksamaan korvauksia ja todistajanpalkkioita, mutta Carl ei silti ole tyytyväinen, sillä korvaussumma on huomattavasti pienempi kuin hän oli toivonut, eikä sillä saa mitenkään kaikkia velkoja maksettua pois. Lisäksi molemmat osapuolet saivat sakkoa vastapuolen herjauksesta, joten osa rahoista menee sen maksamiseen.

Kyllä tämä tulos joka tapauksessa helpottaa tilannettamme, joten hyvin voi sanoa, että Saukko todella teki parhaan temppunsa vielä kuolemansa jälkeen, tai oikeammin sanottuna kuolemansa kautta. Ilman tuota erityislaatuista koiraa Carl ei ehkä vieläkään olisi saanut Otavaa painatettua. Kuten Carl itse sanoo, koko Suomen kansan tulisi olla Saukolle kiitollinen, sillä tuo koira on näin ollen tehnyt merkittävämmän työn suomen kielen ja kirjallisuuden eteen kuin yksikään suomalainen virkamies.

Vaikka korvaussumma oli pettymys, Carl antoi itselleen kiitosta ja kunniaa voitosta ja piti oikeudenkäyntiä suurena menestyksenä. Vastapuolen asiaa ajoi sentään kolme eri lainoppinutta, kun taas Carl edusti oikeudessa yksin itseään. Hän teki niin pääasiassa siksi, ettei luota kenenkään muun osaavan puhua paremmin puolestaan, ja lopputulos kai osoittaa, että hän oli siinä oikeassa.

Minä olen ennen kaikkea helpottunut, että tämä kummallinen koirajuttu on viimein saatu päätökseen. Nyt me voimme miettiä elämäämme eteenpäin ja olemmekin itse asiassa puhuneet Suomen Kuopioon muuttamisesta, kuten sinua jouluna hieman jo varoittelin. Tiedänhän minä, että se on kaukana ja siinä tapauksessa sinä ja minä emme voisi tavata toisiamme senkään vertaa kuin nyt. Ei se silti maailman äärissä ole, ja kirjeet kulkevat sinnekin, hieman hitaammin vain.

Matilda on jo tomera tyttö ja vaikka pikku Jenny ei ole vielä kuukauttakaan vanha, nopeasti hän siitä kasvaa ja varmasti jo ensi vuoden puolella voisi muutto olla mahdollinen. En osaa aavistaa, millainen elämä meitä Suomessa odottaa, mutta uskon sen olevan Carlille parhaaksi. Täällä hän on onnistunut riitaantumaan turhan monien ihmisten kanssa ja menettänyt suhteet useisiin suosijoihin, joten ehkä uusi alku olisi meille kaikille hyvä vaihtoehto. Carl tahtoo paljon jälkikasvua, joten nyt on varmasti hyvä hetki näin suurelle muutokselle, kun lapsia on vasta kaksi ja tytöt ovat vielä niin pieniä, että sopeutuvat varmasti paljon helpommin uuteen elämään kuin me aikuiset. Kenties paluu Carlille niin rakkaaseen kotimaahan ja kotiseudulle Savoön tutun kielen keskelle antaa hänelle sisäisen rauhan ja levollisemman mielen. Sitä toivon itsenikin takia, sillä välillä elämä hänen ja hänen ehdottomuutensa rinnalla käy raskaaksi.

Sanon tämän suoraan, mutta nykyään minusta tuntuu yhä useammin, että en ole enää hänen maailmansa aurinko ja keskipiste vaan että hän on sitä itse itselleen ja uskoo olevansa myös kaikille muille. Hyvinä hetkinä muistan edelleen sen kolmen vuoden takaisen ilon, kun kaikki tuntui olevan mahdollista ja onni ikuista. Huonoina kausina, joita on ollut viime aikoina aiempaa enemmän, oloni on kovin painava ja pelokas, tämä minun on sinulle

tunnustettava, rakas ystäväni. Toivon kuitenkin, että kyseessä on vain ohimenevä koettelemusten vaihe ja tulevaisuudessa yhteinen elämäni Carlin rinnalla täyttyy taas entistä paremmista hetkistä. Näin myös Carl minulle vakuuttelee, ja kyllähän minä häntä haluan uskoa.

Väsynein mutta luottavaisin mielin, sinua ikävöiden,

C.G.

Tehtävä:

Pohdi, mitkä asiat toivat haasteita Charlottan ja Carl Axel Gottlundin suhteeseen Charlottan kirjoittamien kirjeiden perusteella. Miten heidän elämänsä olisi saattanut olla erilaista, jos he olisivat eläneet 2000-luvulla?

SAUKKO-KOIRAN SEIKKAILUT

Tehtävä:

1. Millaisia erityistaitoja Saukko-koiralla oli?
2. Mitä Saukko-koira ei koskaan oppinut?
3. Minkä erikoistaidon opettaisit omalle lemmikillesi?

Lisätehtäviä

1. Kaupungeissa kerrotaan urbaanilegendoja. Kartanoista kerrotaan usein kummitustarinoita, kuten Torstilan kartanoon ja Tigerstediin liittyvästä päättömästä ratsastajasta. Keksi itse ja kirjoita kuvitteellinen kartanotarina. Sekä kartano että tarina voivat olla keksittyjä, mutta tarina voi sijoittua myös johonkin todelliseen kartanoon tai muuhun mielenkiintoiseen paikalliseen rakennukseen Joroisissa.
2. Kirjoita valitsemastasi kartanosta tietoteksti. Etsi tietoa kartanosta ja sen historiasta sekä nykytilanteesta. Etsi lisätietoa kirjastosta tai internetistä. Piirrä tai etsi sopiva kuva ja liitä se tietotekstiin.
3. Piirrä jostakin lukemastasi kulttuuritarinasta sarjakuva tai piirros. Jos teet piirroksen, kirjoita kuvaan lyhyesti, mitä tapahtumaa kuvaat ja keitä mahdolliset kuvan henkilöt ovat.

Herrojen alkuperä

Markus Pyörälä

